

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
 ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ
 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Τίτλος Πτυχιακής Εργασίας:

«Η θέση των θρησκειών στο
 ελληνικό κράτος από την εποχή του
 Καποδίστρια μέχρι σήμερα»

Ονόματα Φοιτητών:

Κεκλίκογλου Ευθύμιος
 Παπαδήμας Λάμπρος

Υπεύθυνοι Καθηγητές:

Καριώτογλου Αλέξανδρος
 Πυργιωτάκης Γεώργιος

Βόλος 2009

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Τίτλος Πτυχιακής Εργασίας:

«Η θέση των θρησκειών στο ελληνικό κράτος από την εποχή του Καποδίστρια μέχρι σήμερα»

Ονόματα Φοιτητών:

Κεκλίκογλου Ευθύμιος
Παπαδήμας Λάμπρος

Υπεύθυνοι Καθηγητές:

Καριώτογλου Αλέξανδρος
Πυργιωτάκης Γεώργιος

Βόλος 2009

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 7239/1
Ημερ. Εισ.: 21-07-2009
Δωρεά: Συγγραφείς
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΔΕ
2009
ΚΕΚ

Σύνταγμα της Ελλάδας

Εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος

Άρθρο 13

- 1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός.*
- 2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται.*

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος	4
Ενότητα 1 ^η	6
Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο 1 ^ο : Η θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Ελλάδα	8
Το άρθρο 3	8
Επικρατούσα Θρησκεία (Ιστορική Εξέλιξη των Συνταγμάτων)	9
Τι σημαίνει ο όρος «επικρατούσα θρησκεία»;	11
Η θρησκευτική Ελευθερία	12
Ελευθερία Θρησκευτικής Συνειδήσεως	14
Ελευθερία Ασκήσεως Θρησκευτικών Εκδηλώσεων	16
Από τη θεωρία στην πράξη	18
Κεφάλαιο 2 ^ο : Το Ισλάμ στην Ελλάδα	22
Οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης	22
Η θέση των Μουσουλμάνων στην ελληνική κοινωνία	26
Τα πολιτικά κόμματα εκμεταλλεύονται την παρουσία των μουσουλμάνων στην περιοχή της Αττικής;	27
Το νομικό πρόβλημα: Ο ισχύων ιερός νόμος	30
Η δικαιολόγηση της απόκλισης: Η παρερμηνευμένη διεθνής δέσμευση	32
Τα όρια της απόκλισης : Η σύγχρονη προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου	34
Νομικά προβλήματα μεταξύ του ελληνικού κράτους και των μουσουλμανικών κοινοτήτων	36
Η παρέμβαση της Τουρκίας	39
Σχέση Μειονότητας - Τουρκίας	40
Συμπεράσματα 1 ^{ης} Ενότητας	43

Ενότητα 2 ^η	47
Εισαγωγή	47
Κεφάλαιο 3 ^ο : Η Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα τον 19 ^ο αιώνα	52
Η θρησκευτική αγωγή στην Καποδιστριακή περίοδο	52
Η θρησκευτική αγωγή κατά την Προοθωνική και την Οθωνική	53
Η θέση της Ρομαντικής διανόησης στην Θρησκευτική αγωγή	56
Η θέση των εκσυγχρονιστών για τη θρησκευτική διαπαιδαγώγηση	58
Πολιτική σκοπιμότητα και θρησκευτική αγωγή	61
Η παιδαγωγική παρέμβαση στη θρησκευτική αγωγή.....	63
Συμπεράσματα	68
Το ζήτημα των Προτεσταντικών σχολείων στην Ελλάδα.....	70
Κεφάλαιο 4 ^ο : Ο Ιουδαϊσμός στην Ελλάδα	74
Νόμος περί Ισραηλιτικών Κοινοτήτων	75
Νόμος περί ανασυγκρότησης Ισραηλιτικών Κοινοτήτων (7-6-1945).....	77
Νόμος 1657	78
Νομοθετικό διάταγμα 301.....	79
Ενότητα 3^η	83
Εισαγωγή	83
Ελληνική Ευαγγελική Εκκλησία (ΕΕΕ) : Σύντομο ιστορικό	84
Συνέντευξη – Συζήτηση με τον κ. Μελέτιο Μελετιάδη, Πάστορα της Ευαγγελικής Εκκλησίας Βόλου	87
Δελτίο Τύπου : Επίσκεψη του Νομάρχη Μαγνησίας στους εθελοντές της Ευαγγελικής Εκκλησίας στις Άσπρες Πεταλούδες	90
Τα προβλήματα των Καθολικών του Βόλου	91
Επίλογος	95
Ευχαριστίες	97
Βιβλιογραφία	98

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στα πλαίσια της πτυχιακής εργασίας αναλάβαμε να συγγράψουμε μια εργασία με θέμα «τη θέση των θρησκειών στο ελληνικό κράτος από τον Καποδίστρια μέχρι σήμερα». Ο λόγος που επιλέξαμε να πραγματευτούμε το συγκεκριμένο ζήτημα, είναι ο προβληματισμός μας για τη στάση την οποία πρέπει να κρατάμε σαν μελλοντικοί εκπαιδευτικοί απέναντι στην «κοινωνία» του σχολείου, που πλέον αποτελείται από ένα μεγάλο αριθμό παιδιών με διαφορετικά πολιτισμικά στοιχεία, όπως και η θρησκεία. Επιπλέον, ήταν έντονη η απορία μας για το πώς αντιμετωπίστηκαν οι μη ορθόδοξες θρησκευτικές ομάδες, τόσο από τις εκάστοτε κυβερνήσεις όσο και από την κοινωνία γενικότερα.

Για να καταλήξουμε στη συγκεκριμένη θεματολογία, μελετήσαμε με τη βοήθεια των υπεύθυνων καθηγητών μας, κ. Καριώτογλου Α. και Πυργιωτάκη Γ., μια μεγάλη σε έκταση βιβλιογραφία. Πολύ γρήγορα πριν να το συνειδητοποιήσουμε ουσιαστικά, βρεθήκαμε μπροστά σε μια τεράστια γκάμα θεμάτων/προβλημάτων, η οποία αναφερόταν στο θέμα μελέτης μας. Ωστόσο, με την σωστή καθοδήγησή των καθηγητών μας καταφέραμε να ξεχωρίσουμε τα σημαντικότερα και ουσιαστικότερα ζητήματα που αφορούν τη θέση των θρησκειών στο ελληνικό κράτος.

Έτσι, λοιπόν, μετά από πολύωρες συζητήσεις τόσο μεταξύ μας όσο και με τους καθηγητές μας, καταλήξαμε να δώσουμε ιδιαίτερη βαρύτητα στην Ορθόδοξη Εκκλησία, την Εβραϊκή θρησκεία και το Ισλάμ. Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι για τις υπόλοιπες θρησκείες θα κάνουμε μια απλή αναφορά είτε λόγω της περιορισμένης βιβλιογραφίας που έχουμε συγκεντρώσει, είτε για την εξοικονόμηση χρόνου και χώρου στην εργασία μας. Σημαντική επίδραση στη λήψη αυτής της απόφασής μας έπαιξε και το γεγονός ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία, η Εβραϊκή Θρησκεία και το Ισλάμ είναι οι μόνες θρησκευτικές ομάδες που θεωρούνται «νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου», ενώ οι άλλες θρησκείες θεωρούνται «νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου». Η βασική τους διαφορά είναι

ότι οι άλλες θρησκείες διέπονται από τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα για εταιρίες όσον αφορά τη δημιουργία «ευκτήριων οίκων» και δεν μπορούν να είναι κάτοχοι ακίνητης περιουσίας ως θρησκευτικά πρόσωπα.

Η εργασία μας χωρίζεται σε τρεις θεματικές ενότητες. Οι δυο πρώτες καθορίζονται με άξονα την ατομική επεξεργασία της βιβλιογραφίας. Συγκεκριμένα, ο φοιτητής Κεκλίκoglου Ευθύμης επιμελήθηκε τις παρακάτω ενότητες:

- ❖ Η θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Ελλάδα
- ❖ Το Ισλάμ στην Ελλάδα
- ❖ Συμπεράσματα 1^{ης} Ενότητας

και ο φοιτητής Παπαδήμας Λάμπρος τις εξής:

- ❖ Η θρησκευτική αγωγή στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα
- ❖ Συμπεράσματα 3^{ου} Κεφαλαίου
- ❖ Ο Ιουδαϊσμός στην Ελλάδα

Η τρίτη θεματική ενότητα έγινε από κοινού και περιλαμβάνει άρθρα σχετικά με την κατάσταση της Καθολικής και της Ευαγγελικής Εκκλησίας του Βόλου, συνέντευξη του ιερέα της καθολικής ενορίας του Βόλου στον τοπικό τύπο καθώς και συνέντευξη του πάστορα της Ευαγγελικής Εκκλησίας του Βόλου κ. Μ. Μελετιάδη, στους γράφοντες της εργασίας.

Ενότητα 1η

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αρχικά, θεωρούμε χρήσιμο να ορίσουμε τους άξονες που θα περιλαμβάνει η εργασίας μας και οι οποίοι είναι οι εξής: στην αρχή, θα παρουσιάσουμε τη θρησκευτική νομοθεσία που επικρατεί σήμερα στο ελληνικό κράτος (Εκκλησιαστικό Δίκαιο), καθώς και μια σύντομη ιστορική εξέλιξη των Συνταγμάτων και κυρίως κάποιων σημαντικών άρθρων από την εποχή του Καποδίστρια μέχρι σήμερα. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνουμε στην ιστορική εξέλιξη της έννοιας της «θρησκευτικής ελευθερίας» από τα Συντάγματα του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα και θα καταλήξουμε στο ισχύον συνταγματικό καθεστώς της «θρησκευτικής ελευθερίας», στο οποίο οι εκδηλώσεις της διακρίνονται βασικά σε «ελευθερία θρησκευτικής συνειδήσεως» και σε «ελευθερία ασκήσεως θρησκευτικών εκδηλώσεων». Έπειτα με τη βοήθεια της Έκθεσης για τις Διεθνείς Θρησκευτικές Ελευθερίες 2007 θα παρουσιάσουμε μερικά παραδείγματα για να περιγράψουμε την κατάσταση που επικρατεί τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα.

Στη συνέχεια, θα αναφερθούμε στους Έλληνες μουσουλμάνους πολίτες κυρίως της Δυτικής Θράκης καθώς και τα νομικά προβλήματα που έχουν προκύψει μεταξύ του εθιμικού δικαίου και του αστικού μας κώδικα. Ιδιαίτερη αναφορά θα γίνει και στους Έλληνες μουσουλμάνους της Αθήνας που είναι κατά βάση οικονομικοί μετανάστες, και στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στην πραγματοποίηση των καθημερινών τους αναγκών, π.χ. γάμος, τέμενος, ταφή κ.ά. Επιπροσθέτως, θα αναφερθούμε πολύ σύντομα στις επιδράσεις/επιρροές που ασκεί η Τουρκία κυρίως στην περιοχή της Δυτικής Θράκης. Οι επιρροές αυτές, σε συνάφεια με την αδιαφορία και την απαξίωση όλων των μέχρι τώρα ελληνικών κυβερνήσεων, έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία αρκετών σοβαρών προβλημάτων που αφορούν κυρίως την ταυτότητα Ελλήνων Πομάκων Μουσουλμάνων.

Ενδεικτικά θα παραθέσουμε τα Δημογραφικά Στοιχεία των θρησκειών που έχουν προκύψει από την Έκθεση για τις Διεθνείς Θρησκευτικές Ελευθερίες 2007 ώστε να έχουμε μια εικόνα για τις θρησκευτικές ομάδες και τα ποσοστά τους που βρίσκονται στο ελληνικό κράτος.

Η χώρα μας έχει έκταση 131.957 τ. χμ και πληθυσμό 10,9 εκατομμύρια. Η κυβέρνηση δεν τηρεί στατιστικά στοιχεία για τις θρησκευτικές ομάδες. Περίπου 97% των πολιτών αυτοπροσδιορίζονται ως Ελληνορθόδοξοι. Το υπόλοιπο 3% του πληθυσμού αποτελείται από Ορθόδοξους Παλαισημερολογίτες, Μουσουλμάνους, Μάρτυρες του Ιεχωβά, Ρωμαιοκαθολικούς, Προτεστάντες, οπαδούς της Εκκλησίας του Ιησού Χριστού των Αγίων των Τελευταίων Ημερών (Μορμόνοι), Σαϊεντολόγους, Εβραίους, Μπαχάι, μέλη του Χάρε Κρίσνα και οπαδούς αρχαίων ελληνικών πολυθεϊστικών θρησκειών. Δεν υπάρχει επίσημη ή ανεπίσημη εκτίμηση ως προς τον αριθμό των άθεων.

Η πλειονότητα των κατοίκων μη ελληνικής υπηκοότητας και των μεταναστών δεν είναι ορθόδοξοι. Οι μεγαλύτερες ομάδες περιλαμβάνουν μη θρησκευόμενους μουσουλμάνους και ρωμαιοκαθολικούς και διαμένουν κυρίως στην Αθήνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Η θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Ελλάδα

Θα αρχίσουμε να ξετυλίγουμε το κουβάρι της θεματολογίας μας από τη νομοθεσία που ισχύει στο ελληνικό κράτος από την εποχή του Καποδίστρια μέχρι Σήμερα. Πιστεύουμε αν ορίσουμε εξαρχής το γενικότερο νομοθετικό πλαίσιο των θρησκειών, θα είναι πιο εύκολο να εντοπίσουμε και να αιτιολογήσουμε τα ζητήματα που έχουν προκύψει κατά καιρούς στο ελληνικό κράτος.

Το άρθρο 3

Το άρθρο 3 είναι εκείνο που κυρίως αναφέρεται στην θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην ελληνική επικράτεια. Περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο τις ακόλουθες θεμελιώδεις αρχές που διέπουν την θέση της Εκκλησίας της Ελλάδας και γενικότερα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, στο Ελληνικό Κράτος: 1) Το ορθόδοξο δόγμα συνιστά την επικρατούσα θρησκεία, 2) η Εκκλησία της Ελλάδος υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη πνευματικά με το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και τις λοιπές ομόδοξες εκκλησίες, 3) η εκκλησία αυτοδιοικείται, και 4) το υπάρχον αυτοκέφαλο καθεστώς διατηρείται.

Οι διατάξεις του άρθρου 3 δεν είναι στο σύνολό τους νέες. Απαντούν (με τις εκάστοτε διαφοροποιήσεις τους) σε όλα τα προϊσχύσαντα συντάγματα: α' Σ. Επιδάουρου (1822), α' Σ. Άστρους (1823), Σ. Τροιζήνας (1827), Σ. 1844, 1864, 1911, 1927, 1952 και 1968. Απαντούν, επίσης, και σε εκείνα τα Σ. που δεν ίσχυσαν: Ηγεμονικού ή Βασιλικού Σ. 1832, Σ. 1925, 1926, Σ. Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (1817) και Προσωρινού Πολιτεύματος της Κρήτης (1822).¹

«Σύμφωνα με το Σύνταγμα, η επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της

¹ Βλ. Χαράλ. Κ. Παπαστάθη, Εκκλησιαστικό Δίκαιο, Τεύχος πρώτο, Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2003. Σελ 53

Ελλάδας υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη Μεγάλη Εκκλησία στην Κωνσταντινούπολη και κάθε άλλη ομόδοξη του Χριστού Εκκλησία.

Είναι αυτοκέφαλη και διοικείται, σύμφωνα με τον καταστατικό χάρτη της Εκκλησίας, από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτήν. Το Κράτος και η Εκκλησία τελούν σε σχέση συνεργασίας. Συνέπεια της σχέσης αυτής είναι η επίσημη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών στα σχολεία καθώς και η μισθοδοσία του κλήρου από το Δημόσιο.»

Με το Σύνταγμα, όμως, καθιερώνεται η αρχή της θρησκευτικής ελευθερίας και κατοχυρώνεται το αντίστοιχο ατομικό δικαίωμα της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης και της ελευθερίας της λατρείας. Η άσκηση του δικαιώματος αυτού τελεί μόνο υπό περιορισμούς που θέτουν το ίδιο το Σύνταγμα και οι συνάδοντες προς αυτό νόμοι, οι οποίοι εναρμονίζονται πλήρως με τις διεθνείς συμβάσεις περί προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων.

Επικρατούσα θρησκεία (Ιστορική Εξέλιξη των Συνταγμάτων)

Το ισχύον Σύνταγμα έχει απομακρυνθεί κατά πολύ από τις διατάξεις του Σ. 1952 σχετικά με ορισμένες επί μέρους εκδηλώσεις της αναγνώρισης της ορθόδοξης θρησκείας ως επικρατούσας. Συγκεκριμένα: 1) Ο διάδοχος του θρόνου (άρα έμμεσα και ο βασιλεύς), ο επίτροπος του ανήλικου διαδόχου και ο αντιβασιλεύς έπρεπε να είναι ορθόδοξοι. Παρόμοια διάταξη δεν απαντά στο Σ. 1975 για τον πρόεδρο της Δημοκρατίας. 2) Κατά την ανάληψη των καθηκόντων του, ο βασιλεύς ορκιζόταν να προστατεύει την επικρατούσα θρησκεία, διάταξη που έχει απαλειφθεί στο ισχύον Σ. 3) Τον παραπάνω όρκο ο βασιλεύς τον έδινε επί παρουσία και της Ι. Συνόδου, διάταξη που έχει απαλειφθεί στο ισχύον Σ. 4) Η άσκηση προσηλυτισμού και «πάσης άλλης επεμβάσεως κατά της επικρατούσης θρησκείας» απαγορευόταν από το Σ. 1952. Στο ισχύον Σ. έχει απαλειφθεί το δεύτερο σκέλος της διάταξης αυτής, ενώ η άσκηση προσηλυτισμού απαγορεύεται πλέον γενικά υπέρ και κατά κάθε γνωστής θρησκείας. 5) Βάση της διδασκαλίας στην εγκύκλιο παιδεία ήταν οι ιδεολογικές αρχές του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, τις οποίες η ερμηνεία του Σ. άμεσα τις συνέδεε με την Ορθόδοξη Εκκλησία. Η διάταξη αυτή έχει αντικατασταθεί από εκείνη,

κατά την οποία μεταξύ των σκοπών της παιδείας περιλαμβάνεται και η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης. 6) Η κατάσχεση εφημερίδων και εντύπων επιτρεπόταν και «ένεκα προσβολής κατά της Χριστιανικής θρησκείας». Το ισχύον Σ. την επιτρέπει «ένεκα προσβολής της χριστιανικής και πάσης άλλης γνωστής θρησκείας».²

Η επίκληση της Αγίας Τριάδας του Σ. 1952 (και όλων των άλλων ελληνικών Σ., πλην εκείνου του 1927) παραμένει στο Σ. 1975 πανομοιότυπη (=Εις το Όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαίρετου Τριάδος»). Επίσης στον όρκο του Προέδρου της Δημοκρατίας και των βουλευτών διατηρείται η επίκληση της αγίας, ομοουσίας και αδιαίρετης Τριάδας. Παρατηρούμε, όμως ότι ενώ αυτή η φύση της Αγίας Τριάδας διδάσκεται από όλες σχεδόν τις εκκλησίες, το Σ. ορίζει ότι οι αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι βουλευτές ορκίζονται σύμφωνα με τον τύπο της δικής του θρησκείας ή δόγματος, διάταξη που δεν απαντά στο άρθρο περί του Προέδρου της Δημοκρατίας.³ Φαίνεται, δηλαδή, πως ο συνταγματικός νομοθέτης θεωρεί ότι η επίκληση της Αγίας Τριάδας προσιδιάζει μόνο στην διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, οπότε από την πανομοιότυπη επίκληση του άρθρου 33 και την παράλληλη έλλειψη διάταξης για μη ορθόδοξο Πρόεδρο, θα μπορούσε να προβληθεί η άποψη ότι έμμεσα το Σ. επιτρέπει την εκλογή μόνο ορθόδοξου πολίτη, ως προέδρου της Δημοκρατίας. Την διατύπωση του άρθρου 59 του Σ. μπορούμε ίσως να την αποδώσουμε σε θεολογική άγνοια του συνταγματικού νομοθέτη. Πάντως, το γράμμα της συνταγματικής διάταξης προκρίνει την εκλογή χριστιανού ως Προέδρου της Δημοκρατίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις δύο αναθεωρήσεις του Σ. (1986, 2001), η διάταξη δεν άλλαξε.

² Βλ. Χαράλ. Κ. Παπαστάθη, ό.π. Σελ. 54

³ Βλ. Στο ίδιο, Σελ. 55

Τι σημαίνει όμως ο όρος «επικρατούσα θρησκεία»;

Σύμφωνα με τον συγγραφέα Χαράλ. Κ. Παπαστάθη, στο ισχύον Σύνταγμα «επικρατούσα θρησκεία» συνεχίζει να σημαίνει ότι⁴:

A) Το ορθόδοξο δόγμα αποτελεί την επίσημη θρησκεία στο ελληνικό κράτος ή θρησκεία της επικρατείας ή εκκλησία του κράτους.

B) Η εκκλησία που εκφράζει το δόγμα αυτό έχει ίδια νομική υπόσταση. Είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου κατά τις νομικές σχέσεις της, όπως άλλωστε είναι και οι διάφοροι οργανισμοί της, και

Γ) Το κράτος την περιβάλλει με επαυξημένο ενδιαφέρον και η ίδια απολαύει ειδικής μεταχείρισης, που δεν επεκτείνεται αυτοδικαίως στα άλλα δόγματα και θρησκευόμενα, -χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η επικρατούσα θρησκεία κατά το Σ. κρατεί επί των άλλων χριστιανικών δογμάτων και των θρησκειών στην Ελλάδα ή ότι η ειδική μεταχείρισή της να είναι αντίθετη προς την συνταγματική αρχή της ισότητας-, όπως είναι η εκτέλεση των αποφάσεων των εκκλησιαστικών αρχών της επικρατούσας θρησκείας από πολιτειακά όργανα, ο αμιγής ορθόδοξος χαρακτήρας της θρησκευτικής υπηρεσίας των ενόπλων δυνάμεων, η ανάληψη από το κράτος της ίδρυσης και συντήρησης ορθόδοξων εκκλησιαστικών σχολών.

Αυτή η ειδική μεταχείριση:

I) Αφορά την εκκλησία. Όχι ατομικά τους πιστούς της, οπότε θα οδηγούμασταν σε διαφορετική αντιμετώπιση των μη ορθοδόξων το θρήσκευμα εκ μέρους του κράτους, κάτι που θα συνεπαγόταν παραβίαση της αρχής της ισότητας εξαιτίας της άνιση μεταχείρισής τους σε σύγκριση με τους ορθόδοξους πολίτες για λόγους θρησκευτικούς.

II) Αφορά κατ' αρχήν την Εκκλησία της Ελλάδος και τις λοιπές μητροπόλεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου που εδρεύουν στην Ελλάδα, αλλά περαιτέρω ειδική μεταχείριση έχουν και οι ελληνικές Ορθόδοξες Εκκλησίες της Ανατολής και της Διασποράς.

⁴ Βλ. Χαράλ. Κ Παπαστάθη, ό.π. Σελ. 57

III) Πρέπει να είναι γενικού περιεχομένου και να μην στρέφεται ειδικά σε βάρος ορισμένης θρησκείας ή δόγματος, καθώς και σε βάρος της λατρείας τους

IV) Δεν επιτρέπεται να έρχεται σε αντίθεση με κάποια απαγορευτική ή επιτακτική διάταξη του Σ.

Η θρησκευτική ελευθερία

Στην ιστορία των δικαιωμάτων του ανθρώπου η διεκδίκηση της θρησκευτικής ελευθερίας εμφανίσθηκε χρονολογικά πρώτη, πριν από τους αγώνες για πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα (διώξεις νέων θρησκευμάτων από την εκάστοτε κατεστημένη ιδεολογία, θρησκευτικοί πόλεμοι κ. ά.).

Για το θρησκεύεσθαι ελεύθερα στη Νεότερη Ελλάδα, έχουμε αναφορές ήδη πριν από την σύσταση του ελληνικού κράτους. Ορισμένα παραδείγματα προέρχονται από τον διαπρεπή λόγιο και ιερωμένο Ευγένιου Βούλγαρη (1768 – ανεξιθρησκεία-) και τον Ρήγα Φεραίου (αρχές 19^{ου} αιώνα –ελευθερία όλων των θρησκειών-).

Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι αρχικά αναφέρεται ο όρος ανεξιθρησκεία, ενώ στη συνέχεια γίνεται λόγος για θρησκευτική ελευθερία. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ της ανεξιθρησκείας και της θρησκευτικής ελευθερίας. Ανεξιθρησκεία είναι η ανοχή του κράτους έναντι των θρησκευμάτων (εκτός βέβαια έναντι της επίσημης κρατικής θρησκείας, εκεί όπου τουλάχιστον υπάρχει). Το κράτος δικαιούται απλώς να παρέχει στους οπαδούς των διαφόρων θρησκευμάτων (θρησκειών και ομολογιών, σχισμάτων και αιρέσεων τους) την δυνατότητα να προβαίνουν σε λατρευτικές εκδηλώσεις, στο μέτρο που το ίδιο το κράτος καθορίζει. Αντίθετα, η θρησκευτική ελευθερία είναι ευρύτερη της ανεξιθρησκείας. Εδώ άτομα (πολίτες και αλλοδαποί) δικαιούνται να διαμορφώνουν και να εκδηλώνουν τις θρησκευτικές πεποιθήσεις τους (ή και την αθεΐα ή την αθρησκεία τους). Με παράλληλη υποχρέωση του κράτους: Α) να απέχει από κάθε ενέργεια, που θα παρεμπόδιζε την διαμόρφωση και την εκδήλωση των πεποιθήσεων αυτών, και Β) να λαμβάνει κάθε είδους

πρόσφορο μέτρο για την εξασφάλιση και την εκδήλωση της θρησκευτικής πίστης.

Τα Σ. του απελευθερωτικού Αγώνα (1821-1828) θέσπιζαν την ανοχή προς κάθε θρήσκευμα (έχοντας αναγορεύσει το ορθόδοξο δόγμα ως επικρατούσα θρησκεία ή θρησκεία του κράτους) και την ακώλυτη τέλεση της λατρείας. Στο μοναρχικό Σ. (1844), καθώς και σε εκείνα του 1864 και 1911, οι σχετικές ρυθμίσεις έγιναν πιο αυστηρές. Τα διάφορα θρησκευόμενα (πλην βέβαια του ορθοδόξου) παρέμεναν πάντοτε ανεκτά και η τέλεση της λατρείας τους ακώλυτη, μόνον εφ' όσον αυτά ήταν «γνωστά». Περαιτέρω, τα Σ. απαγόρευαν τον προσηλυτισμό και κάθε είδους επέμβαση κατά της επικρατούσας θρησκείας. Στο Σ. της Δημοκρατίας (1927) δεν υπήρχε πλέον ανοχή προς τα διάφορα θρησκευόμενα, αλλά διατάξεις περί θρησκευτικής ελευθερίας. Η θρησκευτική συνείδηση είναι απαραβίαστη. Ελεύθερη και η τέλεση της λατρείας κάθε γνωστού θρησκευόμενου, εφ' όσον η άσκησή της δεν αντέκειται στην δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη. Επίσης, απαγορευόταν η άσκηση προσηλυτισμού υπέρ και κατά οποιουδήποτε θρησκευόμενου, ενώ στα προηγούμενα Σ. μόνο εις βάρος της επικρατούσας θρησκείας, διάταξη που απαντά ξανά στο Σ. του 1952.

Το ισχύον Σ. αφιερώνει στην θρησκευτική ελευθερία το άρθρο 13. Πάντως, στο πλέγμα των ατομικών δικαιωμάτων η ίδια συνδέεται με τον σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου. Ακόμη, ισχύει ότι υποκειμένα του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας είναι τόσο οι Έλληνες όσο και οι αλλοδαποί, που βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια. Επομένως, ατομικά δικαιώματα, που το Σ. απονέμει μόνον σε ημεδαπούς (π.χ. ισότητα, δικαίωμα συνέρχεσθαι, συνεταιρίζεσθαι) ισχύουν και υπέρ των αλλοδαπών, εφ' όσον ασκούνται για λόγους θρησκευτικούς.

Σύμφωνα με το ισχύον στην Ελλάδα συνταγματικό καθεστώς της θρησκευτικής ελευθερίας, οι εκδηλώσεις της διακρίνονται βασικά σε ελευθερία θρησκευτικής συνειδήσεως και σε ελευθερία ασκήσεως θρησκευτικών εκδηλώσεων.⁵

⁵ Βλ. Χαράλ. Κ. Παπαστάθη, ό.π. Σελ. 85

Ελευθερία θρησκευτικής συνειδήσεως

Το δικαίωμα ελευθερίας της θρησκευτικής συνειδήσεως δεν περιορίζεται απλώς σε ελευθερία της θρησκευτικής γνώμης. Είναι κατά πολύ ευρύτερο, καθ' όσον απαρτίζεται από μερικότερα δικαιώματα, τα κυριότερα των οποίων είναι τα ακόλουθα⁶:

1.Το δικαίωμα του ατόμου να πρεσβεύει οποιαδήποτε θρησκεία το ίδιο επιλέγει ή να πιστεύει στον Θεό, όχι όμως μέσω συγκεκριμένης θρησκείας (αθρησκεία) ή να μην πιστεύει καθόλου (αθεΐα) ή να ακολουθεί μια ετεροδιδασκαλία ενός θρησκευάτος (αίρεση) ή και να ανήκει σε μια διοικητικής φύσης παρέκκλιση ενός θρησκευτικού οργανισμού (σχίσμα).

2.Το δικαίωμα να μεταβάλλει κανείς θρησκευτικές πεποιθήσεις οποτεδήποτε και οσεσδήποτε, χωρίς κανέναν περιορισμό.

3.Το δικαίωμα καθενός να εκδηλώνει ελεύθερα τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του ρητά ή σιωπηρά, γραπτά η προφορικά, ατομικά ή ομαδικά. Το κράτος πάντως έχει το δικαίωμα να επιβάλει ορισμένους περιορισμούς για λόγους δημόσιας τάξης.

4. Το δικαίωμα θρησκευτικής ισότητας. Δεν επιτρέπεται άνιση μεταχείριση με κριτήριο θρησκευτικού χαρακτήρα. Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις ενός προσώπου δεν επιτρέπεται να αποτελούν κώλυμα για την απόλαυση οποιουδήποτε δικαιώματος. Παράλληλα το κράτος υποχρεούται να αντιμετωπίζει όλα τα πρόσωπα με απόλυτα ομοιόμορφο τρόπο και να απέχει από κάθε δυσμενή ή ευνοϊκή προς αυτά μεταχείριση με κριτήριο τις θρησκευτικές πεποιθήσεις.

5.Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι για θρησκευτικούς σκοπούς. Οι ορθόδοξες εκκλησίες στην Ελλάδα, που εκφράζουν την έννοια της επικρατούσας θρησκείας (όχι του ιουλιανού ημερολογίου), οι ισραηλιτικές κοινότητες και τα

⁶ Βλ. Χαράλ. Κ. Παπαστάθη, ό.π. Σελ. 86

ιδρύματα του βακουφίου (μουσουλμάνοι) στην Δ. Θράκη, είναι εκ του νόμου νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου. Τα άλλα θρησκευόμενα στερούνται παρόμοιας προσωπικότητας.

6.Μια συνέπεια της άσκησης του προηγούμενου δικαιώματος είναι το δικαίωμα του καθενός θρησκευτικού Κοινού να διοικείται και να εκπροσωπείται σύμφωνα με τις διατάξεις του δικού του θρησκευτικού δικαίου. Οπωσδήποτε αυτές οι διατάξεις δεν επιτρέπεται να είναι αντίθετες προς την δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη, οι λειτουργοί όλων των θρησκευμάτων υπόκεινται στην εποπτεία του κράτους και υπέχουν έναντί του τις ίδιες υποχρεώσεις με εκείνες των λειτουργών της επικρατούσας θρησκείας.

7.Το δικαίωμα θρησκευτικής εκπαίδευσης, το οποίο διακρίνεται σε δικαίωμα: α) θρησκευτικής ανατροφής των παιδιών και β) συστάσεως και λειτουργίας εκπαιδευτηρίων

8.Το δικαίωμα να μην εξαναγκάζεται κανείς σε ενέργειες αντίθετες προς τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Η ευρεία αυτή διατύπωση αποβλέπει στην προστασία του ατόμου από κάθε εκδήλωση αμφισβήτησης της θρησκευτικής ελευθερίας του.

Έτσι, π.χ., δεν μπορεί να υποχρεωθούν όσοι μαθητές δεν είναι ορθόδοξοι να μετέχουν στο μάθημα των Θρησκευτικών, -το οποίο γίνεται κατά το δόγμα της Ανατολικής Εκκλησίας-, ή υποχρεωτικά να διανέμεται συσσίτιο απαγορευμένο από ορισμένες θρησκείες στους οπαδούς τους, όπως χοιρινό κρέας σε ισραηλίτες και μουσουλμάνους. Επίσης, το δικαίωμα αυτό συνδέεται με την επιβολή όρκου (θρησκευτικής διαβεβαιώσεως). Ενώπιον των δικαστικών αρχών, οι μάρτυρες εκείνοι που πιστεύουν σε θρήσκευμα, το οποίο ορίζει ιδιαίτερο τύπου όρκου, ορκίζονται σύμφωνα με αυτόν. Αν όμως η θρησκεία τους δεν επιτρέπει τον όρκο ή αν οι ίδιοι είναι άθρησκοι ή άθεοι, τότε δεν ορκίζονται, αλλά επικαλούνται την τιμή και την συνείδησή τους. Παραδόξως, ενώ το ορθόδοξο χριστιανικό θρήσκευμα απαγορεύει τον όρκο, η νομολογία εμμένει στην υποχρέωση ορκοδοσίας των οπαδών του.

Ελευθερία Ασκήσεως Θρησκευτικών Εκδηλώσεων

Η συνηθέστερη στην πράξη και κεφαλαιώδους σημασίας άσκηση του δικαιώματος της ελευθερίας θρησκευτικών εκδηλώσεων είναι η λατρεία. Η λατρεία μπορεί να τελείται ατομικά ή ομαδικά σε κλειστούς ή ανοικτούς χώρους ή και στο ύπαιθρο, να είναι ιδιωτική ή δημόσια. Το συνηθέστερο είναι να τελείται σε ειδικούς χώρους προορισμένους γι' αυτήν, όπως είναι οι ναοί και οι ευκτήριοι οίκοι, οι συναγωγές, τα τεμένη κ.τ.λ. ανάλογα με την ονομασία που κάθε ένα θρήσκευμα έχει καθιερώσει.

Το Σύνταγμα θέτει μια προϋπόθεση για να είναι μια θρησκεία ελεύθερη και να τελείται η λατρεία της ακωλύτως και υπό την προστασία των νόμων. Θα πρέπει η συγκεκριμένη θρησκεία να είναι «γνωστή». Ήδη το Σ. κατά την Έθνηκή Συνέλευση (1832) όριζε ότι *«πάσα θρησκεία, της οποίας αι τελεταί γίνονται πασιφανώς και δημοσίως, έχει ίσην υπεράσπισην υπό των νόμων.»* Από τότε άρχισε να αναπτύσσεται η ερμηνεία ότι γνωστή θρησκεία σημαίνει εκείνη που δεν έχει μυστικά δόγματα και κρυφή λατρεία. Έτσι, αποκλείεται να χαρακτηρισθούν θρησκείες διάφορες μυστικιστικές, θεοσοφικές κινήσεις, καθώς και μυστικές εταιρίες, οι οποίες διαφορετικά θα μπορούσαν να εμφανισθούν ως θρησκείες και να λειτουργήσουν υπό την προστασία του Σ. Κατά καιρούς το Σ.τ.Ε. έκρινε ως γνωστές θρησκείες τα δόγματα των Μεθοδιστών, Ευαγγελιστών, Μαρτύρων του Ιεχωβά, Χριστιανών Αδελφών, Διαμαρτυρομένων Αντβεντιστών της Εβδόμης Ημέρας, Ελληνικής Ευαγγελικής Εκκλησίας κ.ά. Αντίθετα, δεν θεωρήθηκε ως γνωστή θρησκεία ο τεκτονισμός.⁷

Κατ' εξοχήν εστία της λατρείας είναι ο ναός. Σε προτεσταντικές, ιδίως, ομολογίες απαντά και ο ευκτήριος οίκος. Η διαφορά μεταξύ τους έγκειται πρωτίστως στο μέγεθος και την χωρητικότητα του οικοδομήματός τους, τουλάχιστον κατά τις κρατούσες στην Ελλάδα αντιλήψεις.

Μέχρι το 1929, η νομοθεσία καμία προϋπόθεση δεν καθόριζε για την ανέγερση και λειτουργία ναών, που δεν ανήκαν στην επικρατούσα θρησκεία.

⁷ Βλ. Χαράλ. Κ. Παπαστάθη, ό. π. Σελ. 91

Μέσα σε όλη εκείνη την αναστάτωση, που είχε προκληθεί από την εισαγωγή του γρηγοριανού ημερολογίου στην Εκκλησία το 1924, ελήφθησαν τα πρώτα μέτρα εις βάρος των Ορθόδοξων οπαδών του ιουλιανού ημερολογίου, τα οποία περιέλαβαν ρυθμίσεις τους και τους πιστούς των άλλων δογμάτων.

Η πιο πρόσφατη νομολογία του ΣτΕ έχει υιοθετήσει την άποψη ότι η άδεια του μητροπολίτη για τους ναούς και τους ευκτήριους οίκους δεν είναι εκτελεστή διοικητική πράξη, αλλά απλώς προπαρασκευαστική ενέργεια του εκπροσώπου της επικρατούσας θρησκείας, ο οποίος βρίσκεται πιο κοντά στις τοπικές θρησκευτικές συνθήκες. Η γνώμη του δεν δεσμεύει τον υπουργό, ο οποίος έχει την αποφασιστική αρμοδιότητα για την ίδρυση ναών και ευκτήριων οίκων. Αν όμως ο υπουργός χορηγήσει άδεια παρά την αντίθετη γνωμοδότηση του μητροπολίτη, τότε υποχρεούται να αιτιολογήσει ειδικά την σχετική απόφασή του.

Έτσι με βάση την νομολογία του ΣτΕ, για την ίδρυση ναών των διαφόρων θρησκειών και χριστιανικών δογμάτων απαιτούνται οι ακόλουθες προϋποθέσεις, από τις οποίες εξαιρείται η Εκκλησία της επικρατούσας θρησκείας: 1)Αίτηση 50 τουλάχιστον οικογενειών, γειτονικών μεταξύ τους. 2)Να υπάρχει ανάγκη για ίδρυση ναού, καθ' όσον ο πλησιέστερος ομόδοξος ή ομόθρησκος ναός να απέχει τόσο, ώστε να μην είναι δυνατό οι αιτούμενοι να εξυπηρετούνται από αυτόν. 3)Βεβαίωση του γνησίου των υπογραφών, καθώς και της αληθείας των προηγούμενων στοιχείων από την αστυνομική αρχή. 4)Άδεια του μητροπολίτη και 5)Έγκριση του υπουργού. Σήμερα, για την ίδρυση, ανέγερση ή λειτουργία ναού ή ευκτήριου οίκου οποιουδήποτε δόγματος ή θρησκευματος, - πλην της επίσημης Ορθόδοξης Εκκλησίας-, δεν απαιτείται πλέον άδεια ή γνώμη του μητροπολίτη, παρά μόνο άδεια του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, στο οποίο υποβάλλεται απ' ευθείας η σχετική αίτηση των ενδιαφερομένων.

Υπό τον όρο «ναός» νοούνται οι κάθε είδους ναοί, ενοριακοί και μη, δημόσιοι και ιδιωτικοί, εξωκλήσια και παρεκκλήσια, καθώς αντίστοιχα τεμένη, συναγωγές κλπ. Εφ' όσον επιχειρείται ανέγερση ναού κατά παράβαση των ανωτέρω, τότε «η ανέγερση εμποδίζεται υπό της αστυνομικής αρχής και οι

παραβάται τιμωρούνται δια φυλακίσεως, ο δε τυχόν ανεγειρόμενος ούτω ναός κατεδαφίζεται παρά της αστυνομικής αρχής, τη παραγγελία του Μητροπολίτου».

Οπωσδήποτε, η σχετική νομοθεσία για την απόλαυση του δικαιώματος της λατρείας εκ μέρους εκείνων που δεν είναι ορθόδοξοι χριστιανοί, δεν βρίσκεται σε αρμονία με το Σ. και απαιτείται ο εκσυγχρονισμός της. Πάντως, όσες σχετικές προσπάθειες έγιναν, όπως στο 1988 με την σύσταση (Επιτροπής Θρησκευτικής Ελευθερίας» στο Υπουργείο εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, συνάντησαν οξεία αντίδραση εκ μέρους τόσο της επικρατούσας θρησκείας όσο και κυβερνητικών παραγόντων.

Από την θεωρία στην πράξη

Στο παρακάτω κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε ορισμένα παραδείγματα από την Έκθεση για τις Διεθνείς Θρησκευτικές Ελευθερίες 2007, ώστε να περιγράψουμε εν συντομία κάποια ζητήματα/προβλήματα που αναφέρονται στην θέση των θρησκειών στην Ελλάδα τον 21^ο αιώνα.

Όπως έχει διατυπωθεί και στα προηγούμενα κεφάλαια, το Σύνταγμα αναγνωρίζει την Ανατολική Ορθόδοξη του Χριστού Εκκλησία (Ελληνορθόδοξη Εκκλησία) ως την επικρατούσα θρησκεία, αλλά προβλέπει επίσης ότι όλοι οι πολίτες έχουν το δικαίωμα να πιστεύουν σε όποια θρησκεία θέλουν. Ωστόσο, αν και η Ελληνική Κυβέρνηση γενικώς σέβεται το δικαίωμα αυτό, μη Ορθόδοξες ομάδες μερικές φορές αντιμετωπίζουν διοικητικά προβλήματα ή νομικούς περιορισμούς στην άσκηση του θρησκευτικού τους δικαιώματος. Ενδεικτικά παραδείγματα αναφέρονται στην Έκθεση για τους Μάρτυρες του Ιεχωβά, την Εκκλησία της Σαϊεντολογίας και τους Μορμόνους:

Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων απέρριψε το 2000 την αίτηση της Εκκλησίας της Σαϊεντολογίας για αναγνώρισή της ως θρησκείας και για έκδοση άδειας ευκτήριου οίκου, ισχυριζόμενο ότι η Σαϊεντολογία «δεν είναι θρησκεία». Στη συνέχεια οι Σαϊεντολόγοι εγγράφηκαν ως μη κερδοσκοπικός

οργανισμός γιατί ο νομικός σύμβουλος της ομάδας γνωμάτευσε ότι η κυβέρνηση δεν θα αναγνώριζε τη Σαϊεντολογία ως θρησκεία.

Αν και οι Μάρτυρες του Ιεχωβά αναγνωρίζονται ως «γνωστή» θρησκεία, τα μέλη της εξακολούθησαν να υφίστανται παρενοχλήσεις από αξιωματούχους συνήθως υπό τη μορφή αυθαίρετων ελέγχων ταυτότητας, αν και εκπρόσωποι των Μαρτύρων του Ιεχωβά αναφέρουν ότι αυτό το πρόβλημα έχει μετριαστεί σημαντικά.

Μέλη δογμάτων που διατηρούν ιεραποστολικές αποστολές ανέφεραν ότι αντιμετωπίζουν δυσκολίες με τη μορφή παρενόχλησης και προσαγωγής σε αστυνομικά τμήματα, εξαιτίας του νόμου που απαγορεύει τον προσηλυτισμό, αλλά σημειώνουν ότι τα τελευταία χρόνια επήλθε βελτίωση στον τομέα αυτό. Αναφέρθηκαν σποραδικές προσωποκρατήσεις από τις αστυνομικές αρχές Μορμόνων και Μαρτύρων του Ιεχωβά για εξακρίβωση στοιχείων, αλλά σε όλες τις περιπτώσεις, τα άτομα αφέθηκαν ελεύθερα μετά από μία ή μερικές ώρες.

Επίσης, ένα θέμα που έχει συζητηθεί σε μεγάλο βαθμό και αφορά τις θρησκείες είναι οι εναλλακτικές μορφές υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας για τους αντιρρησίες συνείδησης για θρησκευτικούς και ιδεολογικούς λόγους. Οι αντιρρησίες συνείδησης μπορούν, αντί για την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία, να εργάζονται σε κρατικά νοσοκομεία ή υπηρεσίες της τοπικής αυτοδιοίκησης και δημόσιες υπηρεσίες για διάστημα διπλάσιο της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας και μειωμένο κατά ένα μήνα, συνήθως είκοσι τρεις μήνες. Ομάδες αντιρρησιών συνείδησης και η Διεθνής Αμνηστία χαρακτήρισαν γενικά τη νομοθεσία για τους αντιρρησίες συνείδησης ως ένα θετικό βήμα, αλλά θεωρούν ότι η μεγαλύτερη διάρκεια της εναλλακτικής στρατιωτικής θητείας υπέχει θέση τιμωρίας. Ανέφεραν επίσης ότι η άνιση διαχείριση του συστήματος εναλλακτικής στρατιωτικής θητείας σε μερικές περιπτώσεις είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία άσχημων συνθηκών εργασίας, και εξέφρασαν την άποψη ότι θα ήταν προτιμότερο να τεθεί η εναλλακτική θητεία υπό τη διοίκηση ενός πολιτικού φορέα και όχι υπό το Υπουργείο Άμυνας.

Αναμφίβολα, όμως, ιδιαίτερο ενδιαφέρον πρέπει να επιδείξουμε στο γεγονός ότι αρκετοί μη Ορθόδοξοι πολίτες ισχυρίστηκαν πως αντιμετωπίζουν εμπόδια

επαγγελματικής ανέλιξης στις Ένοπλες Δυνάμεις, την Αστυνομία, το Πυροσβεστικό Σώμα, και το Δημόσιο λόγω των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων. Στις Ένοπλες Δυνάμεις γενικώς μόνο μέλη της Ελληνορθόδοξης πίστης γίνονται αξιωματικοί, γεγονός που υποχρεώνει μέλη άλλων δογμάτων που επιθυμούν να εξελιχθούν επαγγελματικά να δηλώνουν ότι είναι Ορθόδοξοι. Μικρός αριθμός Μουσουλμάνων στρατιωτικών έχουν προαχθεί στο βαθμό του εφέδρου αξιωματικού. Υπήρξαν αναφορές σύμφωνα με τις οποίες ασκήθηκε πίεση σε Ελληνορθόδοξους στρατιωτικούς να μην παντρεύονται μη Ορθόδοξους ή να μην τελούν μη Ορθόδοξο θρησκευτικό γάμο, εάν ήθελαν να μην παραλειφθούν κατά τις διαδικασίες προαγωγής στο στρατό.

Επιπλέον, είναι γνωστό ότι η κυβέρνηση παρέχει οικονομική υποστήριξη στην Ορθόδοξη Εκκλησία και στους μουσουλμάνους θρησκευτικούς ηγέτες της Δ. Θράκης, αλλά δεν παρατηρούμε να σημειώνεται σε καμιά βιβλιογραφία παρά μόνο στην «Έκθεση για τις Διεθνείς Θρησκευτικές Ελευθερίες», αν συμβαίνει κάτι αντίστοιχο και με τους Εβραίους ραβίνους. Για παράδειγμα, η κυβέρνηση καταβάλλει τους μισθούς και τα έξοδα θρησκευτικής εκπαίδευσης του κλήρου και χρηματοδοτεί τη συντήρηση κτιρίων της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η κυβέρνηση καλύπτει, επίσης, τους μισθούς και ορισμένα έξοδα των τριών επίσημων μουσουλμάνων θρησκευτικών ηγετών (μουφτήδες και αναπληρωτές μουφτήδες) στη Θράκη, και παρέχει ένα μικρό μηνιαίο επίδομα στους ιμάμηδες στη Θράκη. Ωστόσο, το Μάιο του 2006 εκπρόσωποι του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος διαμαρτυρήθηκαν επίσημα με δημόσιες δηλώσεις, δελτία τύπου και εκκλήσεις προς στην κυβέρνηση, για το γεγονός, ότι η κυβέρνηση πληρώνει τους μισθούς των θρησκευτικών ηγετών της Ελληνορθόδοξης εκκλησίας και των Μουσουλμάνων αλλά όχι τους μισθούς των Εβραίων ραβίνων.

Συνακόλουθα, λοιπόν, παρατηρούμε ότι παρά την προσπάθεια της κυβέρνησης για ελεύθερη συμβίωση όλων των θρησκειών, υπάρχουν ορισμένα ζητήματα, είτε διοικητικά προβλήματα είτε νομικοί περιορισμοί στην άσκηση του θρησκευτικού τους δικαιώματος. Παρόλα αυτά, είναι αλήθεια ότι οι βελτιώσεις στο σεβασμό των θρησκευτικών ελευθεριών συνεχίζονται από την

κυβέρνηση μέσα από το διάλογο με όλες τις θρησκευτικές ομάδες. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελούν οι βελτιώσεις που περιλαμβάνει η νομοθεσία που ψηφίστηκε το 2006 και επιτρέπει την αποτέφρωση των νεκρών (παρότι δεν έχουν κατασκευαστεί ακόμα εγκαταστάσεις αποτέφρωσης, καθώς αποτελεί μια καινούρια τελετή που συζητήθηκε θεσμικά κυρίως τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα) και κατήργησε το νόμο που απαιτούσε διαβούλευση με τους τοπικούς Ελληνορθόδοξους μητροπολίτες ως προϋπόθεση για την έκδοση αδειών για ευκτήριους οίκους άλλων θρησκειών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Το Ισλάμ στην Ελλάδα

Σ' αυτό το κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε τη θέση του Ισλάμ στη Ελλάδα. Ιδιαίτερη βαρύτητα θα δώσουμε στη στάση του ελληνικού κράτους κυρίως απέναντι στους μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης. Αρχικά, θα παρουσιάσουμε την ιστορική εξέλιξη του πληθυσμού της Δ. Θράκης από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα. Σε αυτό το σημείο, επιλέξαμε να προβάσουμε τους μουσουλμάνους της Δ. Θράκης, διότι αποτελούν την πλειοψηφία στον πληθυσμό της εν λόγω περιοχής και κατά καιρούς έχουν δημιουργηθεί αρκετά προβλήματα με το ελληνικό κράτος. Πιστεύουμε ότι θα καταφέρουμε να παρουσιάσουμε καλύτερα το νομικό πρόβλημα που έχει προκύψει εξαιτίας της απόκλισης από τον γενικό νόμο για τα μέλη της μειονότητας.

Οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης

Η δυτική Θράκη περιλαμβάνει σήμερα το Νομό Ξάνθης (Ξάνθη), το Νομό Ροδόπης (Κομοτηνή) και το Νομό Έβρου (Αλεξανδρούπολη). Όλη η Θράκη, ως τη Συνθήκη του Νειγύ, το 1919, υπήγετο στο Βιλαέτι της Αδριανούπολης, το οποίο σύμφωνα με στρατιωτική πηγή είχε τον εξής πληθυσμό:

Τούρκοι	508.311
Έλληνες	366.363
Βούλγαροι	107.843
Αρμένιοι	24.060
Εβραίοι	19.300

Στην απογραφή του 1981 καταμετρήθηκαν οι πληθυσμοί κάθε νομού ως εξής:

Νομός	Συνολικός Πληθυσμός (σε χιλιάδες)	Μουσουλμάνοι κάτοικοι	Ποσοστό %
Έβρου	148.486	9.000	6,3
Ξάνθης	88.777	40.000	44
Ροδόπης	107.957	63.000	62
Σύνολο	345.220	112.000	34

Τέλος, στην απογραφή του 1991 το σύνολο του πληθυσμού εμφανίζεται μειωμένο κατά 7.215 ψυχές, αλλά οι Μουσουλμάνοι αυξάνονται κατά 15%. Η μουσουλμανική μειονότητα της δυτικής Θράκης έχει την εξής πληθυσμιακή σύνθεση, σύμφωνα πάντα με την απογραφή του 1981:

Πληθυσμιακή Σύνθεση Μουσουλμανικής μειονότητας Θράκης

Αθίγγανοι	18.000	16 %
Πομάκοι (Ροδοπαίοι)	38.000	34%
Τουρκογενείς	56.000	50%

Σήμερα οι Μουσουλμάνοι της δυτικής Θράκης υπερβαίνουν τις 120.000 ψυχές και ζουν στους τρεις ακριτικούς νομούς της Ξάνθης, της Ροδόπης και του Έβρου. Έρευνες διαπιστώνουν ότι μόνο το 74% τελειώνει το δημοτικό σχολείο, ενώ από τους Χριστιανούς το 98%.⁸

Από θρησκευτικής πλευράς διοικούνται από τις τρεις Μουφτείες Ξάνθης, Κομοτηνής και Διδυμοτείχου. Υπάρχουν 265 τζαμιά, 305 νεκροταφεία, μεγάλα κατηχητικά, εκτός των μικρών που γίνονται σε κάθε τζαμί στα χωριά Αρριανά, Φιλλύρα και στις πόλεις Κομοτηνή, Ξάνθη και Διδυμότειχο. Επίσης υπάρχουν 85 ιερωμένοι στην Κομοτηνή, 57 στην Ξάνθη, 25 στο Διδυμότειχο, δύο θρησκευτικά σεμινάρια με 220 – 250 φοιτητές, σπουδαστές, που οι απόφοιτοι σπουδάζουν στην Αραβία με υποτροφίες του Ελληνικού Δημοσίου. Από πλευράς διατήρησης ηθών και εθίμων και θρησκευτικής παράδοσης, φωταγωγούνται όλα τα τζαμιά στις θρησκευτικές γιορτές (Σ.Σ. Μπαϊράμια, Καντήλια), ηχούν οι ρίψεις ειδικά κατασκευασμένων βεγγαλικών σ' όλη τη Θράκη που δηλώνουν την καθημερινή λήξη της νηστείας κατά την περίοδο του Ραμαζανιού – νηστείας, κυκλοφορούν οι νεαροί μουσουλμάνοι μεταμφιεσμένοι την παραμονή της γιορτής της θυσίας, γίνεται η θυσία των ζώων και καταρτίζονται από τις Μουφτείες οι επίσημοι κατάλογοι κηρύγματος και ιεροκηρύκων που μεταβαίνουν από χωριό σε χωριό ή πόλη για τη μετάδοση του Θείου Λόγου.

⁸Βλ. Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» 9.5.2002

Αυτή η μειονότητα συντηρώντας αρραγή τη θρησκευτική της παράδοση από τον 14^ο αιώνα που πρωτοεγκαταστάθηκε, ασκεί τα λατρευτικά της καθήκοντα σε τεμένη, που σε γενικές γραμμές χαρακτηρίζονται από μορφολογική απλότητα, εξωτερική ευταξία και πλούτο στην εσωτερική διακόσμηση.

Στον χώρο της εκπαίδευσης υπήρχαν κατά το σχολικό έτος 1988-89⁹, 244 Δημοτικά σχολεία με 12.226 μαθητές, 2 ιεροσπουδαστήρια (Κομοτηνή, Εχίνος) με 252 μαθητές. Επίσης υπήρχαν 415 μουσουλμάνοι δάσκαλοι και 25 καθηγητές. Για την καλύτερη δε ενημέρωση και κατάρτιση για τα σύγχρονα εκπαιδευτικά θέματα κάθε χρόνο, από το 1952 μέχρι σήμερα, γίνονται μηνιαία σεμινάρια σε μουσουλμάνους δασκάλους στη Θεσσαλονίκη στην Ειδική Παιδαγωγική Ακαδημία που ίδρυσε η Πολιτεία για την καλύτερη εμπέδωση των μουσουλμάνων στην παιδεία και μόρφωση των αποφοίτων των ιερο - σπουδαστηρίων. Τέλος, υπάρχουν και πολλά μουσουλμανόπαιδα που σπουδάζουν και ενδιατρίβουν σε καθαρά ελληνικά γυμνάσια - λύκεια της Θράκης, που παρουσιάζουν μια τεράστια πνευματική πρόοδο και πετυχαίνουν στα ελληνικά πανεπιστήμια.

Συνεχίζοντας σχετικά με την πνευματική άνοδο της μουσουλμανικής μειονότητας καλό θα ήταν να ειπωθεί ότι πρόσφατα έχει αρχίσει να παρουσιάζεται μια συγγραφική δραστηριότητα με την έκδοση εξωσχολικών και βοηθητικών βιβλίων και διηγημάτων.¹⁰ Όσο δε για τον μουσουλμανικό μειονοτικό τύπο, εκδίδονται πέντε εβδομαδιαίες εφημερίδες, μία δεκαήμερη διαφημιστική εφημερίδα, ένα δεκαήμερο παιδικό περιοδικό και ένα μηνιαίο θρησκευτικό - πολιτικού περιεχομένου που εκδίδει η Μουφτεία Κομοτηνής.

Στον κοινωνικό και πολιτικό τομέα θα πρέπει να τονιστεί ότι σήμερα (1990) 284 εκλεγμένοι Νομαρχιακοί, Δημοτικοί, Κοινοτικοί Σύμβουλοι, Πρόεδροι κοινοτήτων ακόμα και μικτών χωριών, Πάρεδροι και 21 βουλευτές Ανεξάρτητοι αντιπροσωπεύουν το σύνολο της μειονότητας.

⁹ Βλ. Σολταρίδης Συμεών, Η Δ. Θράκη και οι Μουσουλμάνοι, Τι ακριβώς συμβαίνει;, Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1990, Σελ. 16

¹⁰ Βλ. στο ίδιο (Βιβλιογραφία 1991)

Επίσης υπάρχουν οι σύλλογοι νέων στην Κομοτηνή και Ξάνθη, η ένωση αποφοίτων ιεροσπουδαστηρίου, ο σύλλογος επιστημόνων μειονότητας, η ένωση δασκάλων Ροδόπης – Έβρου, ο σύλλογος μουσουλμάνων δασκάλων αποφοίτων ιεροσπουδαστηρίου, ο σύλλογος συνταξιούχων δασκάλων Δυτικής Θράκης, η Φιλόπτωχος Αδελφότητα Μουσουλμάνων Ελλάδας, τα αθλητικά σωματεία Ασωμάτων και Φιλλύρας, ο εκπολιτιστικός σύλλογος Χλόης, που διοργανώνουν διαλέξεις, εκθέσεις ζωγραφικής και εργόχειρου, πνευματικές βραδιές με ανοικτές συζητήσεις γύρω από την πολιτική και θέση που πρέπει να έχει η μειονότητα, διαλογικές συζητήσεις γύρω από επιστημονικά θέματα, διοργάνωση αγώνων πάλης, ανωμάλου δρόμου, ποδοσφαιρικών συναντήσεων, βραδιές διασκέδασης σε κοσμικά κέντρα. Όλες αυτές οι εκδηλώσεις θεωρούνται ενδεικτικές και επαρκείς για την κοινωνική ζωή της μειονότητας.

Τέλος, θα αναφερθούμε συνοπτικά στην οικονομική ζωή της μειονότητας και θα ξεκινήσουμε με τον αγροτικό τομέα. Είναι γεγονός ότι οι μουσουλμάνοι της Θράκης καλλιεργούν με υπερσύγχρονα μέσα, μηχανήματα, λιπάσματα που παρέχονται αφειδώς από την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδας (ΑΤΕ) και με ανάλογα δάνεια που παίρνουν και πάλι από την ΑΤΕ, μεγάλες εκτάσεις από καπνά, σιτηρά, οπωρολαχανικά. Επιχορηγούνται δε όπως όλοι οι Έλληνες από τις παροχές της ΕΕ και τις εθνικές επιχορηγήσεις.

Στον δεύτερο τομέα της οικονομικής ζωής συμπεριλαμβάνεται το εμπόριο. Η μουσουλμανική μειονότητα κατέχει ένα μεγάλο ποσοστό της αγοράς των πόλεων Ξάνθης και Κομοτηνής. Το 50% των επαγγελμάτων της Κομοτηνής ασκείται από μουσουλμάνους. Συγκεκριμένα το 90% των αργυροχρυσόχων, το 90% των πριονιστηρίων, το 95% των στραγαλοποιών, το 90% των αλουμινάδων, το 95% των κλειδαράδων και μαχαιροκατασκευαστών είναι μουσουλμάνοι.¹¹

Έτσι, λοιπόν, παρά το γεγονός ότι η δομή της μουσουλμανικής μειονότητας ήταν καθαρά αγροτική, σήμερα και με το επιστημονικό δυναμικό που διαθέτει σιγά-σιγά, μεταβάλλεται σε αστική. Συμμετέχει ενεργά σε όλες τις εκδηλώσεις

¹¹ Βλ. ό. π. Σελ 18

της πολιτικής ζωής, ιδιαίτερα στα κοινά. Αποτέλεσμα αυτής της συμμετοχής είναι η εκπροσώπησή της σε όλες τις βαθμίδες της τοπικής αυτοδιοίκησης ή στη Βουλή.

Η θέση των μουσουλμάνων στην ελληνική κοινωνία

Ρίχνοντας μια ματιά στην Έκθεση για τις Διεθνείς Θρησκευτικές Ελευθερίες 2007 εντόπισα κάποιες πληροφορίες που αναφέρονται σε ζητήματα των μουσουλμανικών κοινοτήτων τόσο της Θράκης όσο και της Αθήνας. Πολλές φορές είχα ακούσει στο παρελθόν για τα πλεονεκτήματα/προνόμια των μουσουλμάνων της Θράκης, αλλά καμιά φορά δεν είχε γίνει λόγος για τον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνονται οι μουσουλμάνοι στο δημόσιο τομέα. Με αφορμή, λοιπόν, αυτήν την έρευνα θα προσπαθήσουμε να δώσουμε με τη βοήθεια συγκεκριμένων παραδειγμάτων μια εικόνα για την κατάσταση που επικρατεί σήμερα στις δημόσιες υπηρεσίες της Θράκης.

Οι Μουσουλμάνοι πολίτες της Θράκης, λοιπόν, σύμφωνα με την έρευνα υποεκπροσωπούνται στην απασχόληση στο δημόσιο τομέα και στις δημόσιες επιχειρήσεις και εταιρείες. Αν και αυτό οφείλεται μερικώς στο χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο της συγκεκριμένης ομάδας υποψηφίων και την ελλιπή γνώση της ελληνικής γλώσσας, μειονοτικοί ακτιβιστές ισχυρίζονται ότι το φαινόμενο οφείλεται στην έλλειψη διαφάνειας στις διαδικασίες πρόσληψης στο δημόσιο τομέα και τις ενδημικές διακρίσεις.

Οι Μουσουλμάνοι ισχυρίστηκαν ότι προσλαμβάνονται κατά κύριο λόγο σε χαμηλόβαθμες θέσεις. Ένα μέλος της Μουσουλμανικής κοινότητας της Θράκης κατέχει μία έδρα στο Κοινοβούλιο. Στην Ξάνθη και την Κομοτηνή, Μουσουλμάνοι κατέχουν έδρες στα νομαρχιακά και κοινοτικά συμβούλια και έχουν εκλεγεί δήμαρχοι. Οι δημοτικές αρχές στην Θράκη προσέλαβαν Μουσουλμάνους ως συνδέσμους με το κοινό στα Κέντρα Εξυπηρέτησης Πολιτών και προσέφεραν μαθήματα διδασκαλίας της τουρκικής γλώσσας σε άλλους δημοσίους υπαλλήλους. Τον Ιανουάριο του 2007, η κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι

θα καθιέρωνε ένα σύστημα για την πλήρωση του 0,5% των θέσεων δημοσίων υπαλλήλων με Μουσουλμάνους, αλλά ακόμα δεν το έχει εφαρμόσει αυτό το σύστημα.

Τα πολιτικά κόμματα εκμεταλλεύονται την παρουσία των μουσουλμάνων στην περιοχή της Αττικής;

Παρακάτω, θα αναφερθούμε σ' ένα παράδειγμα έντονων διαμαρτυριών από μουσουλμάνους μετανάστες που ζουν στην Αθήνα, εξαιτίας της καταστροφής μια σελίδας του ιερού βιβλίου τους (το Κοράνι) από έναν Έλληνα αστυνομικό. Με αφορμή το παρακάτω δημοσίευμα που βρήκαμε τυχαία στην εφημερίδα «Τα νέα» (25 Μαΐου 2009) θέλουμε να παρουσιάσουμε τον προβληματισμό μας γι' αυτό το θέμα, το οποίο το θίγει προσωπικά ο Πρόεδρος της Μουσουλμανικής Ένωσης Ελλάδας, Ναΐμ Ελγαντούρ. Δεν θα επιδιώξουμε να πάρουμε προσωπική θέση απέναντι στο θέμα, διότι δεν έχουμε τα απαραίτητα αποδεικτικά στοιχεία, αλλά θα παρουσιάσουμε μια έρευνα που παρακολουθήσαμε στην εκπομπή του Γ. Πρετεντέρη «Ανατροπή» του Mega, τον Απρίλιο του 2009. Από αυτήν λοιπόν την έρευνα αναδύεται η σχέση των πολιτικών κομμάτων με τις θρησκείες καθώς και οι επιδράσεις που ασκούν στους ψηφοφόρους τους, οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό τους ακολουθούν πιστά.

Το δημοσίευμα αναφέρει, λοιπόν, τα εξής:

«Κάποια κόμματα προσπαθούν να εκμεταλλευτούν την οργή μας»

Τα επεισόδια της Πέμπτης και της Παρασκευής – όταν εκατοντάδες μουσουλμάνοι διαδήλωσαν στο κέντρο της Αθήνας, ενώ σημειώθηκαν και καταστροφές σε καταστήματα – έχουν προκαλέσει μεγάλες αντιδράσεις στους κόλπους των μουσουλμάνων. «Οι βανδαλισμοί αποτελούν ντροπή για τη μουσουλμανική κοινότητα. Πίσω όμως από αυτούς κρύβονται ελληνικά κόμματα που προσπαθούν να εκμεταλλευτούν την οργή μας», λέει ο πρόεδρος της Μουσουλμανικής Ένωσης Ελλάδας Ναΐμ Ελγαντούρ, που καταγγέλλει τη δράση συγκεκριμένων πολιτικών φορέων.

Όπως αποκαλύπτει, στα επεισόδια της Παρασκευής Έλληνες ήταν αυτοί που προσπαθούσαν να καθοδηγήσουν τους μετανάστες. Και ο ίδιος συνεχίζει: «Σε μια κατάσταση που θυμίζει ωρολογιακή βόμβα, όχι μόνο για το Κοράνι αλλά και για την ανεργία που μαστίζει πολλούς από εμάς, ορισμένοι θέλουν να εκμεταλλευτούν αυτά τα παιδιά.»

Η πλειονότητα των Αράβων μεταναστών έχει αποφασίσει να απέχει από ενδεχόμενες πορείες στο κέντρο της Αθήνας και να περιοριστεί στη δικαστική διευθέτηση του θέματος, ενώ αφήνει υπονοούμενα για τη στάση Αφγανών και Πακιστανών μεταναστών, οι οποίοι και πρωταγωνίστησαν στα επεισόδια της προηγούμενης εβδομάδας. *«Προσανατολιζόμαστε σε μια ειρηνική πορεία την επόμενη Παρασκευή. Αν δούμε όμως κάποιον μουσουλμάνο να πετάει πέτρα, εμείς οι ίδιοι θα τον παραδώσουμε στην Αστυνομία»*, λέει ο Αχμέτ Αλ Τζουμά, που υποστηρίζει την ειρηνική συνέχεια των αντιδράσεων.

Ρεπορτάζ – Επιμέλεια: Στέλιος Βραδέλης

Αμέσως μετά τα παραπάνω γεγονότα ακολούθησαν οι δηλώσεις του Αρχιεπισκόπου Αθηνών κ. Ιερώνυμου, οι οποίες καταδικάζουν σε κάθε περίπτωση αυτά τα γεγονότα και αποδεικνύουν την τάση που δείχνει η Ελληνική Εκκλησία να επιλύσει κάθε ζήτημα που αφορά τις θρησκευτικές κοινότητες που υπάρχουν στην Ελλάδα.

Ο Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερώνυμος έκανε την ακόλουθη δήλωση για τις θρησκευτικές ελευθερίες:

«Αποτελεί αυτονόητο και अपαράγραπτο δικαίωμα κάθε ανθρώπου να απευθύνεται ελεύθερα στον Θεό του. Να Τον τιμά και να Τον λατρεύει σε χώρους που Του πρόπον, χωρίς προσκόμματα. Το ευρύτερο δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας είναι δικαίωμα θεμελιώδες σε κάθε ευνομούμενη και δημοκρατική Πολιτεία, όπως η ελληνική, και πρέπει να χαιρεί πάντα αναγνώρισης και απόλυτου σεβασμού, όπως άλλωστε και το Σύνταγμά μας σαφώς επιτάσσει.

Όμως κάθε εκδήλωση βίας στο όνομα της οποιασδήποτε θρησκείας, απ' όπου κι αν προέρχεται, είναι απόλυτα καταδικαστέα, γιατί πρωτίστως προσβάλλει βαθύτατα τον ίδιο τον πυρήνα της θρησκείας. Και μετατρέπει πιστούς ανθρώπους σε αθύρματα πάσης φύσεως φονταμενταλιστών και καιροσκόπων, που ουδόλως σέβονται την ελευθερία του προσώπου.

Η ειρηνική συνύπαρξη ανθρώπων με διαφορετικά πιστεύω, στο πλαίσιο πάντα των νόμων της Πολιτείας, αποτελεί άλλωστε βασική προϋπόθεση της κοινωνικής συνοχής και εκφράζει απόλυτα την μακραίωνη πολιτιστική και πνευματική μας παράδοση».

ΕΚ ΤΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΥΠΟΥ – 27/5/2009¹²

¹² Πηγή πληροφόρησης: <http://www.ecclesia.gr/greeknews/default.asp?id=4022>

Η έρευνα παρουσιάστηκε τον Απρίλιο του 2009 στην εκπομπή «Ανατροπή» του Γ. Πρετεντέρη και αναφέρεται στη σχέση των πολιτικών κομμάτων με τις θρησκείες. Εν συντομία, η έρευνα αποδείκνυε στην πράξη αυτά που πίστευε η ελληνική κοινωνία, αλλά κανένας δεν έπαιρνε την πρωτοβουλία / θάρρος να το εκφράσει δημοσίως. Δηλαδή τα μεγαλύτερα ποσοστά πίστης και προσήλωσης προς τον Χριστιανισμό (Επικρατούσα Θρησκεία) είχαν η Νέα Δημοκρατία και ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός, ενώ τα μικρότερα ποσοστά ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς και το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας. Ενδιάμεσα ποσοστά είχε το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα.

Και θα πει κάποιος: «Και αυτό τι σημαίνει;»

Τα αποτελέσματα της έρευνας από μόνα τους δεν μας λένε τίποτα, αλλά αν επιχειρήσουμε να τα συνδέσουμε με τα πολιτικά τους επιχειρήματα και τα «πιστεύω» τους, τότε θα καταλάβουμε αρκετά ζητήματα της σύγχρονης κοινωνίας. Ρίχνοντας μια ματιά είτε σε βιβλία είτε στην τηλεόραση και στο διαδίκτυο, ο καθένας διαπιστώνει τις αντιλήψεις των κάθε ατόμων για τις θρησκείες. Θα μιλήσουμε προσωπικά για την έρευνα που κάναμε στο διαδίκτυο και κατά την οποία διαβάσαμε διάφορες απόψεις για τις θρησκείες. Η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων που κατηγορούσαν τις θρησκείες, ως πηγή κοινωνικών προβλημάτων και διακρίσεων ήταν από την Αριστερά (κοινοβουλευτική και μη) και πρότειναν την ανεξαρτητοποίηση της Εκκλησίας από το Κράτος. Αντίθετα, τα δύο μεγάλα κόμματα φρόντιζαν να συμπορεύονται με την Εκκλησία για να αντλούν ψήφους ώστε να κερδίσουν τις εκλογές.

Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι τα κόμματα για να πάρουν ψήφους χρησιμοποιούν σε μεγάλο βαθμό το θρήσκευμα του/της καθενός/μιας και περισσότερο το βαθμό πίστης του/της σε αυτό. Ωστόσο, δεν υπάρχουν έγκυρες πληροφορίες που να αναφέρουν ότι μερικοί κατευθύνουν μεθοδικά κάποιες μουσουλμανικές ομάδες, ώστε να αξιοποιήσουν τα προσωπικά τους συμφέροντα. Γι' αυτό κρατάμε με μεγάλη επιφυλακτικότητα αυτό το δημοσίευμα και εφιστούμε την προσοχή του/της κάθε αναγνώστη/στριας, αν θέλει να διερευνήσει περαιτέρω το ζήτημα να ψάξει και άλλες βιβλιογραφικές πηγές ή έρευνες.

Το νομικό πρόβλημα: Ο ισχύων ιερός νόμος

Η ισχύς του Ιερού Νόμου στο ελληνικό δίκαιο βασίζεται στην -ουσιαστικού δικαίου- διάταξη του άρθρου 4 του νόμου 147/1914, η οποία ορίζει τα ακόλουθα:

«Τα του γάμου των εις το μουσουλμανικόν ή εις το ισραηλιτικόν θρήσκευμα ανηκόντων, ήτοι τ' αφορώντα εις την νόμιμον σύστασιν και διάλυσιν του γάμου και τας συνεστώτος αυτού προσωπικάς σχέσεις των συζύγων και τα των συγγενικών δεσμών διέπονται υπό του ιερού αυτού νόμου και κρίνονται κατ' αυτόν. Ως προς τους μουσουλμάνους ισχύουσι προσέτι οι περί αυτών ειδικοί όροι της μεταξύ της Ελλάδας και Τουρκίας τελευταίας συνθήκης.»

Το άρθρο 4 του νόμου 147/1914 ψηφίστηκε σε εκτέλεση της Σύμβασης των Αθηνών, στην οποία άλλωστε ευθέως παραπέμπει στο δεύτερο εδάφιο.

Αντίθετα με ό,τι υποστηρίζεται, η ανωτέρω διάταξη δεν καταργήθηκε ρητά ή σιωπηρά με την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα το 1946. Και αυτό γιατί το άρθρο 6 του ΕισΝΑΚ κατάργησε ρητά τις ρυθμίσεις του άρθρου 4 του νόμου 147/1914, μόνον όσον αφορά τους Ισραηλίτες και τα θρησκευτικά τους δικαστήρια «Μπεθ-ντιν». Α contrario, λοιπόν, προκύπτει ότι η ρύθμιση του άρθρου 4 του νόμου 147/1914 για τους Μουσουλμάνους διατηρείται σε ισχύ. Αν ο νομοθέτης δεν επιθυμούσε πλέον την εφαρμογή του ιερού Νόμου, τότε θα καταργούσε το άρθρο 4 του νόμου 147/1914 στο σύνολό του, χωρίς να διακρίνει ειδικώς την περίπτωση των Ισραηλιτών.¹³

Σύμφωνα με τον συγγραφέα Γιάννη Κτιστάκη, δύο είναι τα κύρια συμπεράσματα που προκύπτουν από την απόκλιση του γενικού νόμου για τα μέλη της μειονότητας: αφ' ενός, παρά την παρέλευση δεκαπέντε ετών από τον τελευταίο νόμο 1920/1991, απουσιάζει (ακόμη και στη νομολογία ενός και μόνο Πρωτοδικείου) η ενιαία αντίληψη για το υποκειμενικό και αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής του Ιερού Νόμου, αφ' ετέρου το περιεχόμενο των κανόνων του Ιερού Νόμου για τα ζητήματα οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου είναι αναντίρρητα αναχρονιστικό.

¹³ Βλ. Κτιστάκης Γιάννης, Ιερός νόμος του Ισλάμ και μουσουλμάνοι έλληνες πολίτες (μεταξύ κοινοτισμού και φιλελευθερισμού), Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα Θεσσαλονίκη 2006, Σελ. 27

Για το πρώτο κύριο συμπέρασμα αξίζει μια σύντομη διαπίστωση και μία ανακεφαλαίωση του υποκειμενικού και αντικειμενικού πεδίου εφαρμογής του Ιερού Νόμου, όπως αυτό προκύπτει από τις κείμενες διατάξεις.

Εν πρώτοις, η Σαρία, ως δικαιοταξία, χαρακτηρίζεται από την πλήρη ακινησία της: ο Θεός άπαξ νομοθέτησε και το αποτέλεσμα, το Κοράνιο, δεν είναι δεκτικό τροποποίησης.¹⁴ Πιο προσεκτική ματιά στη νομολογία των Ιεροδικείων, όπως αυτή παρουσιάστηκε ανωτέρω, αποδεικνύει το αντίθετο. Τούτο εξηγείται από το γεγονός ότι το Κοράνιο πλαισιώνεται και από άλλες τρεις πηγές, που είναι στο μεγαλύτερο τμήμα τους προφορικές, δεν είναι προσιτές στους Έλληνες πολίτες, διότι τα νομοκανονικά βιβλία δεν είναι γραμμένα στα ελληνικά, και η ερμηνεία τους συχνά-πυκνά, όπως αποδείχθηκε, διαφέρει ανάμεσα στο Ιεροδικείο Ξάνθης και στο Ιεροδικείο Κομοτηνής. Η διαφοροποίηση αυτή δεν είναι δευτερεύουσας σημασίας. Δείχνει ότι ένας εκ των δύο Ιεροδικείων ή και οι δύο δεν προσεγγίζουν ορθά τις πηγές του Ιερού Νόμου. Ο έλεγχός του είναι, βάσει νόμου και πραγματικότητας, αδύνατος από οποιονδήποτε άλλον, μνημένο στον Ιερό Νόμο ή όχι (π.χ. Πρωτοδίκη). Με άλλα λόγια, θα έλεγε κανείς, μόνος φραγμός έναντι λαθών, παραλείψεων ή μεροληψιών των Ιεροδικών κατά την άσκηση των καθηκόντων τους είναι η ευσέβειά τους.

Ανακεφαλαιώνοντας, ο Ιερός Νόμος είναι το προσωπικό εν γένει δίκαιο των Ελλήνων Μουσουλμάνων πολιτών. Ο τόπος κατοικίας τους δεν έχει νομικές επιπτώσεις, πλην της ειδικής περίπτωσης των Δωδεκανησίων. Η ισχύς του Ιερού Νόμου στο ελληνικό εσωτερικό δίκαιο βασίζεται στην διάταξη του άρθρου 4 του νόμου 147/1914. Ορισμένα παραδείγματα διαφορών είναι τα εξής: περί της νόμιμης σύστασης του μουσουλμανικού γάμου, περί των συζυγικών σχέσεων κατά τον γάμο, περί της λύσης του γάμου (διαζύγιο, διατροφή συζύγου και τέκνων, επιμέλεια τέκνων) και περί των συγγενικών δεσμών (κληρονομικές σχέσεις και επιτροπεία). Εκτός αρμοδιότητας των Ιεροδικείων βρίσκονται οι διαφορές περί την επικοινωνία των γονέων με τα τέκνα, περί την πατρότητα του τέκνου, περί τη λύση της συγγένειας, περί των μουσουλμανικών γάμων αλλοδαπών, περί τη δικαστική συμπαράσταση και την υιοθεσία.

¹⁴ Βλ. ό. π. Σελ. 87

Η δικαιολόγηση της απόκλισης: Η παρερμηνευμένη διεθνής δέσμευση

Οι διεθνείς συμβατικές δεσμεύσεις της Ελλάδας για τη μειονότητα της Δ. Θράκης είχαν την ακόλουθη συνοπτική διαδοχή: Η ελληνοτουρκική Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης (1881) για την Θεσσαλία και Άρτα πλαισιώθηκε από την ελληνοτουρκική Σύμβαση των Αθηνών (1913) για τη Μακεδονία και την Ήπειρο [και την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου]. Και οι δύο Συμβάσεις αφορούσαν τις μουσουλμανικές μειονότητες στις ανωτέρω περιοχές.

Με τη Συνθήκη των Σεβρών (1920), η Ελλάδα δεσμεύτηκε για την προστασία όλων των μειονοτήτων (εθνοτικών, θρησκευτικών και γλωσσικών) που βρίσκονταν στην ελληνική επικράτεια (συμπεριλαμβανομένης και της Δ. Θράκης). Οι δεσμεύσεις αυτές ήταν σύμφωνες με τις αρχές της μειονοτικής προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών. Εν τούτοις συμπλήρωναν και δεν αντικαθιστούσαν τις προστατευτικότερες και ειδικότερες για τους Μουσουλμάνους δεσμεύσεις των Συμβάσεων της Κωνσταντινούπολης και των Αθηνών, διότι ούτε αυτή ήταν η βούληση των μερών ούτε η Τουρκία ήταν συμβαλλόμενο μέρος στη Συνθήκη των Σεβρών.

Με την κατάρτιση της Συνθήκης της Λωζάννης (1923), η Ελλάδα και η Τουρκία θέλησαν να επαναπροσδιορίσουν τις δεσμεύσεις τους προς τις εκατέρωθεν θρησκευτικές μειονότητες, υπό τις νέες, πολιτικές και πληθυσμιακές, συνθήκες που είχαν στο μεταξύ διαμορφωθεί και στις δύο χώρες. Βούλησή τους ήταν να αποστούν από το προγενέστερο διμερές συμβατικό πλαίσιο (Συμβάσεις της Κωνσταντινούπολης και των Αθηνών), η ισχύς του οποίου έληξε. Για τις λοιπές, μη θρησκευτικές, μειονότητες, η Ελλάδα θέλησε να συνεχίσει να δεσμεύεται από τη Συνθήκη των Σεβρών.

Κοντολογίς, είναι σαφές ότι ό,τι αφορά τη προστασία της μουσουλμανικής μειονότητας ρυθμίζεται από τη Συνθήκη της Λωζάννης διότι μόνον αυτή διατηρείται σε ισχύ. Τούτων δοθέντων, επισημαίνεται ότι καμία διάταξη της Συνθήκης της Λωζάννης δεν επιτάσσει ρητά την εφαρμογή του Ιερού Νόμου ή τη

λειτουργία των Ιεροδικείων για τα μέλη της μειονότητας. Το κείμενο δεν περιλαμβάνει καν τις λέξεις. Η Συνθήκη αναφέρεται μόνον στα συνολικά «μέτρα», που οφείλει να λάβει το κράτος για να «κανονίσει» την οικογενειακή ή προσωπική κατάσταση των μελών της μειονότητας, σύμφωνα με τα «έθιμά τους».

Αντίθετα, η Συνθήκη επιτάσσει ρητά την καταλληλότητα των «μέτρων» -σε συνάρτηση με τα «έθιμα»- να μην την κρίνει μονομερώς το εθνικό κοινοβούλιο αλλά ειδικές μεικτές επιτροπές(εκπροσώπων του κράτους και της μειονότητας).¹⁵ Με άλλα λόγια, η Συνθήκη του 1923 αφήνει ανοικτή για το μέλλον την πιθανή μεταβολή (εξέλιξη) των «εθίμων» της μειονότητας και, βεβαίως, και των «μέτρων». Εκείνο που δεν θέλει να αφήσει ανοιχτό, συνεπής με το πνεύμα της Κοινωνίας των Εθνών, είναι το ενδεχόμενο μονομερών πρωτοβουλιών εκ μέρους της πλειοψηφίας (κρατικών οργάνων) για τα επίμαχα μειονοτικά ζητήματα.

Η ερμηνεία αυτή βασίζεται, μεταξύ των άλλων, και σε ένα ιστορικό προηγούμενο: ευθύς μετά την υπογραφή Συνθήκης, η Τουρκία ενεργοποίησε τη διαδικασία του άρθρου 42 της Συνθήκης και ασκώντας παράνομες πιέσεις και απειλές στους ορθόδοξους Τούρκους πολίτες, απέσπασε τη τυπική συναίνεσή τους για την κατάργηση κάθε υφιστάμενης απόκλισης από τον τουρκικό αστικό κώδικα. Από την πλευρά της, η τελευταία νομοθετική πρωτοβουλία του Ελ. Βενιζέλου, η οποία εκδηλώθηκε το 1930, δεν ολοκληρώθηκε ποτέ.

¹⁵ Βλ. ό. π. Σελ. 115

Τα όρια της απόκλισης: Η σύγχρονη προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου

Η σύγχρονη ελληνική, ευρωπαϊκή και διεθνής έννομη τάξη αφήνει ελάχιστα περιθώρια για την εφαρμογή του Ιερού Νόμου από τα Ιεροδικεία της Δ. Θράκης. Ο κύριος όγκος των αποφάσεων που δημοσιεύουν τα Ιεροδικεία της Κομοτηνής, Ξάνθης και Διδυμοτείχου αφορά τη λύση του γάμου και την ανάθεση της γονικής μέριμνας (άνω των 95% των αποφάσεων).¹⁶ Πάντοτε με βάση τις αποφάσεις αυτές, η μεν λύση του μουσουλμανικού γάμου βασίζεται στην υπεροχή του άνδρα, η δε γονική μέριμνα σε ένα αυτοματοποιημένο σύστημα ανάθεσής της με αποκλειστικό γνώμονα την ηλικία του παιδιού η σύγκρουση με τις θεμελιώδεις αρχές της ισότητας των δύο φύλων και της υπεροχής του συμφέροντος του τέκνου είναι μετωπική.

Στα ανωτέρω θα μπορούσε να αντιτάξει κανείς ότι η ερμηνεία και η εφαρμογή του Ιερού Νόμου από τα Ιεροδικεία της Δ. Θράκης δεν είναι η ορθή: άλλα ορίζει η Σαρία και άλλα δικάζουν οι Ιεροδίκες.

Η πρώτη αντίρρηση είναι ότι οι συγκρούσεις δεν είναι αποκλειστικό ελληνικό χαρακτηριστικό. Όσες φορές τέθηκαν ανάλογα ζητήματα, είτε στο επίπεδο του Συμβουλίου της Ευρώπης είτε στο επίπεδο του ΟΗΕ, τα σημεία σύγκλισης ήταν ελάχιστα και περιοριζόνταν στα δευτερεύοντα. Η Διακήρυξη της Βιέννης του ΟΗΕ ήταν σαφής: ναι στο σεβασμό των θρησκευτικών παραδόσεων, όχι όμως σε βάρος της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η δεύτερη αντίρρηση είναι ότι, για την ίδια νομική διαφορά, πράγματι εντοπίζονται διαφορετικές λύσεις μεταξύ των τριών ιεροδικείων της Δ. Θράκης, που σημαίνει ότι δεν υφίσταται ενιαία ερμηνεία του κανόνα δικαίου. Ωστόσο, και εδώ είναι ελληνικό χαρακτηριστικό, ο Ιερός Νόμος δεν συναντάται σε γραπτή μορφή. Ενώ, δηλαδή, τα ισλαμικά κράτη έχουν ενσωματώσει τους κανόνες του Ιερού Νόμου στον Αστικό τους Κώδικα και τούτοι έχουν

¹⁶ Βλ. ό. π. Σελ.156

αποτυπωθεί σε κείμενο, τούτο δεν συνέβη ποτέ στην Ελλάδα. Η λύση, επομένως, της οικογενειακής διαφοράς των Μουσουλμάνων Ελλήνων πολιτών επαφίεται στην αυθεντία του Ιεροδίκη Κομοτηνής ή Ξάνθης ή Διδυμοτείχου, ο οποίος τεκμαίρεται αμάχητα ότι γνωρίζει το εθιμικό ισλαμικό δίκαιο. Κανείς ανώτερος θρησκευτικός λειτουργός ή Ιεροδίκης δεν μπορεί να τον ελέγξει ως προς την καταλληλότητα του κανόνα δικαίου, την ορθή εφαρμογή του στην προκειμένη υπόθεση ή ακόμη-ακόμη και αν πράγματι υφίσταται τέτοιος κανόνας στην ισλαμική δικαιοταξία.

Κοντολογίς, ο Ιερός Νόμος, με τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύεται και εφαρμόζεται από τα Ιεροδικεία της Δ. Θράκης αντιπροσωπεύει το πιο αναχρονιστικό κομμάτι του σημερινού Ισλάμ. Ακόμη, δηλαδή, κι αν αντιπαρέλθει κανείς τη ουσιαστική σύγκρουση της δικαιοταξίας της Σαρία με εκείνη των φιλελεύθερων Συνταγμάτων και διεθνών συμβάσεων, δεν μπορεί παρά, στο εσωτερικό πλέον του Ισλάμ, να σταθεί στο ακόλουθο γεγονός: οι κανόνες δικαίου που εφαρμόζονται στη Δ. Θράκη παρουσιάζουν είτε στοιχεία συντηρητισμού, δεδομένου ότι επισήμως είναι αμετάβλητοι από το 1923 και επέκεινα και κανείς δεν έχει αρμοδιότητα να τους τροποποιήσει (στα ισλαμικά κράτη η τροποποίηση είναι μεν αργή αλλά εφικτή δια της αλλαγής του νομοθετήματος, π.χ. ΑΚ, που τους ενσωματώνει) είτε στοιχεία αυθαιρεσίας διότι κανείς, πλην του τοπικού Ιεροδίκη, δεν είναι σε θέση να ελέγξει την ερμηνεία του Ιερού Νόμου, ούτε προβλέπεται δευτεροβάθμιο Ιεροδικείο.

Νομικά προβλήματα μεταξύ του ελληνικού κράτους και των μουσουλμανικών κοινοτήτων

Ένα πολύ σημαντικό ζήτημα που προβληματίζει τη μουσουλμανική κοινότητα στην Αθήνα είναι το γεγονός ότι δεν έχει ακόμα επίσημο τέμενος και θρησκευτικό λειτουργό που να μπορεί να ιεουργεί σε θρησκευτικές τελετές, συμπεριλαμβανομένων των κηδειών. Έτσι, λοιπόν, τα μέλη της μουσουλμανικής κοινότητας αναγκάζονται να χρησιμοποιούν τους επίσημους μουφτήδες της Θράκης για θρησκευτικές τελετές. Μουσουλμάνοι από την Αθήνα και άλλες πόλεις ταξιδεύουν στη Θράκη ή στο εξωτερικό για να τελέσουν γάμους, και ορισμένοι μεταφέρουν τους νεκρούς τους στη Θράκη ή στο εξωτερικό για θρησκευτική κηδεία. Όσοι δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να ταξιδέψουν στη Θράκη είναι υποχρεωμένοι να δεχτούν θρησκευτικές τελετές από μη αναγνωρισμένους μουφτήδες. Τα λείψανα όσων ενταφιάζονται σε ελληνικά κοιμητήρια υπόκεινται σε εκταφή τρία χρόνια μετά την κηδεία λόγω περιορισμένου χώρου στα ελληνικά νεκροταφεία, ιδιαίτερα στην περιοχή της Αττικής. Ωστόσο, η πρακτική αυτή δημιουργεί πρόβλημα στους μουσουλμάνους καθώς ο Ισλαμικός νόμος δεν επιτρέπει την εκταφή των λειψάνων.

Μολονότι το Κοινοβούλιο ενέκρινε νομοσχέδιο το 2000 που επιτρέπει την ανέγερση του πρώτου Ισλαμικού πολιτιστικού κέντρου και τεμένους σε ένα προάστιο της Αθήνας, η ανοικοδόμηση δεν είχε ξεκινήσει μέχρι το τέλος της περιόδου που καλύπτει αυτή η έκθεση. Τον Οκτώβριο του 2006 η κυβέρνηση ψήφισε νόμο που προβλέπει την ίδρυση τεμένους (χωρίς πολιτιστικό κέντρο) στην κεντρική περιοχή του Βοτανικού, ενώ η αρχική τοποθεσία που είχε επιλεγεί ήταν σε ένα απομακρυσμένο προάστιο της Αττικής. Μάλιστα, τα ηγετικά μέλη της τοπικής μουσουλμανικής κοινότητας εξέφρασαν ικανοποίηση για τη νέα τοποθεσία.

Επιπλέον, διαφορές υπάρχουν εντός της Μουσουλμανικής μειονότητας και μεταξύ τμημάτων της μειονότητας και της Ελληνικής κυβέρνησης ως προς τον

τρόπο επιλογής των μουφτήδων. Σύμφωνα με την υφιστάμενη νομοθεσία, η κυβέρνηση διορίζει δύο μουφτήδες και έναν βοηθό μουφτή, που είναι όλοι κάτοικοι Θράκης. Η κυβέρνηση προτάσσει το επιχείρημα ότι πρέπει να διορίζει τους μουφτήδες, όπως είθισται και στις μουσουλμανικές χώρες, διότι, εκτός από θρησκευτικά καθήκοντα, έχουν και δικαστικές αρμοδιότητες ως προς την εφαρμογή του Μουσουλμανικού θρησκευτικού δικαίου, για τις οποίες μισθοδοτούνται από το κράτος. Η κυβέρνηση έχει διαβουλεύσει με μία επιτροπή Μουσουλμάνων επιφανών πολιτών, η οποία προτείνει υποψήφιους μουφτήδες 10ετούς θητείας. Μέλη της Μουσουλμανικής κοινότητας εξέφρασαν αντίθεση ως προς το γεγονός ότι η κυβέρνηση δεν ήταν νομικά υποχρεωμένη να ακολουθήσει τις συστάσεις της επιτροπής για την επιλογή των μουφτήδων. Ωστόσο, η κυβέρνηση εξακολουθεί να τηρεί τις συστάσεις παρά την απουσία νομικής υποχρέωσης.

Επίσης, αν και ορισμένοι Μουσουλμάνοι αποδέχονται τη δικαιοδοσία των δύο διορισμένων από την κυβέρνηση μουφτήδων, άλλοι Μουσουλμάνοι έχουν «εκλέξει» δύο μουφτήδες για τις κοινότητές τους με το επιχείρημα ότι η κυβέρνηση μιας μη μουσουλμανικής χώρας δεν μπορεί να διορίζει μουφτήδες. Η κυβέρνηση δεν αναγνωρίζει αυτούς τους «εκλεγμένους» μουφτήδες, και οι μουφτήδες δεν έχουν το δικαίωμα να ιερουργούν σε θρησκευτικές τελετές με αστικές εξουσίες όπως γάμους, διαζύγια ή αποφάσεις για δικαιώματα κληρονομιάς. Σε αρκετές περιπτώσεις, δικαστήρια έχουν ασκήσει δίωξη κατά εκλεγμένων μουφτήδων με την κατηγορία της αντιποίησης αρχής του επίσημου (διορισμένου) μουφτή. Τον Ιούλιο του 2006, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αποφάσισε ότι αυτές οι διώξεις είχαν παραβιάσει τα δικαιώματα του εκλεγμένου μουφτή της Ξάνθης, ο οποίος απεβίωσε το Σεπτέμβριο του 2006. Στις 31 Δεκεμβρίου 2006, ένας αριθμός ανδρών Μουσουλμάνων της Θράκης διεξήγαγαν εκλογές για την αντικατάσταση του θανόντος μουφτή της Ξάνθης. Αυτή η διαδικασία επικρίθηκε από ορισμένους οι οποίοι ανέφεραν ότι μόνο ένας μικρός αριθμός ανδρών ψήφισε και ότι δεν επιτράπηκε στις γυναίκες να ψηφίσουν.

Τέλος, η αντιπαράθεση μεταξύ της Μουσουλμανικής κοινότητας και της κυβέρνησης συνεχίστηκε και ως προς τη διαχείριση και αυτοδιοίκηση των «βακουφίων», ιδιαίτερα σε σχέση με το διορισμό από την κυβέρνηση των μελών των διαχειριστικών επιτροπών που διοικούν τα βακούφια, και το βαθμό και τον τύπο διοικητικού ελέγχου. Σε απάντηση στις ενστάσεις μερικών Μουσουλμάνων ότι ο διορισμός από την κυβέρνηση των μελών των διαχειριστικών επιτροπών αποδυναμώνει την οικονομική αυτονομία των βακουφίων και παραβιάζει τους όρους της Συνθήκης της Λωζάννης του 1923, ένα Προεδρικό Διάταγμα του 1996 έθεσε τα βακούφια υπό τη διοίκηση μιας προσωρινής εποπτικής επιτροπής διορισμένης από την κυβέρνηση για τρία χρόνια, μέχρι να επιλυθεί οριστικά το υφιστάμενο πρόβλημα.

Στο παρελθόν, Μουσουλμάνοι εξέφρασαν διαμαρτυρίες για το γεγονός ότι η κυβέρνηση επιβάλλει τακτικά φόρους στα βακούφια, παρόλο το γεγονός ότι θεωρητικά αποτελούν ιδρύματα εξαιρούμενα της φορολογίας. Το Μάρτιο του 2007, η κυβέρνηση ψήφισε νόμο για την παραγραφή όλων των φόρων στα βακούφια ύψους περίπου 6,5 εκατομμυρίων Ευρώ και την κατάργηση μελλοντικής φορολόγησης των βακουφίων. Η κυβέρνηση ανακοίνωσε τον Ιανουάριο ότι θα επιτρέψει την εκλογή διοικητικών συμβουλίων από την κοινότητα, αλλά ακόμα δεν έχουν διεξαχθεί εκλογές κατά την περίοδο που καλύπτει αυτή η έκθεση.

Η παρέμβαση της Τουρκίας

Οδευόντας προς την ολοκλήρωση της έρευνας για το Ισλάμ στην Ελλάδα θέλω να κάνω μια σύντομη αναφορά στην Τουρκία και στη επιρροή που ασκεί στους μουσουλμάνους της Δ. Θράκης. Δεν θα επεκταθώ πολύ σε ιστορικές πληροφορίες αλλά θα αναφερθώ στην εξωτερική πολιτική που ασκεί εδώ και πολλά χρόνια η Τουρκία και στις σχέσεις που διατηρεί με τη μειονότητα της Δυτικής Θράκης.

Αρχικά, θα παραθέσω μια ιστορική πηγή που έχω εντοπίσει στο βιβλίο του Βασίλη Γεωργίου με τίτλο: «Η σκιά της Άγκυρας πάνω στην ελληνική Θράκη: Η ιστορική και πολιτική πραγματικότητα»

« Ο ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΚΕΜΑΛ ΔΙΑΚΗΡΥΣΣΕΙ:

Στις διαπραγματεύσεις που θα γίνουν με τους ξένους για το πολιτικό μέλλον της Δυτικής Θράκης, πρέπει να δραστηριοποιηθούμε με σύνεση. Σκοπός μας είναι η Δυτική Θράκη να παραμείνει στα τουρκικά χέρια σαν ενιαίο σύνολο και σε κατάλληλο χρόνο και ευκαιρία να ενωθεί με τη Μητέρα Πατρίδα.

Εμείς δεν μπορούμε να δεχτούμε την απαλλοτρίωση του τουρκικού αυτού τμήματος. Οι Δυτικοθρακιώτες αδερφοί μας, σε πρώτο βήμα, πρέπει να αγωνιστούν για να κερδίσουν την ανεξαρτησία και αυτονομία της Δ. Θράκης.

(Απόσπασμα από τον Εθνικό Όρκο των Τούρκων, που διακηρύσσει: ότι οι εδαφικές βλέψεις της Τουρκίας φθάνουν μέχρι τον Νέστο) »

Ας μελετήσουμε όμως τα γεγονότα με μια χρονολογική σειρά. Όλα ξεκίνησαν το 1923 με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Έτσι, η μεν ελληνική θα παρέμενε στα όρια του Νομού Κωνσταντινουπόλεως, η δε μουσουλμανική θα ζούσε ελεύθερα σ' όλη την ελληνική επικράτεια. Μετά, λοιπόν, την υπογραφή άρχιζε μια νέα φάση στην ιστορία, όχι μόνο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις αλλά και στη ζωή των δύο μειονοτήτων. Τα δίκαια που απόρρεαν από τη Συνθήκη για τις μειονότητες ήταν

οφθαλμοφανή. Οι δε υποχρεώσεις των κρατών που είχαν επωμισθεί τη διασφάλιση των μειονοτήτων, ήταν μεγάλες.¹⁷

Με το πέρασμα όμως του χρόνου, τα συμφέροντα και την πολιτική που άρχισε να ασκεί η Τουρκία, προσπάθησε όχι μόνο να συρρικνώσει την ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης, Ίμβρου και Τενέδου, που ζούσε στα νησιά με ειδικό καθεστώς που είχε υπογραφεί, αλλά και να κατορθώσει να διογκώσει την εθνική τουρκική συνείδηση στους μουσουλμάνους της Δ. Θράκης, διαμέσου της κοινής θρησκείας, ώστε μέσα στο φυλετικό σύμπλεγμα της μουσουλμανικής μειονότητας -που αποτελείται από Τούρκους, Πομάκους, Γύφτους- να καλλιεργήσει το κοινό «ομόεθνο» και να καλεί τους μουσουλμάνους ηγέτες σε δηλώσεις και ενέργειες όχι μόνο μέσα στην ελληνική επικράτεια, αλλά και στο εξωτερικό, στα Ηνωμένα Έθνη, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στο Συμβούλιο της Ευρώπης, στον Ισλαμικό κόσμο για καταπίεση, ανελευθερία και παραγκωνισμό.

Σχέση Μειονότητας - Τουρκίας

Κατά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, το 1923, η Τουρκία και η Ελλάδα ανέλαβαν να τηρήσουν τα άρθρα της Συνθήκης που αφορούσαν από το 37-44 άρθρα της Λωζάννης.

Έτσι, με τον τρόπο αυτό η Τουρκία, όπως και η Ελλάδα, καθορίζονταν ως Συμβαλλόμενο Μέρος και ενδιαφέρονταν για τη μουσουλμανική μειονότητα της Ελλάδας, που σήμερα το μεγαλύτερό της μέρος διαμένει στη Δ. Θράκη. Η Τουρκία, λοιπόν, δεν είναι εγγυήτρια δύναμη αλλά Συμβαλλόμενο Μέρος για τη μουσουλμανική μειονότητα.¹⁸ Και τονίζουμε τον όρο «μουσουλμανική» γιατί χαρακτηρίζεται ως θρησκευτική και όχι ως εθνική. Η σχέση λοιπόν Τουρκίας - μειονότητας έγκειται μόνο σ' αυτό. Βεβαίως, δε θα πρέπει να διαφεύγει από

¹⁷ Βλ. Βλ. Σολταρίδης Συμεών, Η Δ. Θράκη και οι Μουσουλμάνοι, Τι ακριβώς συμβαίνει;, Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1990, Σελ. 15

¹⁸ Βλ. ό. π. Σελ. 19

κανένα ότι κατά την υπογραφή της Συνθήκης η θρησκευτική αυτή μειονότητα αποτελούνταν από Πομάκους, Τουρκογενείς, Κιρκάσιους, Τατάρους και Αθίγγανους. Οπότε δεύτερο στοιχείο σύνδεσης ήταν οι Τουρκογενείς που συνδέονταν με την Τουρκία. Ένας τρίτος δεσμός ήταν το Ισλάμ. Η Τουρκία, η οποία προσπάθησε όλα αυτά τα χρόνια να φανεί ότι είναι η προστάτιδα της θρησκείας του Ισλάμ, παρά το γεγονός ότι ανήκει στη Δύση και έχει κάνει σχετική αίτηση ένταξης στην ΕΕ, προσπαθεί να γίνει η γέφυρα μεταξύ Δύσης και ισλαμικών χωρών. Με το σκοπό αυτό, λοιπόν, συνυπάρχει πάντοτε μεταξύ των χωρών του Ισλάμ και προσφέρει τη βοήθειά της, καθώς και την προτίμησή της, παρά το γεγονός ότι είναι χώρα με λαϊκιστική βάση. Έτσι και το τρίτο στοιχείο, η θρησκεία, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη συνδετικού δεσμού μεταξύ μουσουλμανικής μειονότητας στη Δ. Θράκη και Τουρκίας. Περιττό βέβαια θεωρείται να λεχθεί ότι και ένας τέταρτος παράγοντας είναι τα λάθη τα οποία έπραξαν οι ελληνικές κυβερνήσεις έναντι της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και έναντι της μειονότητας. Είναι αυτά τα λάθη, που καιροφυλακτεί η Άγκυρα και εκμεταλλεύτηκε και συνέσφιξε με τον τρόπο αυτό περισσότερο τους δεσμούς της με τη Δ. Θράκη.

Η σχέση, λοιπόν, την οποία έχει ως Συμβαλλόμενο Μέρος, την οδήγησε, εξαιτίας των λαθών που έπραξαν οι κατά καιρούς ελληνικές κυβερνήσεις, η απροετοιμασία τους να αντιμετωπίσουν μια πολιτική επίθεση της Τουρκίας και οι μεμονωμένες, ατομικές, πολιτικές που οραματίζονταν και ακολουθούσαν πολλοί διοικούντες στη Δ. Θράκη στη μεταφορά της μειονότητας και την παράδοσή της στην πολιτική της Άγκυρας. Η έλλειψη υποδομής της Θράκης, οι ανεπαρκείς οικονομικές παροχές, η έλλειψη τουρισμού – παρά την ύπαρξη πολλών τουριστικών και αρχαιολογικών περιοχών- η παραμέληση της περιοχής, η παρωπιδική πολιτική έναντι της μειονότητας, που βασίζεται στην πολιτική της δεκαετίας του '30, χωρίς καμιά μεταβολή, που συσπείρωσε τις δυνάμεις της μειονότητας και, αντίθετα, τις οδήγησε στην Τουρκία, ήταν οι αιτίες της ανάπτυξης σχέσεων Τουρκίας – Μειονότητας.

Με τον τρόπο αυτό καλλιεργήθηκε έντεχνα και «η Τουρκική καταγωγή» της μειονότητας. Έτσι ώστε η χωρίς σκέψη ελληνική απολιτική πολιτική, που

χαρακτήριζε τους μουσουλμάνους μια Τούρκους, μια Μουσουλμάνους και η προώθηση του «ομόεθνου» από την Τουρκία, οδήγησε τη μειονότητα σήμερα να αισθάνεται «τουρκοποιημένη».¹⁹

Ωστόσο, απ' όλη αυτή την κατάσταση που διατηρείται μέχρι και Σήμερα (2009), αναδεικνύεται ένα μεγάλο ζήτημα το οποίο αφορά τους Πομάκους που ζουν κατά κύριο λόγο στην Ορεινή Ξάνθη και Ροδόπη. Έχουν γραφτεί πολλά κείμενα που περιγράφουν την κατάσταση και με τα οποία δεν θα ασχοληθώ, αλλά θα προσπαθήσω μέσα από την πηγή που έχω εντοπίσει σε μια εφημερίδα, να προβάλλω την άποψη: ότι οι Έλληνες πλέον έχουν αρχίσει να προσεγγίζουν διαφορετικά αυτές τις κοινωνίες και οποιαδήποτε παρατράγουδα και παρεξηγήσεις μεταξύ των δύο κοινωνιών, που ζουν στις ίδιες πόλεις και στα ίδια χωριά, ανήκουν οριστικά στο παρελθόν. Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο θα παραθέσω ένα δημοσίευμα που αλιεύσα από μια εφημερίδα²⁰ της Δ. Θράκης του συγγραφέα Ζαφειρίου Κ. Μέκου με τίτλο «Οι Πομάκοι της Θράκης», στην οποία ο συγγραφέας περιγράφει μια διαφορετική προσέγγιση αυτής της ευαίσθητης κοινότητας, η οποία ακόμα προσπαθεί να βρει την πολιτιστική της ταυτότητα. Αναφέρονται, λοιπόν, στο κείμενο τα παρακάτω λόγια:

«Στην ευρύτερη περιοχή της Ροδόπης ζει μια φυλή, που η ιστορία και η καταγωγή της είναι αμφισβητούμενες.

Αυτό το στοιχείο, μαζί με τη φύση των ίδιων των Πομάκων, κέντρισε την περιέργεια και το ενδιαφέρον πολλών συγγραφέων και μελετητών, να ασχοληθούν μαζί τους.

Είναι δυνατοί, σκληραγωγημένοι, δουλευτάρηδες, έξυπνοι, τίμιοι.

Μάλλον εύσωμοι, καστανόξανθοι και γαλανομάτηδες, προκαλούν την προσοχή των ξένων προς την περιοχή, που τους βλέπουν σαν απομεινάρια ξεχασμένων καιρών.

Το δικό μου πλησίασμα είναι ανθρώπινο. Δεν τους βάζω στο μικροσκόπιο για να τους ερευνήσω.

Θα έλεγα πως κουβεντιάζω με τον αναγνώστη για τους συντοπίτες μου, όπως κουβεντιάζω με κάθε μου γείτονα και συντοπίτη. Ζούμε μαζί, πασχίζουμε αντάμα να επιβιώσουμε στον τόπο αυτό και πρέπει να γνωρίζει και να αποδέχεται ο ένας τον άλλον, όπως είναι.»

¹⁹ Βλ. ό. π. Σελ 20

²⁰ Βλ. «Εν Διδυμοτείχῳ», Μηνιαία εφημερίδα του Δ. Διδυμοτείχου, Αρ. Φύλ. 43, Μάρτιος 2009

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 1^{ης} ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Από την πρώτη στιγμή που αποφασίσαμε να ασχοληθούμε με τις θρησκείες γνωρίζαμε ότι θα αντιμετωπίσουμε ένα γνωστικό πεδίο, στο οποίο λαμβάνουν χώρα πολλές αντικρουόμενες υποκειμενικές απόψεις. Ο καθένας υποστηρίζει με τα δικά του επιχειρήματα τις πεποιθήσεις του, οι οποίες σαφώς και επηρεάζονται από το περιβάλλον(είτε το οικογενειακό είτε κοινωνικό) στο οποίο γεννιέται και μεγαλώνει.

Πιστεύουμε ότι σε πολύ μεγάλο ποσοστό κάθε άτομο αποκτά τις θρησκευτικές συνήθειες της κοινότητας (επικρατούσα θρησκεία) της οποίας μεγαλώνει. Πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτό δεν ισχύει απόλυτα, γιατί σε κάθε θρησκευτική κοινότητα υπάρχει ένα μικρό ποσοστό σχετικά με την πλειοψηφία το οποίο είτε δεν πιστεύει καθόλου, είτε ακολουθεί κάποιες αιρέσεις ή άλλα δόγματα της επικρατούσας θρησκείας. Για παράδειγμα στην Ελλάδα, όπως έχουμε αναφέρει το 97% δηλώνουν Χριστιανοί Ορθόδοξοι ενώ το υπόλοιπο 3% όλα τ' άλλα, εκτός του ποσοστού των άθεων. Μάλιστα όπως έχουμε παρατηρήσει με προσωπικές επισκέψεις/εκδρομές σε μουσουλμανικές κοινωνίες είτε στην Τουρκία είτε στα Πομακοχώρια (Ορεινή Ξάνθη) η συντριπτική πλειοψηφία είναι μουσουλμάνοι (επικρατούσα θρησκεία), γεγονός που επαληθεύει το επιχείρημά μας.

Μελετώντας το Εκκλησιαστικό Δίκαιο του συγγραφέα και νομικού Παπαστάθη Χ. προκύπτουν ορισμένα δεδομένα από τα οποία μερικά αποτελούν τροφή για συζήτηση τα τελευταία χρόνια μεταξύ του κράτους και της Εκκλησίας. Κατά γενική ομολογία το νομοθετικό πλαίσιο (θεωρία) που αναφέρεται στις θρησκείες έχει βελτιωθεί τα τελευταία 20 χρόνια, καθώς συμπεριλαμβάνεται ρητώς μέριμνα και προστασία των δικαιωμάτων των αλλόθρησκων κοινοτήτων. Είναι γεγονός, όμως, ότι η θεωρία με την πράξη διαφέρουν πράγμα το οποίο παρατηρείται και στο εξεταζόμενο θέμα μας και

αναδεικνύεται πολύ εύστοχα μέσα από την Έκθεση για τις Διεθνείς Θρησκευτικές Ελευθερίες 2007.

Χαρακτηριστικότατο παράδειγμα αποτελεί το πρόβλημα της καύσης των νεκρών, καθώς και της ταφής των μουσουλμάνων σε περιοχές εκτός της Δυτικής Θράκης. Και τα δύο ζητήματα νομικά έχουν θεσμοθετηθεί από την ελληνική κυβέρνηση και έχουν πάρει την συγκατάθεση της Εκκλησίας αλλά είτε λόγω έλλειψης ειδικού χώρου για την καύση των νεκρών είτε εξαιτίας της απουσίας μουσουλμανικού νεκροταφείου και όχι «αλλόθρησκου» στην Αττική δεν μπορεί να γίνει πραγματικότητα.

Παρατηρούμε δηλαδή πως υπάρχουν κάποιοι κοινωνικοί παράγοντες, οι οποίοι αναστέλλουν την πραγματοποίηση του θεσμικού πλαισίου. Δεν θα επιχειρήσω να αναλύσω ιδιαίτερα σε αυτήν την εργασία αυτούς τους κοινωνικούς παράγοντες, παρά μόνο να παρουσιάσω εν συντομία τη σχέση που υπάρχει μεταξύ Κράτους και Εκκλησίας.

Μελετώντας τις πηγές της ιστορίας εντοπίσαμε ότι η σύνδεση Κράτους – Εκκλησίας επιχειρείται για πρώτη φορά στη νεότερη ιστορία από τον ιστορικό Παπαρρηγόπουλο στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Τότε υπήρχε ανάγκη να συνδεθεί το νεοιδρυθέν ελληνικό κράτος, τόσο με το Βυζάντιο όσο και με την αρχαία Ελλάδα, ως μια ιστορική συνέχεια της ελληνικής ταυτότητας η οποία αποτελεί ένα κομμάτι της ιστορίας των Ελλήνων και πως δεν είναι ένα καινούριο κράτος το οποίο εκφυλίστηκε εξαιτίας των προσμίξεων με διάφορα σλαβικά φύλα τα 300 χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας στον σημερινό ελληνικό χώρο.

Και με ποιον τρόπο θα γινόταν αυτό πραγματικότητα; Με έναν και μοναδικό ο οποίος δεν είναι άλλος από την άμεση εξάρτηση του Κράτους από την Εκκλησία/Θρησκεία, η οποία κράτησε ως άγρυπνος φρουρός ζωντανή την φλόγα του ελληνισμού τα 300 χρόνια της σκλαβιάς. Έτσι, λοιπόν, άρχισε σιγά σιγά να καλλιεργείται αυτή η άποψη, η οποία συνεχίζεται μέχρι και Σήμερα και η οποία μάλιστα δείχνει τη δύναμή της σε οποιαδήποτε κίνηση ανατροπής των παραδοσιακών αξιών. Δεν είναι λίγες φορές που ξέσπασαν «εκτεταμένες συγκρούσεις» μεταξύ Κράτους και Εκκλησίας για την αναθεώρηση κάποιων θεσμών και οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα να δημιουργήσουν ένα βαθμό

πόλωσης σε ορισμένες ομάδες της κοινωνίας μας, όπως π.χ. το θρήσκευμα στις ταυτότητες και το μάθημα των Θρησκευτικών στα σχολεία, ζητήματα στα οποία η Εκκλησία της Ελλάδος πήρε θέση δημόσια και μάλιστα οργάνωσε συλλαλητήρια κατά της ενδεχόμενης αλλαγής.

Καλώς ή κακώς, λοιπόν, μεγαλώνουμε σε μια κοινωνία, η οποία εμφανίζει σε πολύ μεγάλο βαθμό την εξάρτηση μεταξύ κράτους και Εκκλησίας. Ωστόσο, στο σημείο αυτό θέλω να επισημάνω ότι φαινόμενα έντονων θρησκευτικών αντιδράσεων δεν υπάρχουν στον βαθμό που έχουμε δει στο παρελθόν και η κοινωνία αποδεικνύει ότι μαθαίνει από τα λάθη της. Ακραία γεγονότα που να προκαλούν δημόσιες συγκρούσεις μεταξύ των πολιτών, του Κράτους και της Εκκλησίας δεν έχουν παρατηρηθεί όπως στο παρελθόν.²¹ Η ελληνική κοινωνία δείχνει να αποδέχεται πλέον όλες τις θρησκευτικές ομάδες, αρκεί βέβαια να μην επιχειρείται κάποια προσπάθεια προσηλυτισμού από την πλευρά τους. Κατά καιρούς έχουν καταγραφεί κάποια περιστατικά επιθέσεων κατά μερικών θρησκευτικών ομάδων (έρευνα) από κάποιες ακραίες εθνικιστικές ομάδες, οι οποίες βέβαια καταδικάστηκαν γρήγορα από την κοινή γνώμη. Όλοι υποστηρίζουν ότι αυτά τα γεγονότα είναι απομονωμένες ενέργειες, οι οποίες σαφέστατα είναι καταδικαστέες από την πλειοψηφία της κοινής γνώμης.

Όσον αφορά τώρα τα νομικά προβλήματα που δημιουργούνται μεταξύ του κράτους και των μη χριστιανικών κοινοτήτων είναι αρκετά και τα οποία είναι γεγονός ότι γίνονται προσπάθειες να επιλυθούν.²² Ενδεικτικά θα αναφέρουμε κάποια συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάγνωση του βιβλίου «Ιερός νόμος του Ισλάμ και μουσουλμάνοι έλληνες πολίτες: μεταξύ κοινοτισμού και φιλελευθερισμού» του συγγραφέα Γ. Κτιστάκι και αναφέρονται στην απόκλιση του ιερού νόμου από τον αστικό κώδικα για τους μουσουλμάνους της Δ. Θράκης. Πιο συγκεκριμένα, είναι αλήθεια ότι:

²¹ βλέπε «Τα Αθεϊκά» στο Δημοτικό Παρθεναγωγείο του Βόλου με τον Α. Δελμούζο το 1920, Χαρίτος Χ.

²² Βλ. ενότητα «Από την θεωρία στην πράξη» και «Νομικά προβλήματα των μουσουλμανικών κοινοτήτων»

➤ Α) μόνο για τη μουσουλμανική μειονότητα της Δ. Θράκης ισχύει η απόκλιση από τον Αστικό Κώδικα υπέρ της δικαιοταξίας του Ιερού Νόμου του Ισλάμ (αναγνωρισμένη από τη συνθήκη της Λωζάννης). Τυχόν μουσουλμάνοι μετανάστες ή νεοεισερχόμενοι πιστοί του Ισλάμ δεν το δικαιούνται.

➤ Β) Το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής της απόκλισης αυξομειούται.

➤ Γ) Η Συνθήκη της Λωζάννης αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο της συνολικής κατάργησης της απόκλισης από τον Αστικό Κώδικα, αρκεί να συναινεί η μειονότητα.

➤ Δ) Ο Ιερός νόμος του Ισλάμ προσκρούει σε δύο θεμελιώδεις αρχές του Συντάγματος, οι οποίες ταυτόχρονα, αποτελούν μέρος των διεθνών συμβατικών δεσμεύσεων της Ελλάδας: την αρχή της ισότητας των δύο φύλων και την αρχή της υπεροχής του συμφέροντος του τέκνου.

➤ Ε) Τα Ιεροδικεία στερούν από τους διαδίκους τις στοιχειώδεις εγγυήσεις της δίκαιης δίκης.

➤ Στ) Τα Μονομελή και τα Πολυμελή πρωτοδικεία διεξάγουν συνταγματικό έλεγχο ρουτίνας και δεν ανταποκρίνονται στα καθήκοντα που τους ανάθεσε το άρθρο 5 παρ. 3 του ν. 1920 / 1991.

Ενότητα 2η

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ελληνικό κράτος και η Εκκλησία είναι δυο θέματα με στενή σχέση. Μια σχέση που οικοδομήθηκε σταδιακά στο πέρασμα των αιώνων, από την εποχή του Βυζαντίου μέχρι και σήμερα.

Η περίοδος της Τουρκοκρατίας, κατά γενική ομολογία ήταν καταλυτική στη διαμόρφωση αυτής της σχέσης. Η παρουσία της εκκλησίας εκείνη την περίοδο αντικατέστησε κατά κάποιο τρόπο την πολιτεία. Η εκκλησία πλέον αποκτά μεγαλύτερη επιρροή στο λαό και αποτελεί τον εκφραστή του ελληνικού στοιχείου, τον θεματοφύλακα των παραδόσεων και γενικότερα τον μοναδικό συνδετικό κρίκο της εποχής με την βυζαντινή περίοδο. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα και από σημαντικά λειτουργικά στοιχεία της. Για παράδειγμα, τα χρυσά άμφια και οι μήτρες των επισκόπων, αποτελούν κληρονομιά των βασιλικών αμφιθέσεων και των βασιλικών στεμμάτων αντίστοιχα.

Με την πάροδο των αιώνων η σχέση της εκκλησίας με το λαό έγινε ακόμη πιο στενή, με αποτέλεσμα να μεταβάλλεται σε μια σχέση επιρροής και αλληλεπίδρασης. Στις κακουχίες που αντιμετώπισε ο ελληνικός λαός κάτω από τον Οθωμανικό ζυγό (από τις ευνοϊκές για τους Χριστιανούς μεταρρυθμίσεις, λίγες από αυτές εφαρμόστηκαν), βρήκε καταφύγιο στη θρησκεία και στους εκπροσώπους της (ιερείς και εκκλησία).

Το τέλος της Τουρκοκρατίας βρήκε τη σχέση της θρησκείας με το λαό να μετατρέπεται σε σχέση Εκκλησίας – Κράτους. Σε διάφορα θέματα και κυρίως στην παιδεία, η παρουσία της θρησκείας είναι εμφανής. Πολλές μεταρρυθμίσεις, διαρκείς συζητήσεις και προβληματισμοί, καταδεικνύουν τη σημαντικότητα αυτού του θέματος.

Όμως, η παρουσία της Εκκλησίας δεν είναι εμφανής μόνο στα πλαίσια της παιδείας, αλλά και στα πλαίσια της δικαιοσύνης και της διακυβέρνησης. Η

εμπλοκή της εκκλησίας σε θέματα που αφορούν μόνο την πολιτεία, εμφανίζεται και σε σύγχρονα γεγονότα, όπως για παράδειγμα το θέμα των νέων ταυτοτήτων.

Στη σημερινή εποχή γίνονται διαρκείς συζητήσεις για τον διαχωρισμό εκκλησίας - κράτους. Συζητήσεις που προκαλούν κατά καιρούς πολλές αντιδράσεις, τόσο από τους υποστηρικτές όσο και από τους αντιφρονούντες αυτής της άποψης. Η σχέση άλλωστε αυτή έχει βαθιές ρίζες και πρέπει οι χειρισμοί να είναι λεπτοί και να μην θίγουν θέματα πίστης. Όσο όμως αυτή η σχέση παραμένει ως έχει, θα πρέπει και οι δυο πλευρές να μην ταρασσουν τις ισορροπίες και να μην επεμβαίνουν σε θέματα που βρίσκονται εκτός της δικαιοδοσίας τους.

Στα όρια του ελληνικού κράτους, εκτός από την επίσημη θρησκεία, την Ορθόδοξη Χριστιανική, συνυπάρχουν και άλλα διαφορετικά θρησκευόμενα που είτε έχουν παραπλήσιο με το ορθόδοξο δόγμα, είτε αποκλίνουν κατά πολύ από αυτό. Πέρα από την ορθόδοξη κοινότητα, υπάρχει μια ενεργή Μουσουλμανική και μια ενεργή Εβραϊκή κοινότητα, με ένα μεγάλο αριθμό πιστών. Σε μικρότερο ποσοστό, υπάρχουν κοινότητες Ευαγγελικών, Προτεσταντών και Καθολικών, δογμάτων δηλαδή που έχουν αρκετά κοινά με την Ορθόδοξη Χριστιανική Θρησκεία.

Η έκθεση για τις Διεθνείς Θρησκευτικές Ελευθερίες (2007), που εκδόθηκε από το Γραφείο Δημοκρατίας, Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Εργασίας, αναφέρει για το ελληνικό κράτος τα εξής :

«Η χώρα έχει έκταση 131.957 τ.χμ. και πληθυσμό 10,9 εκατομμύρια. Η κυβέρνηση δεν τηρεί στατιστικά στοιχεία για τις θρησκευτικές ομάδες. Περίπου 97% των πολιτών αυτοπροσδιορίζονται ως Ελληνορθόδοξοι. Το υπόλοιπο 3% του πληθυσμού αποτελείται από Ορθόδοξους Παλαιοημερολογίτες, Μουσουλμάνους, Μάρτυρες του Ιεχωβά, Ρωμαιοκαθολικούς, Προτεστάντες, οπαδούς της Εκκλησίας του Ιησού Χριστού των Αγίων των Τελευταίων Ημερών (Μορμόνοι), Σαϊεντολόγους, Εβραίους, Μπαχάι, μέλη του Χάρε Κρίσνα, και οπαδούς αρχαίων ελληνικών πολυθεϊστικών θρησκειών. Δεν υπάρχει επίσημη ή ανεπίσημη εκτίμηση ως προς τον αριθμό των άθεων.

Η πλειονότητα των κατοίκων μη ελληνικής υπηκοότητας και των μεταναστών δεν είναι Ορθόδοξοι. Οι μεγαλύτερες ομάδες περιλαμβάνουν μη θρησκευόμενους, μουσουλμάνους και ρωμαιοκαθολικούς, και διαμένουν κυρίως στην Αθήνα. Στη χώρα δραστηριοποιούνται ξένες ιεραποστολικές ομάδες.»

Ιστορικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες, έφεραν κοντά τόσα διαφορετικά δόγματα σε μια τόσο μικρή χώρα. Το ζήτημα, ήταν πάντοτε η ειρηνική συμβίωση των πιστών κάθε δόγματος. Απαραίτητη προϋπόθεση, για να συμβεί αυτό ήταν η κατοχύρωση των δικαιωμάτων των πιστών από την πολιτεία.

Νομικά και κοινωνικά στοιχεία που παρουσιάζονται στην Έκθεση για τις Διεθνείς Θρησκευτικές Ελευθερίες (2007), αναφέρουν τα εξής :

«Το Σύνταγμα αναγνωρίζει την Ανατολική Ορθόδοξη του Χριστού Εκκλησία (Ελληνορθόδοξη Εκκλησία) ως την επικρατούσα θρησκεία, αλλά προβλέπει επίσης ότι όλοι οι πολίτες έχουν το δικαίωμα να πιστεύουν σε όποια θρησκεία θέλουν. Ωστόσο, αν και η Ελληνική Κυβέρνηση γενικώς σέβεται το δικαίωμα αυτό, μη Ορθόδοξες ομάδες μερικές φορές αντιμετωπίζουν διοικητικά προβλήματα ή νομικούς περιορισμούς στην άσκηση του θρησκευτικού τους δικαιώματος. Το Σύνταγμα και ο νόμος απαγορεύουν τον προσηλυτισμό και προβλέπουν ότι καμία τελετή λατρείας δεν μπορεί να διαταράσσει τη δημόσια τάξη ή να προσβάλλει τα χρηστά ήθη.

Οι βελτιώσεις στο σεβασμό των θρησκευτικών ελευθεριών από την Κυβέρνηση συνεχίστηκαν κατά το χρονικό διάστημα που καλύπτει η έκθεση αυτή. Οι βελτιώσεις περιλαμβάνουν τη νομοθεσία που ψηφίστηκε το 2006 και επιτρέπει την αποτέφρωση των νεκρών (παρότι δεν έχουν κατασκευαστεί ακόμα εγκαταστάσεις αποτέφρωσης) και κατήργησε το νόμο που απαιτούσε διαβούλευση με τους τοπικούς Ελληνορθόδοξους μητροπολίτες ως προϋπόθεση για την έκδοση αδειών για ευκτήριους οίκους άλλων θρησκειών.

Παρατηρήθηκαν κάποιες κοινωνικές διακρίσεις με βάση τη θρησκεία. Ορισμένοι μη Ορθόδοξοι πολίτες διατύπωσαν παράπονα ότι αντιμετωπίστηκαν με

καχυποψία από συμπολίτες τους ή τους ελέχθη ότι δεν ήταν γνήσιοι Έλληνες όταν αποκάλυψαν τη θρησκεία τους.»

Επιπλέον η Έκθεση, αναφέρει για την πολιτική στάση που υπάρχει απέναντι στις θρησκείες, τα εξής:

«Η Ορθόδοξη Εκκλησία, η Εβραϊκή θρησκεία και το Ισλάμ είναι οι μόνες θρησκευτικές ομάδες που θεωρούνται «νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου». Άλλες θρησκείες θεωρούνται «νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου». Η βασική διαφορά είναι ότι οι θρησκείες εκτός από την Ορθόδοξη Εκκλησία, την Εβραϊκή θρησκεία και το Ισλάμ διέπονται από τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα για εταιρείες, όσον αφορά τη δημιουργία «ευκτήριων οίκων». Για παράδειγμα, οι θρησκείες αυτές δεν μπορούν να είναι κάτοχοι ακίνητης περιουσίας ως θρησκευτικά πρόσωπα. Η περιουσία πρέπει να ανήκει σε ένα νομικό πρόσωπο που δημιουργείται ειδικά για το σκοπό αυτό και όχι στην ίδια την εκκλησία. Άλλες θρησκευτικές κοινότητες αντιμετωπίζουν επιπλέον νομικά και διοικητικά εμπόδια επειδή δεν μπορούν να λειτουργήσουν ως νομικά πρόσωπα.

Οι Σαϊεντολόγοι και οι οπαδοί των αρχαίων ελληνικών πολυθεϊστικών θρησκειών ασκούν την πίστη τους μέσα από διάφορες εγγεγραμμένες μη κερδοσκοπικές οργανώσεις αστικού δικαίου. Οι Μπαχάι και άλλα δόγματα έχουν εκφράσει την επιθυμία τους να λειτουργούν σε νομικό πλαίσιο ως νόμιμα αναγνωρισμένες θρησκείες, και όχι ως «σύλλογοι». Μέλη θρησκευτικών ομάδων οι οποίες έχουν καταγραφεί ως πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου διότι δεν έχουν αναγνωριστεί ως νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου δεν μπορούν να εκπροσωπούνται στο δικαστήριο ως θρησκείες, και επομένως δεν μπορούν να κληροδοτούν ή να κληρονομούν περιουσία ως θρησκείες.

Ο νόμος αναγνωρίζει ως νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου τις ρωμαιοκαθολικές εκκλησίες και τους σχετικούς φορείς που ιδρύθηκαν πριν από το 1946. Η κυβέρνηση αναγνωρίζει το Κανονικό Δίκαιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, τόσο όσον αφορά θέματα εκκλησιαστικής διοίκησης όσο και σε θέματα αστικού δικαίου, όπως ο γάμος. Η Καθολική Εκκλησία διεκδικεί ανεπιτυχώς αναγνώριση του Κανονικού της Δικαίου από το 1999. Έχει επίσης διεκδικήσει ανεπιτυχώς τη διεξαγωγή νομικών διαδικασιών για την αναγνώριση των θρησκευτικών της

ιδρυμάτων που συστάθηκαν μετά το 1946. Τον Απρίλιο του 2006, το ελληνικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων όρισε επιτροπή για να διερευνήσει το θέμα και να προτείνει νομοθετική ρύθμιση για το πρόβλημα αυτό με την Καθολική Εκκλησία. Η επιτροπή συνήλθε το 2007 αλλά ως τώρα δεν έχει δώσει αποτελέσματα.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ

Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Στόχος του κυβερνήτη του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, ήταν η κοινωνική και πολιτική επανόρθωση της πατρίδας. Η δύσκολη περίοδος από την οποία έβγαινε η Ελλάδα, μετά τα τετρακόσια χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας, απαιτούσε την ύπαρξη σωστής πολιτικής για την επανόρθωση του ελληνικού έθνους.

«βάσιν της επανορθώσεως ταύτης, την διά της ιεράς θρησκείας και της ορθής Παιδείας ηθικήν των πολιτών διαμόρφωσιν»¹

Οι αντιλήψεις του Καποδίστρια για τον ηθικοπλαστικό ρόλο της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας και για την ελληνοπρεπή εκπαίδευση των Ελλήνων, εφαρμόστηκαν νωρίτερα στα Επτάνησα όπου ο υπηρέτησε ως διοικητής.

Το ενδιαφέρον του Καποδίστρια για την οργάνωση της εκπαίδευσης στηρίζεται και στην αρχή της έλλειψης διακρίσεων σε αυτή. Κατά τη διάρκεια της θητείας του προχώρησε στις παρακάτω κινήσεις:

1. Ίδρυση Ορφανοτροφείου (αρχικά στον Πόρο και μετά στην Αίγινα)
2. Κεντρικό σχολείο (διδασκαλείο) στην Αίγινα
3. Ιερατική σχολή στον Πόρο
4. Αγροτική σχολή στην Τίρυνθα
5. Εμπορικό σχολείο στη Σύρα
6. Στρατιωτική σχολή στο Ναύπλιο
7. Υιοθέτηση της αλληλοδιδασκτικής εκπαίδευσης στα σχολεία του κράτους.²

¹ Εμμανουήλ Π. Περσελής, *Εξουσία και Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, σ. 38

Πρέπει ωστόσο να αναφέρουμε, ότι τα ιδρύματα αυτά και κυρίως το Ορφανοτροφείο, αναλώθηκαν στην προσπάθεια για να επιβάλλουν την προσήλωση και τις τελετουργικές επιταγές της ορθόδοξης εκκλησίας και λιγότερο για την μετάδοση γνώσεων.

Με σκοπό τη βελτίωση της εκπαίδευσης, η Γραμματεία επί των εκκλησιαστικών και της δημοσίου Παιδείσεως προχώρησε στη ίδρυση τριών επιτροπών, οι οποίες θα είχαν ως στόχο τη βελτίωση των εγχειριδίων και των μαθημάτων του σχολείου καθώς και την οργάνωση της θρησκευτικής εκπαίδευσης και κατήχησης των μαθητών³.

Το τέλος του αγώνα για την ανεξαρτησία, βρήκε την εκκλησία αποδυναμωμένη, με ανύπαρκτη εσωτερική διοίκηση και με επηρεασμένες τις σχέσεις της με το Πατριαρχείο. Μπορεί η θρησκευτική αγωγή να επηρέασε την οργάνωση και τη λειτουργία των αλληλοδιδασκτικών σχολείων, ωστόσο η παιδεία καθορίστηκε από την κεντρική εξουσία και όχι από την εκκλησία⁴.

Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΟΘΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΘΩΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Παρ' όλη την προσπάθειά του, ο Καποδίστριας δε βελτίωσε σε σημαντικό βαθμό την κατάσταση. Η εκκλησία ήταν ανέφικτο να ασχοληθεί με την επίλυση των προβλημάτων της παιδείας (λόγω των δικών της πολλών εσωτερικών προβλημάτων). Στις 23 Ιουλίου 1833 η εκκλησία ανεξαρτητοποιήθηκε από το Πατριαρχείο, με τρόπο ωστόσο που καταδεικνυε τον απόλυτο έλεγχο που έμελε να έχει το κράτος στην νεοσύστατη αυτοκέφαλη εκκλησία⁵.

² Γεώργιος Πυργιωτάκης, *Προβλήματα στην Ιστορία της Εκπαίδευσης των δασκάλων τα πρώτα 50 χρόνια μετά την απελευθέρωση (1828 - 1878)*

³ Εμμανουήλ Π. Περσελής, *Εξουσία και Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, σ. 49

⁴ Όπ. π., σ. 61

⁵ Όπ. π., σ. 63

Το 1850/52, οι σχέσεις της εκκλησίας με το Πατριαρχείο αποκαταστάθηκαν. Οι σχέσεις όμως εκκλησίας και Πολιτείας είχαν ασαφή όρια. Το κράτος, είτε επενέβαινε σε εσωτερικά θέματα της εκκλησίας είτε συμμετείχε σε υπερβολικό βαθμό, χωρίς ωστόσο αυτό να είναι ξεκάθαρο.

Η γενική και θρησκευτική εκπαίδευση βρισκόταν στα χέρια της εξουσίας, ενώ και η αγωγή του λαού από την εκκλησία γινόταν κάτω από την επίβλεψη του κράτους. Ένα ακόμη στοιχείο που καταδεικνύει το ρόλο που είχε η εκκλησία στην παιδεία ήταν το γεγονός ότι, στην επταμελή επιτροπή «προς διοργανισμό των σχολείων» κανένα μέλος δεν ήταν κληρικός.

Τα θρησκευτικά, όπως αναμενόταν, κατείχαν σημαντική θέση στην εκπαίδευση. Στο δημοτικό περιοριζόταν στην ιστορική προσέγγιση των γραφών και στην κατήχηση, ενώ καθιερώθηκε η πρωινή και εσπερινή προσευχή. Στο Γυμνάσιο η κατήχηση διαφοροποιείται σε σχέση με του δημοτικού σχολείου, ενώ δίνεται σημασία και στην ηθική ζωή. Τέλος, στο Λύκειο εμφανίζεται το μάθημα της «Θρησκείας» και για τα τρία έτη που στόχο είχε την ιστορική προσέγγιση διάφορων θρησκειών (πράγμα πολύ καινοτόμο για την εποχή, που είχε ως αποτέλεσμα να μην υλοποιηθεί σε σημαντικό βαθμό) και την προσέγγιση υπαρξιακών και κοινωνικών αναζητήσεων⁶.

Αξίζει να αναφερθεί το άρθρο 3. του νόμου «περί δημοτικών σχολείων» του 1834 (επί αντιβασιλείας Mauger), που δίνει το δικαίωμα των γονιών στην επιλογή για τη διδασκαλία της Κατήχησης. Μια πολύ καινοτόμα ενέργεια για την εποχή της, ωστόσο δεν παρατηρήθηκε κάποιο παράδειγμα εφαρμογής αυτού του άρθρου καθώς το σύνολο της κοινωνίας αποτελούνταν από ορθόδοξους πολίτες.

Ένα ιδιαίτερο γεγονός της Οθωνικής περιόδου, ήταν η ίδρυση ιδιωτικών σχολείων από Αμερικάνους Προτεστάντες στην Τήνο και στη Σύρα. Η ίδρυση αυτών των σχολείων προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στην ελληνική κοινωνία καθώς και φόβο για προσηλυτισμό των μαθητών που φοιτούσαν σε αυτά. Οι

⁶ Εμμανουήλ Π. Περσελής, *Εξουσία και Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, σ. 91-95

αντιδράσεις αυτές ορισμένες φορές οδήγησε σε δημόσιες δίκες και καταδίκες των ιδιοκτητών των σχολείων. Γενικότερα όμως, πρέπει να αναφέρουμε ότι οι αντιδράσεις αυτές ήταν υπερβολικές και πολλές φορές γινόντουσαν για λόγους αντιπολιτευτικούς ενάντια στον Όθωνα⁷.

Για το θέμα των προτεσταντικών σχολείων, η επιτροπή «προς διοργανισμόν των σχολείων» απέφυγε να πάρει θέση, τονίζοντας έμμεσα ότι η χρήση τους είναι περιττή. Ωστόσο, εάν η λειτουργία τους συνεχιζόταν, έπρεπε να βρίσκονται κάτω από την επίβλεψη του κράτους⁸.

Όσον αφορά την εκπαίδευση στα σχολεία, η επιτροπή προωθούσε την αλληλοδιδασκτική και τη συνδιδασκτική μέθοδο και την αντικατάσταση όσων ασχολούνταν με την παλιά μέθοδο διδασκαλίας, δηλαδή κυρίως τους κληρικούς που ασχολούνταν με την εκπαίδευση.

⁷Όπ. π. σ. 72-75

⁸Όπ. π. σ. 72 - 75

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΡΟΜΑΝΤΙΚΗΣ ΔΙΑΝΟΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Η περίοδος του 19^{ου} αιώνα, χαρακτηρίζεται από μια προσπάθεια ρομαντικής αντιμετώπισης της καθημερινότητας σε όλες τις εκφάνσεις της, όπως και στην εκπαίδευση. Ανάμεσα στους εκφραστές αυτής της ρομαντικής διάθεσης στην εκπαίδευση, ήταν και οι Δ. Στρούμπος, Ν.Ι. Σαρίπολος, Α. Φατσέας⁹.

Χαρακτηριστική πρόταση για την εκπαίδευση, από τους εκπροσώπους του ρομαντισμού, ήταν η ανάθεση της διδασκαλίας του δημοτικού σε ιερείς. Η πρόταση αυτή είχε άμεση σχέση με την οικονομική κατάσταση, στην οποία βρισκόταν ο κατώτερος κλήρος. Γενικότερα η οικονομική κατάσταση του κλήρου βρισκόταν σε άθλια κατάσταση και ένας τρόπος για να αντιμετωπιστεί ήταν να διδάσκουν ταυτόχρονα και στο δημοτικό σχολείο. Το γεγονός ότι οι ιερείς θεωρούνταν οι φυσικοί φορείς της χριστιανικής ηθικής διαπαιδαγώγησης ήταν ένα επιπλέον επιχειρήμα των υποστηρικτών αυτής της πρότασης. Στόχος λοιπόν, ήταν η δημιουργία ιερέων – διδασκάλων (με την απόκτηση βεβαίως της κατάλληλης μόρφωσης)¹⁰.

Η αναγνώριση της αυτοκέφαλης ελληνικής εκκλησίας από το Πατριαρχείο σε συνδυασμό με το συντηρητικό πνεύμα της εποχής, αποτέλεσαν τη βάση για να στηριχθεί η ρομαντική προσέγγιση των υποστηρικτών αυτής της άποψης. Σύμφωνα με τον Εμ. Περσελή, η άποψη που εξέφραζαν πολλοί λόγιοι εκπαιδευτικοί της εποχής ήταν η εξής: «για να ανορθωθεί το βιοτικό επίπεδο και το μορφωτικό επίπεδο των ιερέων, έπρεπε να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στη δημοτική εκπαίδευση του λαού» (*Εξουσία και Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*).

Ο Α. Φατσέας, ήταν ίσως από τους πιο ρεαλιστές της εποχής του. Υποστήριζε ότι οι ιερείς θα έπρεπε να αναλάβουν τη διδασκαλία των παιδιών, στα

⁹ Εμμανουήλ Π. Περσελής, *Εξουσία και Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, σ. 105

¹⁰ Όπ. π., σ. 105 - 106

αλληλοδιδασκτικά σχολεία των χωριών. Γνώριζε όμως, πως αυτό δεν ήταν απολύτως εφικτό, κυρίως λόγω της έλλειψης βασικών γνώσεων από τους ιερείς.

Στα πλεονεκτήματα της πρότασης του Φατσέα, συγκαταλέγονται τα εξής:

1. Σεβασμός των μαθητών προς τους ιερείς
2. Επιθυμία των ιερέων για παραμονή στα χωριά
3. Το δέλεαρ του τακτικού κρατικού μισθού, που θα βελτίωνε τις συνθήκες διαβίωσης των ιερέων.

Οι προτάσεις του Φατσέα, έχουν και άμεση σχέση με τη θέση που επικρατούσε, περί μισθοδοσίας όλων των ιερέων από το κράτος. Η άποψη του Φατσέα ήταν, να μισθοδοτούνται μόνο οι ιερείς που θα προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Την άποψη του αυτή, τη στήριζε στο γεγονός ότι η μισθοδοσία του συνόλου του κλήρου από το κράτος, αφενός θα επιβάρυνε φορολογικά το λαό στο διπλάσιο, αφετέρου ίσως απομάκρυνε τον κλήρο από το λαό¹¹.

Ο τότε υπουργός επί των Εκκλησιαστικών και της Παιδείας Χ. Χριστόπουλος, προσωπικός φίλος του Α. Φατσέα, δεν ακολούθησε επακριβώς αυτή την πολιτική, έκανε όμως το εξής: Διευκόλυνε τις υποτροφίες για τους ιερείς φοιτητές του διδασκαλείου ή για όσους επρόκειτο να γίνουν ιερείς, με την υποχρέωση να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους ως εφημέριοι και δημοδιδάσκαλοι στην επαρχία. Το κίνητρο που προσέφερε η πρόταση του Χριστόπουλου, ήταν η βελτίωση της μόρφωσης των ιερέων, και ήταν ο λόγος στον οποίο υστερούσε η πρόταση του Α. Φατσέα.

Αρκετές διαμαρτυρίες εκφράστηκαν από την Ιερά σύνοδο, για αντιδεοντολογική συμπεριφορά ορισμένων δασκάλων-ιερέων, ίσως όμως να οφείλονται και στη γενικότερη ταραχώδη κατάσταση μετά την αποπομπή του Όθωνα. Βέβαια, εκφράστηκαν και αντίθετες απόψεις, όπως από τον Γ.Γ. Παπαδόπουλο (διακεκριμένος εκπαιδευτικός της εποχής). Ο Γ.Γ. Παπαδόπουλος

¹¹ Εμμανουήλ Π. Περσελής, *Εξουσία και Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, σ. 114-120

πρότεινε, αντί της προώθησης ιερέων διδασκάλων, τη θρησκευτική ενίσχυση και αγωγή των ήδη υπαρχόντων, αλλά και των μελλοντικών εκπαιδευτικών¹².

Οι προτάσεις εκείνης της περιόδου, αλλά και οι μεταγενέστερες, στην ουσία δεν άλλαξαν πολλά στην υπάρχουσα κατάσταση. Ο λόγος ήταν η συνεχής εναλλαγή κυβερνήσεων, η οποία δεν έδινε τη δυνατότητα σοβαρής συζήτησης εκπαιδευτικών θεμάτων.

Αντίστοιχες προτάσεις για την συμμετοχή των ιερέων στην εκπαίδευση έγιναν και από τους Ν.Ι. Σαρίπολο, Στ. Μαυροκορδάτο, και από το «Σύλλογο προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων». Ωστόσο παρά την προσπάθεια των εκφραστών του Ρομαντισμού, πάντοτε υπήρχε το εξής πρόβλημα: τα φαινόμενα αντιεπαγγελματικής συμπεριφοράς των ιερέων-διδασκάλων (κυρίως διδασκαλικής συμπεριφοράς) και η σχετική αντίδραση, τόσο της Συγκλήτου, όσο και των λαϊκών.¹³

ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ

Στο 1870 μια ομάδα λαϊκών διανοουμένων, κυρίως νομικών, εξέφραζε έντονο προβληματισμό για την άθλια οικονομική κατάσταση των έγγαμων ιερέων καθώς και ενδιαφέρον για τη βελτίωση της οικονομικής και πνευματικής κατάστασής τους. Οι διανοούμενοι αυτοί υποστήριζαν ότι η βελτίωση αυτή θα είχε σαν αποτέλεσμα, οι ιερείς να πλουτίσουν τις θρησκευτικές γνώσεις τους και να καταστούν αληθινοί ποιμένες του πιστού λαού.

Στην ομάδα αυτή ανήκαν, εκτός από νομικούς, και οι καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών Κ. Παπαρρηγόπουλος (της Φιλοσοφικής Σχολής) και πρωτοπρεσβύτερος Παναγιώτης Ρομπότης (της Θεολογικής Σχολής). Μέλος της

¹² Όπ. π. σ. 120-121

¹³ Όπ. π. σ. 114-120

ομάδας ήταν και ο δυο φορές υπουργός Εκκλησιαστικών, Βασίλειος Νικολόπουλος¹⁴.

Στον κύκλο αυτών των διανοουμένων, ήταν μέλη και 44 έγγαμοι ιερείς εφημέριοι σε ναούς των Αθηνών (υπό τη δικαιοδοσία του Μητροπολίτη Αθηνών και προέδρου της Συνόδου). Συνδεδειγμένος κρίκος ανάμεσα στην ομάδα των διανοουμένων και των ιερέων (που δημιούργησαν τη «Σύναξη των Πρεσβυτέρων»), ήταν ο ανώτερος δικαστικός Αριστείδης Οικονόμου. Ο Α. Οικονόμου ήταν ένας από τους βασικούς, αν όχι ο βασικότερος, εμπνευστής της Σύναξης των Πρεσβυτέρων, όπου με αθόρυβες αλλά αποτελεσματικές ενέργειες, συνέβαλε στην οργάνωση της Σύναξης και στη σύνταξη του καταστατικού.¹⁵

Το καταστατικό της Σύναξης των Πρεσβυτέρων, στην ουσία αποτελούνταν κυρίως από νομικούς όρους με τεχνική λογιστική ορολογία, πράγμα που σημαίνει ότι επιδέχθηκε επεξεργασία από νομικούς της εποχής.

Η Σύναξη των Πρεσβυτέρων, μέσα από τις πράξεις της και μέσω του καταστατικού της, προωθούσε πολλές νέες προτάσεις. Κύρια πρότασή της ήταν η βελτίωση του κοσμικού κλήρου (οικονομική και πνευματική) με τον ταυτόχρονο αποκλεισμό των άγαμων ιερέων.

Πρότεινε επίσης και την ίδρυση Κυριακών σχολείων, στα οποία θα μπορούσαν να διδάξουν και λαϊκοί μετά από την έγκριση του αντίστοιχου εφημέριου (μέλους της Σύναξης). Τα μαθήματα στα Κυριακά σχολεία δεν διέφεραν από του ελληνικού σχολείου, παρά μόνο στον τρόπο εκμάθησης. Προωθούσαν την νοηματική (εννοιολογική προσέγγιση) αντί της αποστήθισης-απομνημόνευσης, ενώ έδιναν σημασία και στο βιβλικό και ηθικό προσανατολισμό.

Πέραν της συμμετοχής τους στα Κυριακά σχολεία, οι λαϊκοί θα μπορούσαν να συμμετάσχουν και ως συνεργάτες των τακτικών μελών ως επίτιμα μέλη. Τα επίτιμα μέλη ήταν διανοούμενοι και επίλεκτοι πολίτες της αθηναϊκής κοινωνίας

¹⁴ Εμμανουήλ Π. Περσελής, *Εξουσία και Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, σ. 132

¹⁵ Όπ.π. σ. 133

και συγκροτούσαν τις εφορευτικές επιτροπές των Κυριακών σχολείων, όπου θα διορίζονταν από τη διοικητική επιτροπή της Σύναξης.

Αυτές οι πρωτοβουλίες των διανοούμενων αλλά και της Σύναξης των Πρεσβυτέρων, έγινε αρχικά δεκτή με ενθουσιασμό από τον Μητροπολίτη Αθηνών Θεόφιλο. Το ζήτημα όμως επανεξετάστηκε και με επιστολή αποκήρυξε τη Σύναξη και ο λόγος ήταν η συμμετοχή λαϊκών χωρίς επισκοπική επίβλεψη. Επομένως κάλεσε τους εκπροσώπους της κίνησης στη Μητρόπολη, για να τους ζητήσει τη διάλυση της εταιρίας. Αξίζει να αναφέρουμε, ότι ο Μητροπολίτης δεν ήταν αντίθετος με τους σκοπούς, αλλά με τον «αντικανονικόν και έκνομον τρόπον εκτελέσεως» των στόχων της Σύναξης.

Παρά τις προσπάθειες για ανασκευή των απόψεων του Μητροπολίτη, από τους εκπροσώπους της Σύναξης (λαϊκούς και κληρικούς) και παρά την διενέργεια αρκετών Συνελεύσεων, που οδήγησαν στην σύνταξη επιστολών προς τον Μητροπολίτη και στη σύνταξη υπομνημάτων προς την πολιτεία, η κατάσταση δεν άλλαξε. Έτσι οι εκπρόσωποι της κίνησης αποφάσισαν να παύσουν τις δράσεις της Σύναξης¹⁶.

Οι δράσεις της Σύναξης των Πρεσβυτέρων, απασχόλησε έντονα και τον Αθηναϊκό τύπο. Η πλειονότητα των εφημερίδων ήταν αντίθετη με τις πρακτικές

και τις θέσεις της Σύναξης. Ο τύπος κρατούσε άλλοτε ειρωνική και άλλοτε κατηγορηματική στάση. Οι κυριότερες κατηγορίες μιλούσαν για υποκίνηση της Σύναξης από Προτεσταντικά κέντρα της Δύσης¹⁷.

¹⁶ Εμμανουήλ Π. Περσελής, *Εξουσία και Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, σ. 133-137

¹⁷ Όπ.π. σ. σ. 150

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Η αποτυχημένη προσπάθεια της σύναξης των Πρεσβυτέρων, κινητοποίησε μια ομάδα πολιτικών, που προωθούσε την ενεργό συμμετοχή των ιερέων στην θρησκευτική εκπαίδευση των μαθητών, η οποία έφθασε κοντά στην υλοποίηση της το έτος 1874. Τις προσπάθειες αυτής, προηγήθηκε η έκδοση δυο εγκυκλίων επί του υπουργού Ι. Βαλασσόπουλου, η εγκύκλιος «προς τους δημοδιδασκάλους» και η εγκύκλιος «προς τους νομάρχες και επάρχους», των οποίων το θέμα ήταν ο εκκλησιασμός των μαθητών των σχολείων¹⁸.

Χαρακτηριστικό των εγκυκλίων του Ι. Βαλασσόπουλου, καθώς και πολλών άλλων εγκυκλίων του 19^{ου} αιώνα, ήταν ότι εκδίδονταν από υπουργούς κυβερνήσεων που ευνοούσαν ομάδες πολιτών με ιδιαίτερες θρησκευτικές ευαισθησίες¹⁹.

Το επιστέγασμα των προσπαθειών του Ιωάννη Βαλασσόπουλου, ήταν το νομοσχέδιο «περί εφημερίων και δημοδιδασκάλων», το οποίο θα έδινε τη δυνατότητα διδασκαλίας σε σχολεία σε όλους ανεξαιρέτως τους ιερείς του κράτους (μη λαμβάνοντας υπ' όψη τις όποιες αντιδράσεις για τυχόν αντιεπαγγελματική συμπεριφορά των ιερέων στον ρόλο του δασκάλου).

Ο απώτερος στόχος της εφαρμογής αυτού του νομοσχεδίου ήταν διττός. Από την μία οι ιερείς γενικότερα ήταν πιο εύκολο να ελεγχθούν και να περιοριστούν από κάθε πολιτική δραστηριότητα, ενώ από την άλλη θα εξασφαλιζόταν καλύτερος μισθός για τους δασκάλους, θα διασφαλιζόταν το αμετάθετο και θα ελεγχόταν καλύτερα η ποινή της αδικαιολόγητης παύσης των δασκάλων. Επιπλέον, το επιχείρημα της εξασφάλισης της ηθικής διαπαιδαγώγησης των μαθητών φάνταζε ακλόνητο²⁰.

¹⁸ Εμμανουήλ Π. Περσελής, *Εξουσία και θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, σ. 170

¹⁹ Όπ.π. σ. σ. 172

²⁰ Όπ.π. σ.173

Ένα από τα βασικότερα αντεπιχειρήματα αυτής της πρότασης ήταν ο φόβος για επιβολή ιεροκρατίας στην εκπαίδευση, κάτι που ο Ι. Βαλασσόπουλος αντέκρουσε τονίζοντας την προσφορά του χριστιανικού ιερατείου στην πρόοδο των ευρωπαϊκών εθνών στα γράμματα. Ωστόσο αυτό το επιχείρημα δεν ευσταθούσε, καθώς τα ευρωπαϊκά κράτη εκείνη την περίοδο προσπαθούσαν να χειραφετηθούν από την επιρροή της εκκλησίας (κάτι που κατά παράδοξο τρόπο το αναγνώριζε και ο Βαλασσόπουλος). Πέρα από το συγκεκριμένο επιχείρημα, ούτε και τα υπόλοιπα επιχειρήματα για την εφαρμογή του νομοσχεδίου φέρεται να έπειθαν τους αντιφρονούντες²¹.

Το 1873 ιδρύθηκε «Ο εν Αθήναις Ελληνικός Διδασκαλικός Σύλλογος», με μέλη σημαντικές προσωπικότητες του εκπαιδευτικού κόσμου. Ο σύλλογος προβληματίστηκε έντονα με το θέμα του νομοσχεδίου του Βαλασσόπουλου και πραγματοποίησε μάλιστα και τρεις διαδοχικές συνεδριάσεις (7, 14, 21 Απριλίου 1874). Η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων εξέφρασε αρνητικές απόψεις σχετικά με την εφαρμογή του νομοσχεδίου «περί εφημερίων και δημοδιδασκάλων». Αξιοσημείωτο είναι, ότι από τους 13 εισηγητές μόνο δύο (εκ των οποίων ο ένας ήταν στην επιτροπή σύνταξης του νομοσχεδίου), τάχθηκαν υπέρ των προτάσεων του νομοσχεδίου. Επιπλέον άλλοι τρεις εισηγητές διατύπωσαν συμβιβαστικές απόψεις για το θέμα, του τύπου της προσωρινής ανάθεσης της διδασκαλίας ή της εκπαίδευσης των δασκάλων στις ήδη υπάρχουσες ιερατικές σχολές.²²

Ο σύλλογος όμως δεν έμεινε μόνο στις συζητήσεις, αλλά απέστειλε στον πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών και καθηγητή της Θεολογικής Σχολής, Παναγιώτη Ρομπότη μια σειρά από ερωτήματα - προβληματισμούς. Η θέση του Π. Ρομπότη ήταν υπέρ του νομοσχεδίου, ωστόσο θεωρούσε αυτή τη λύση προσωρινή²³.

²¹ Εμμανουήλ Π. Περσελής, *Εξουσία και Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, σ. 174 - 178

²² Όπ.π. σ. 174 - 178

²³ Όπ.π. σ. 180

Το νομοσχέδιο κατατέθηκε –παρά τις αντιδράσεις- στη βουλή στις 17 Νοεμβρίου 1874, αλλά δεν συζητήθηκε, γιατί ο Βαλασσόπουλος κατηγορήθηκε και καταδικάστηκε για «σιμωνία»* και μετά τη δίκη του παραιτήθηκε και η κυβέρνηση του Δ. Βούλγαρη²⁴.

Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Την περίοδο 1870-1880 πραγματοποιήθηκαν σοβαρές συζητήσεις για την ποιοτική βελτίωση της θρησκευτικής διδασκαλίας. Το γεγονός ότι η θρησκευτική διδασκαλία ήταν το μοναδικό αντικείμενο που συζητήθηκε σε τόσο μεγάλο βαθμό, καταδεικνύει και την άθλια κατάσταση στην οποία αυτή βρισκόταν. Άλλωστε η βοήθεια των εκπροσώπων της Εκκλησίας ήταν εντελώς ανύπαρκτη.

Σημαντική συμβολή στην προσπάθεια βελτίωσης της θρησκευτικής διδασκαλίας είχε και ο Ελληνικός διδασκαλικός σύλλογος. Στις συζητήσεις που έγιναν στον διδασκαλικό σύλλογο πήραν μέρος οι Ιγνάτιος Μοσχάκης, Γεώργιος Δέρβος, Ιωάννης Μεσολώρας, οι οποίοι μετέπειτα έγιναν καθηγητές της Θεολογικής σχολής της Αθήνας.

Αφορμή για τον διάλογο υπήρξε μια επιστολή του Λ. Μελά (εκπρόσωπος του «εν Αθήναις προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων σύλλογον»). Ο Μελάς υποστήριζε τη διδασκαλία των θρησκευτικών ως μέθοδο ηθικής διάπλασης, στηλίτευε όμως την ανεπαρκή θρησκευτική διδασκαλία²⁵.

²⁴ Εμμανουήλ Π. Περσελής, *Εξουσία και Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, σ. 195

²⁵ Όπ.π. σ. σ. 200

*σιμωνία = καπηλεία

Στις συζητήσεις του συλλόγου υπήρχε έντονος προβληματισμός για το πώς πρέπει να διδάσκεται η ιερά ιστορία, παλαιά και καινή. Το θέμα αυτό συζητήθηκε σε πολλές συνελεύσεις του Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου, συγκεκριμένα από τη Δ' (3/5/1880) μέχρι τη Ζ', καθώς και στις Θ' και Ι'.

Στην Ε' ειδική συνέλευση (10/5/1880), ο Π.Π. Οικονόμου (καθηγητής Διδασκαλείου Αθηνών και διευθυντής του πρότυπου δημοτικού σχολείου Αθηνών), ότι η προσεκτική επιλογή υλικού από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη θα βοηθούσε στην προσπάθεια για ηθική μόρφωση των μαθητών²⁶.

Η εισήγηση του Π.Π. Οικονόμου αποτέλεσε τη βάση για τη σύνταξη της «Γνώμης της πενταμελούς επιτροπείας επί του ζητήματος: "Πως διδακτέα η Ιερά Ιστορία εν τοις δημοτικοίς σχολείοις"» (πρόεδρος της επιτροπής ήταν ο Ιγνάτιος Μοσχάκης). Η γνωμάτευση της πενταμελούς επιτροπής διαβάστηκε στην Ζ' ειδική συνέλευση (24/5/1880), αφορούσε την εκμάθηση της Ιεράς Ιστορίας και των θρησκευτικών ως τρόπου ηθικής διάπλασης και της μεθόδου διδασκαλίας τους. Η μέθοδος διδασκαλίας θα επιλέγεται από τον εκάστοτε παιδαγωγό, ωστόσο τα μέρη της Παλαιάς Διαθήκης που θα επιλεγούν, θα πρέπει να διδάσκουν ηθικά²⁷.

Οι απόψεις της πενταμελούς επιτροπής συζητήθηκαν στις Θ' και Ι' ειδικές συνελεύσεις του Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου. Ακούστηκαν όμως και άλλες απόψεις, όπως η άποψη του Μ. Καλαποθάκη στη Θ' συνέλευση (εκδότης του περιοδικού «Εφημερίς των Παίδων», είχε διατελέσει παλιότερα Ελληνοδιδάσκαλος). Ο Καλαποθάκης πρότεινε την ίδρυση Κυριακών σχολείων και κατάργηση της θρησκευτικής εκπαίδευσης από τα σχολεία 1^οβάθμιας και 2^οβάθμιας εκπαίδευση. Επιπλέον υποστήριξε ότι η ζωή του δασκάλου πρέπει να εξασκεί επιρροή στα παιδιά, ενώ η διδασκαλία των θρησκευτικών να γίνεται με βάση το γεγονός ότι είναι «μάθημα της καρδιάς και όχι της διανόησης»²⁸.

²⁶ Όπ.π. σ. 207 - 208

²⁷ Όπ.π. σ. σ. 208

²⁸ Όπ. π. σ. 209

Οι απόψεις του Καλαποθάκη προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις και διαφωνίες. Η τελική απόφαση της γνωμάτευσης του συλλόγου δεν πάρθηκε στη γενική αυτή συνέλευση, γιατί η Ι' συνέλευση διαλύθηκε από τον πρόεδρο λόγω των έντονων φιλονικιών που δημιουργήθηκαν. Η απόφαση πάρθηκε στις 22 Αυγούστου 1880 και θα γινόταν διαβίβαση στο συνέδριο των Συλλόγων. Ωστόσο το συνέδριο των συλλόγων δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ στο μέλλον και ο προβληματισμός δεν ολοκληρώθηκε ποτέ²⁹.

Το λάθος της επιτροπής, σύμφωνα με τον Περσελή, ήταν ότι ποτέ δεν θίχθηκε η ουσία του θέματος, δηλαδή αν θα έπρεπε οι μαθητές να διδάσκονται τα κείμενα της Παλαιάς διαθήκης. Τα κείμενα αυτά αναφέρονταν σε μια άλλη εποχή χαμένη στο χρόνο και δεν συζητήθηκε πως η διδασκαλία τους θα βοηθούσε στη ηθική διάπλαση των μαθητών. Η μόνη συζήτηση που έγινε αφορούσε την μεθοδολογική προσέγγιση της διδασκαλίας των Ιερών κειμένων.

Οι μεθοδολογικές απόψεις που εκφράστηκαν στην Ι' ειδική συνέλευση, φαίνεται πως δεν ικανοποίησαν ορισμένους παιδαγωγούς, έτσι το θέμα της διδασκαλίας της Παλαιάς Διαθήκης επανέρχεται το 1883, επί της κυβέρνησης του Χαρίλαου Τρικούπη, όταν και πραγματοποιήθηκε επιθεώρηση των δημοτικών σχολείων.

Από το 1881 παρατηρήθηκε πρόβλημα στον τρόπο διδασκαλίας των θρησκευτικών. Έτσι το 1882 η συνέλευση των μελών του Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου ανέθεσε στο διοικητικό συμβούλιο τον ορισμό 3μελούς επιτροπής (Χρ. Παπαδόπουλος, Μ. Βρατσάνος, Ι. Μεσολώρας) για τον προβληματισμό σχετικά με την θρησκευτική μόρφωση.

Ο προβληματισμός της επιτροπής αφορούσε τρεις τομείς: την ηθική, θρησκευτική και εθνική μόρφωση. Η ηθική μόρφωση θα επιτυγχάνεται με τη μελέτη της Αγίας Γραφής καθώς και διάφορων έργων ποιητών. Όσον αφορά τη θρησκευτική μόρφωση, η γνώμη που επικράτησε ήταν η εξής: «η ηθική, ιστορική και επιστημονική γνώση πρέπει να παρουσιάζεται και να αξιολογείται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να οδηγεί τους μαθητές στο άπειρο, διαρκές και τέλειο

²⁹ Όπ. π. σ. 210

κάλλος της θρησκευτικής θεώρησης του κόσμου». Η εθνική μόρφωση θα πραγματοποιείται με γνώση της εθνικής φιλολογίας και ιστορίας, μέσω της ορθής χρήσης και γνώσης της γλώσσας.

Ωστόσο για ακόμη μια φορά, οι προτάσεις μιας επιτροπής για τη βελτίωση της παιδείας, κινούνται στο πλαίσιο του θεωρητικού και δεν προχώρησε στη διατύπωση συγκεκριμένων προτάσεων. Διέθετε ασαφή σημεία (π.χ. για το διαχωρισμό ηθικών και θρησκευτικών αξιών, που άλλοτε τα διαχώριζε και άλλοτε τα ταύτιζε).³⁰

Βέβαια έστω και η προσπάθεια των μελών της επιτροπής να ασχοληθούν ξεχωριστά με την ηθική και ξεχωριστά με την θρησκευτική αγωγή, παρουσιάζεται σαν ένα θετικό βήμα. Ωστόσο, ποτέ δεν έγιναν βήματα προς τα εμπρός στο συγκεκριμένο θέμα, καθώς πάντοτε η ηθική αγωγή επηρεαζόταν από την θρησκευτική αγωγή και πάντοτε η θρησκευτική μόρφωση ερμηνευόταν σαν μια αόριστη ηθικολογία.

Ένα αρνητικό στοιχείο των προβληματισμών της επιτροπής ήταν η εναπόθεση αρκετών ελπίδων στον ρόλο του δασκάλου. Αυτό αποδείχθηκε μια ουτοπία καθώς οι δάσκαλοι επηρεάζονταν εύκολα από εξωτερικούς παράγοντες με συνέπεια να μην αποτελούν πάντοτε παράδειγμα προς μίμηση για τους μαθητές.

Σύμφωνα με τον Περσελή, το πρόβλημα αποτελεσματικότητας της ηθικής και θρησκευτικής αγωγής θα έπρεπε να αντιμετωπισθεί με τον καθορισμό των κριτηρίων επιλογής και του κατάλληλου για κάθε ηλικία διδακτικού υλικού. Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκαν 15 ειδικές συνελεύσεις την περίοδο 1882-83, που ασχολήθηκαν (όλες εκτός της Η') με το θέμα : «Πως πρέπει να γίνηται εν τω σχολείω η θρησκευτική και εθνική μόρφωσις των ελληνοπαίδων;». Οι συζητήσεις και οι προβληματισμοί είχαν ως αποτέλεσμα τη σύνταξη και την αποστολής το Υπουργείο επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας

³⁰ Εμμανουήλ Π. Περσελής, *Εξουσία και Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, σ. 215

Εκπαιδεύσεως, ενός υπομνήματος με 7 προτάσεις – απόψεις για την επίλυση του προβλήματος.³¹

Πέρα από αυτές τις προτάσεις, μια ακόμη λύση δόθηκε το 1894 με τον σχεδιασμό του πρώτου ολοκληρωμένου Αναλυτικού Προγράμματος. Συντάκτης του προγράμματος αυτού θεωρείται ο παιδαγωγός Χαρίσιος Παπαμάρκου, ο οποίος διατέλεσε σύμβουλος των κυβερνήσεων του Χ. Τρικούπη σε θέματα εκπαίδευσης. Το Α.Π. του 1894 χαρακτηρίζεται από την παιδαγωγική του πληρότητα και τον σεβασμό στις αναπτυξιακές και νοητικές ανάγκες των διδασκομένων στο δημοτικό σχολείο. Ωστόσο, αντικαταστάθηκε από το Α.Π. του 1913, το οποίο στηρίχθηκε στις απόψεις των ακαδημαϊκών θρησκευτικών κύκλων της εποχής και το περιεχόμενο του ήταν με την σειρά: Παλαιά και Καινή διαθήκη, Εκκλησιαστική Ιστορία, Κατήχηση. Λειτουργική, Χριστιανική Ηθική. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το Α.Π. του 1913, αποτέλεσε τη βάση για την οργάνωση όλων των αναλυτικών προγραμμάτων μέχρι το 1991.³²

³¹ Όπ.π. σ. σ. 216 - 217

³² Όπ. π. σ. 245 - 247

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η θέση της θρησκευτικής αγωγής στην εκπαίδευση κατείχε σημαντική θέση στην ελληνική εκπαίδευση από την περίοδο της ανεξαρτησίας. Έγιναν πολλές συζητήσεις και μεταρρυθμίσεις κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα με τη συμμετοχή πολλών εκπροσώπων από την πλευρά της πολιτικής, της εκπαίδευσης, της διανόησης και εκκλησιαστικών εκπροσώπων με τη συνδρομή επιφανών λαϊκών.

Σύμφωνα με τις θέσεις του Ε. Περσελή, η θρησκευτική αγωγή υπήρξε πάντοτε στενά συνδεδεμένη με τις ιστορικές, κοινωνικές, πολιτικές, ιδεολογικές ανακατατάξεις της εκάστοτε ιστορικής περιόδου. Συνέπεια αυτής της εξάρτησης ήταν η απομάκρυνση της θρησκευτικής αγωγής από τις εκκλησιαστικές της καταβολές. Παράλληλα, η εμφάνιση καινοτόμων κοινωνικοπολιτικών ιδεών κυρίως μετά την Γαλλική επανάσταση, επηρέασαν την ελληνική διανόηση που πλέον στράφηκε προς την Ευρώπη για να αναζητήσει πρότυπα κατάλληλα ώστε να βοηθήσουν στην απελευθέρωση του υπόδουλου ελληνισμού.

Στην πορεία της αφύπνισης του ελληνισμού συνέβαλε και η θρησκευτική αγωγή, η οποία θεωρήθηκε από τους υποστηρικτές της ως η οδός της ηθικής αγωγής των πολιτών. Κατά την περίοδο της επανάστασης και αργότερα κατά την Καποδιστριακή περίοδο (κυρίως σε αυτή), δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην θρησκευτική αγωγή, οι αποφάσεις για την οποία παίρνονταν από την πολιτική ηγεσία ενώ η Εκκλησία είχε αποκλειστεί από τη διαδικασία. Άλλωστε η εκκλησία αντιμετώπιζε σοβαρά εσωτερικά ζητήματα οργάνωσης εκείνη την περίοδο.

Ο αποκλεισμός της εκκλησίας από κάθε συμμετοχή στην θρησκευτική αγωγή, ενισχύθηκε και από την πρακτική των πολιτικών εκείνης της περιόδου, που υποστήριζαν ότι οι ενέργειες της εκκλησίας (σε οποιοδήποτε θέμα) θα πρέπει να ελέγχονται σε μεγάλο βαθμό από το ελληνικό κράτος. Στην κατεύθυνση αυτή οδηγούσε και η πολιτική της χώρας για την εξισορρόπηση των σχέσεων της εκκλησίας της Ελλάδας και του οικουμενικού Πατριαρχείου.

Η εκκλησία στην ουσία παρέμενε θεατής στην όλη κατάσταση και περιοριζόταν μόνο σε θέματα που δεν διέθεταν ουσιώδη σημασία. Σύμφωνα με τον Ε. Περσελή, η πιο σημαντική παρέμβαση της εκκλησίας εκείνη την περίοδο ήταν όταν εμφανίστηκαν ορισμένες καταγγελίες για προσηλυτιστική στάση ορισμένων προτεσταντών, με την εκκλησία να καταφεύγει στη συνδρομή της κρατικής εξουσίας.

Παρά την σημαντικές προσπάθειες από την πλευρά της εξουσίας για τη θρησκευτική διαπαιδαγώγηση, οι περισσότερες από αυτές φαίνεται ότι διακρίνονταν από ένα πνεύμα πολιτικής σκοπιμότητας. Κατά τον Ε. Περσελή, το σημαντικότερο παράδειγμα παρόμοιας πολιτικής, είναι η ανάθεση της διδασκαλίας σε ιερείς.

Επιπλέον, εκτός της πολιτικής ηγεσίας, σε αρκετές περιπτώσεις σε συζητήσεις και μεταρρυθμίσεις θρησκευτικής αγωγής, πήραν μέρος και διανοούμενοι και παιδαγωγοί της εποχής. Κατά τον Περσελή, το σημαντικότερο παράδειγμα ήταν η Σύναξη των Πρεσβυτέρων και οι προτάσεις της, ενώ από την παιδαγωγική πλευρά σημαντική θεωρείται η προσπάθεια του Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου για την επιλογή των περικοπών από τα βιβλία της Πεντάτευχου της Παλαιάς Διαθήκης. Γενικότερα όμως οι προτάσεις των μελών του Διδασκαλικού Συλλόγου δεν λήφθηκαν σοβαρά υπ' όψη από τους αρμόδιους φορείς (Εκκλησία της Ελλάδας και Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών). Η Εκκλησία άλλωστε δεν μπόρεσε ποτέ να εκφράσει σημαντικό ενδιαφέρον σε θέματα θρησκευτικής εκπαίδευσης, διότι τα προβλήματα που αντιμετώπιζε από την εποχή της επανάστασης *έντεχνα δαιωνίστηκαν από την πολιτική και κρατική εξουσία* (Ε. Περσελής «Εξουσία και θρησκευτική αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα»).

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το ιεραποστολικό κίνημα των προτεσταντών κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, είχε οικουμενικές διαστάσεις. Εμπνεόταν από τις ιδέες του Ρομαντισμού και του Διαφωτισμού. Οι ιεραπόστολοι δεν είχαν ιδιαίτερη εξουσία, αλλά ήταν στην ουσία «υπάλληλοι» μιας «εταιρείας» που ρύθμιζε τη ζωή και την οικονομική αντοχή του.

Είναι γεγονός ότι υπήρξε μια διείσδυση στα απελευθερωθέντα εδάφη του ελληνικού κράτους από Δυτικούς ιεραποστόλους, με πρόσχημα τη συμπαραστάση στον ελληνικό λαό. Οι ιεραπόστολοι ήταν απεσταλμένοι της προτεσταντικής εκκλησίας στην Ελλάδα, με σκοπό την εξυπηρέτηση των μορφωτικών αλλαγών της ελληνικής κοινωνίας.

Σε ορισμένες περιπτώσεις οι τοπικές αρχές και η εκκλησιαστική ηγεσία, συμπεριφέρθηκαν με καχυποψία και ενίοτε με εχθρότητα προς τους προτεστάντες ιεραπόστολους. Παρ' όλα αυτά η ικανότητα προσαρμογής των εκπροσώπων της προτεσταντικής εκκλησίας σε κάθε περίπτωση, είχε ως αποτέλεσμα να αποφύγουν τη ρήξη με τις υπάρχουσες κοινωνικές δομές και να δράσουν ανενόχλητα.³³

Μια χαρακτηριστική περίπτωση προτεσταντικού ιδρύματος στην Ελλάδα είναι το «Φιλελληνικόν Παιδαγωγείον» που ήταν ενεργό την περίοδο 1830-1877. Ιδρυτής του ήταν ο Γερμανός προτεστάντης ιεραπόστολος Fr. Hildner, απεσταλμένος στην Ελλάδα της αγγλικανικής Church Missionary Society.

Ο Fr. Hildner, σε πολλές περιπτώσεις ήρθε σε αντίθεση με πολλούς ιεραποστόλους του (που ήταν υποστηρικτές του εκπροτεσταντισμού). Σύμφωνα με τον Α. Σμυρναίο, ο Fr. Hildner υιοθέτησε τη σημασία της επίδρασης

³³Αντώνης Σμυρναίος, *Στα ίχνη μιας ουτοπίας*, σ. 10 - 11

στις ψυχές των παιδιών, μέσω της χριστιανικής διδασκαλίας και της ηθικής στάσης.

Σύμφωνα με τον Α. Σμυρναίο το «Φιλελληνικόν Παιδαγωγείον» Σύρου, από την ημέρα της ίδρυσής του προσπαθούσε συστηματικά να δημιουργήσει ένα στιβαρό δεσμό με την κοινωνία της Ερμούπολης. Προσπάθησε να δεθεί σε σημαντικό βαθμό με τις υπόλοιπες κοινωνικές δομές και ακόμη να κληροδοτήσει στην κοινωνία της Σύρου και μια παράδοση. Όλα αυτά βέβαια θα γίνονταν στα πλαίσια του ιεραποστολικού του έργου και ήταν δεδομένο να υπάρξουν πολλές αντιδράσεις.³⁴

Γενικότερα κατά το Σμυρναίο, η εμφάνιση του προτεσταντικού κινήματος στον ελληνικό χώρο, χαρακτηρίζεται ως «*θρησκευτικό και μεσσιανικό εγχείρημα*» με κύριο χαρακτηριστικό τον εθελοντικό του χαρακτήρα και όχι σαν αποτέλεσμα (ή και προπομπό ακόμη) της ιμπεριαλιστικής και αποικιοκρατικής πολιτικής της Μεγάλης Βρετανίας ή των ΗΠΑ. Άλλωστε ο καιροσκοπισμός της πολιτικής αυτής και η θρησκευτική αδιαφορία των πρωταγωνιστών της σε συνδυασμό με την ανεξαρτησία της ιεραποστολικής δραστηριότητας από τα ατοπήματα της βρετανικής πολιτικής μας αποτρέπει από το να υιοθετήσουμε την άποψη αυτή.

Σύμφωνα με την προσέγγιση του Σμυρναίου, η προσπάθεια εκπροτεσταντισμού των ανατολικών εκκλησιών, γινόταν με σκοπό τη θρησκευτική άλωση του Ισλάμ. Ο εκπροτεσταντισμός ωστόσο σε ελάχιστες περιπτώσεις επέτυχε καθώς η κοινωνία και οι ορθόδοξες χριστιανικές δομές της εκείνη την περίοδο βρισκόταν σε ισχυρό δεσμό μεταξύ τους. Ο εκπροτεσταντισμός βέβαια απέτυχε και λόγω της υιοθέτησης, από πολλούς Έλληνες, της Μεγάλης Ιδέας. Ένας ακόμη λόγος υπήρξε και η ιστορική συγκυρία της απώλειας του ενδιαφέροντος προσέγγισης της ορθόδοξης εκκλησίας από τους προτεστάντες. Αυτό οφείλεται σε τρεις κυρίως λόγους : 1) στην αποτυχία των πρώτων προσπαθειών, 2) στην αντιπροσηλυτιστική στάση της

³⁴ Αντώνης Σμυρναίος, *Στα ίχνη μιας ουτοπίας*, σ. 14 - 19

Οξφορδιανής Κίνησης μέσα στην εκκλησία της Αγγλίας, 3)στις ιεραποστολικές προτεραιότητες σε άλλα μέρη του πλανήτη.³⁵

Στην περίπτωση της Ερμούπολης, η ιεραποστολική αποτυχία σχετίστηκε και με την θεσμοποίηση του σχολείου από τις ανώτερες τάξεις με σκοπό την εκπαιδευτική απομύζηση του, στην επιθυμία του Hildner για μόνιμη παραμονή στο νησί καθώς και στην εξάντληση των πόρων της εταιρείας που υποστήριζε την αποστολή αυτή (Α. Σμυρναίος, «Στα ίχνη μιας ουτοπίας»).

Ωστόσο θα πρέπει να αναγνωρίσουμε και την προσφορά των προτεσταντικών σχολείων στην Ελλάδα. Σημαντική ήταν η προσφορά τους στην προώθηση της εγγραμματοσύνης, στην καθίδρυση της νηπιαγωγικής και στην ενίσχυση της γυναικείας εκπαίδευσης στην Ελλάδα (Α. Σμυρναίος, «Στα ίχνη μιας ουτοπίας»). Σημαντική εκπαιδευτική προσφορά αποτελούν και η κατάρτιση περισσότερων από 7000 αγοριών και κοριτσιών, η εκπαίδευση δασκάλων και η διασπορά χιλιάδων σχολικών και θρησκευτικών βιβλίων στα σχολεία του Ελληνικού Βασιλείου και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.³⁶

³⁵ Αντώνης Σμυρναίος, *Στα ίχνη μιας ουτοπίας*, σ. 336 - 337

³⁶ Οπ. π. σ. 336 - 337

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Ο ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Έλληνες και Εβραίοι, δυο λαοί που διατηρούν σχέσεις εδώ και τρεις χιλιετίες. Η πρώτη επαφή των δυο πανάρχαιων λαών, σύμφωνα με τον καθηγητή Steven Bowman (Πανεπιστήμιο Sinsinaty), έγινε γύρω στο τέλος της πρώτης χιλιετίας π.Χ.. Οι κατακτητές που προέρχονταν από το Αιγαίο και ήταν εγκατεστημένοι στη γη των Φιλισταίων, ήρθαν σε σύγκρουση με τους Ισραηλίτες που επέστρεψαν στη γη των προγόνων τους, έπειτα από μακράιωνη αιχμαλωσία. Άλλωστε ακόμη και ο πυρήνας του στρατού του Δαβίδ αποτελούνταν από Φιλισταίους και Κρήτες, οι οποίοι συγχωνεύθηκαν με τους Ισραηλίτες κάτω από την θρησκεία του Αβραάμ.³⁷

Επτά αιώνες αργότερα, οι κατακτήσεις του Αλεξάνδρου και των απογόνων του, ώθησαν τους Φιλισταίους να αναβιώσουν τις ελληνικές ρίζες τους με αποτέλεσμα να ξεκινήσει μια περίοδος, κατά την οποία οι Εβραίοι υιοθέτησαν τα ήθη, τους θεσμούς και τη γλώσσα των Ελλήνων. Ο εξελληνισμός συνεχίστηκε και από τη δυναστεία των Πτολεμαίων, ωστόσο ύστερα από τη σύγκρουση με τους Σελευκίδες, οι Εβραίοι οδηγήθηκαν στην ανεξαρτησία.

Από την εποχή του Αλεξάνδρου, άρχισαν οι μεταναστεύσεις των Εβραίων στην Ελλάδα και ενισχύθηκαν μετά την κατάκτηση της Ιουδαίας από τους Ρωμαίους. Οι Εβραίοι αυτοί προστέθηκαν στους λεγόμενους Ρωμανιώτες Εβραίους (μετανάστευσαν κατά την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου), και εγκαταστάθηκαν στην Κρήτη, τη Ρόδο, την Κω, τη Δήλο, την Κόρινθο, την Αθήνα, τη Σπάρτη, στα Γιάννενα και στη Χαλκίδα.

Το 14^ο αιώνα μετανάστευσαν στην Ελλάδα Εβραίοι από την κεντρική Ευρώπη, οι λεγόμενοι Ασκενάζι, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη. Επίσης το 1492, έφτασαν στην πόλη Εβραίοι μετανάστες από την Ισπανία, οι λεγόμενοι Σεφαρδίμ.

³⁷ Θάνος Βερέμης, *Οι Έλληνες Εβραίοι*

Η προσάρτηση της Θεσσαλονίκης το 1912 σηματοδότησε μια νέα εποχή για την κοινότητα των Εβραίων που αριθμούσε 75.000 μέλη. Οι Ρωμανιώτες προέβαλαν την ελληνικότητα τους και προσαρτήθηκαν στο αθηναϊκό τουλάχιστον περιβάλλον. Από την άλλη οι Σεφαρδίμ σχημάτισαν ξεχωριστή κοινότητα στο αποκεντρωμένο οθωμανικό σύστημα.

Τις παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ποσοστό άνω του 70% των Ελλήνων Εβραίων κατοικούσε στη Θεσσαλονίκη. Το υπόλοιπο διέμενε στην Αθήνα (3.500), στην Καβάλα (2.000), στην Κέρκυρα (2.000), στα Γιάννενα (1.950), στη Δράμα (1.200), στη Λάρισα (1.175), στην Καστοριά (900), στον Βόλο (889) και αλλού.³⁸

Κατά τη διάρκεια του πολέμου, πολλοί Εβραίοι στρατιώτες του Ελληνικού στρατού έπεσαν ηρωικά στο πεδίο της μάχης. Μετά την ιταλική ανακωχή, το Σεπτέμβριο του 1943, οι Γερμανοί προσπάθησαν να εντοπίσουν τους Εβραίους της Αθήνας. Έπεσαν όμως πάνω στην πολύπλευρη άρνηση Εκκλησίας, λαού και Αρχών να παραδώσουν στους Γερμανούς τα δημοτικά και κοινοτικά μητρώα. Το ΕΑΜ - ΕΛΑΣ, ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Δαμασκηνός και ο αρχηγός Αστυνομίας Πόλεων Άγγελος Έμπερτ, με τη βοήθεια των Άγγλων έσωσαν τους Εβραίους από το πρόγραμμα εξόντωσης των Ναζί, εκδίδοντας 1.850 πλαστές ταυτότητες.³⁹

Το τέλος του πολέμου είχε τρομακτικές επιπτώσεις για τους Εβραίους σε απώλειες ανθρώπινων ζωών. Ωστόσο οι περιουσίες τους διασώθηκαν και με τον νόμο 846/1946 (επί κυβέρνησης Γεωργίου Παπανδρέου), αποφασίστηκε να δοθούν στους αναξιοπαθούντες Εβραίους, παρά το γεγονός ότι η χώρα περνούσε περίοδο εξαιρετικής οικονομικής δυσπραγίας, κάτι που προκάλεσε έκπληξη στον πολιτικό κόσμο της εποχής.

Είναι φανερό ότι οι σχέσεις των δυο λαών, ήταν δυναμικές και στενές σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας. Αντιμετώπισαν μαζί δυσκολίες και συμπορεύτηκαν σε πολλά ιστορικά γεγονότα, ενώ και η προσφορά τους στην παγκόσμια ιστορία ήταν αξιοζήλευτη. Ο Ουίνστον Τσώρτσιλ γράφει στα απομνημονεύματά του:

³⁸ Θάναος Βερέμης, *Οι Έλληνες Εβραίοι*

³⁹ Όπ. π.

«...οι Έλληνες είναι, μαζί με τους Εβραίους, η φυλή με την μεγαλύτερη κλίση προς την πολιτική... Και οι δυο, περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον έβαλαν στον κόσμο έντονη τη σφραγίδα τους. Και οι δυο έδειξαν μια ικανότητα επιβίωσης παρά τους κινδύνους και τους κατατρεγμούς από ξένους κατακτητές. Οι χιλιετίες δεν άλλαξαν τίποτε από τον χαρακτήρα τους και δεν λιγότεψαν ούτε τις συμφορές ούτε τη ζωτικότητά τους. Οι δυο φυλές επέζησαν παρά την εχθρότητα του κόσμου απέναντί τους... Δεν υπάρχουν άλλες πόλεις που να βάρυναν τόσο την ιστορία της ανθρωπότητας, όσο η Αθήνα και η Ιερουσαλήμ».

Η εγκατάσταση των Εβραίων στον ελλαδικό χώρο είχε σαν αποτέλεσμα να δημιουργηθούν πρακτικά ζητήματα σχετικά με την ομαλή διαβίωση τους. Ζητήματα θρησκευτικά και κοινωνικά, έπρεπε να επιλυθούν από το νόμο. Λύση στα ζητήματα αυτά δόθηκαν κυρίως με τις νομοθεσίες των 1920, 1945, 1951,1969.

Νόμος περί Ισραηλιτικών Κοινοτήτων⁴⁰

Επί βασιλείας Αλεξάνδρου, έγινε το σημαντικότερο βήμα για την νομοθεσία που αφορά τους Έλληνες Εβραίους. Ο νόμος που ψηφίστηκε στις 2-8-1920 των αριθμό των οικογενειών (20 οικογένειες) που χρειάζεται για να συσταθεί μια Εβραϊκή κοινότητα και μια Συναγωγή. Καθόριζε επίσης οικονομικά ζητήματα, όπως τις δωρεές που πιθανόν να δεχτεί μια Ισραηλινή κοινότητα.

Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στα εβραϊκά εκπαιδευτήρια, τα οποία για να λειτουργήσουν πρέπει να συμφωνούν με τις επιταγές της πολιτείας και των παιδαγωγικών αρχών που επικρατούσαν εκείνη την περίοδο. Οι εβραίοι μαθητές των εκπαιδευτηρίων, μπορούν με εξετάσεις να μεταπηδούν σε σχολεία δημόσιας εκπαίδευσης, όπου θα είναι ισότιμοι με τους υπόλοιπους μαθητές.

Τα διοικητικά ζητήματα που καθορίζονται με την παραπάνω νομοθεσία, αφορούν, το Κοινοτικό Συμβούλιο (τα μέλη του πρέπει να είναι έλληνες πολίτες) και τη διεύθυνση των συναγωγών (θα ορίζεται από το Κοινοτικό Συμβούλιο).

⁴⁰ ΦΕΚ 173, τεύχος Α', 2/8/1920, σ.1720-1722

Στα ιερατικά ζητήματα, αναφέρονται τα εξής: Α)οι ιερείς των συναγωγών θα είναι οι ραββίνοι οι οποίοι θα υπόκεινται διοικητικά σε έναν Αρχιρραββίνο, ενώ πρέπει να αναφέρουμε και το εξής: «είναι δέον να κέκτηνται την ελληνικήν υπηκοότητα», Β)ο Αρχιρραββίνος, σε περίπτωση απουσίας ή κωλύματος του Προέδρου της κοινότητας, τον αντικαθιστά διοικητικά, Γ)θεσπίζονται τα Ραββινικά συμβούλια, τα οποία θα ασχολούνται με θρησκευτικά ζητήματα των εβραϊκών κοινοτήτων, ενώ σε αυτά θα προεδρεύει ο Αρχιρραββίνος της εκάστοτε περιοχής.

Ένα μεγάλο θέμα που πραγματευόταν στην νομοθεσία του 1920, ήταν και τα Εβραϊκά θρησκευτικά δικαστήρια («Μπεθ-ντιν»), τα οποία θα ορίζονται από το ραββινικό συμβούλιο. Τα θρησκευτικά δικαστήρια αποφασίστηκε ότι θα έχουν νομικές δικαιοδοσίες σε θέματα:

1. Σύστασης και διάλυσης γάμου μεταξύ Ισραηλιτών
2. Προσωπικών σχέσεων των συζύγων στο γάμου
3. Διατροφών συζύγου και τέκνων
4. Προίκας σε περιπτώσεις γάμων και διαζυγίων

Τα Εβραϊκά δικαστήρια αποκτούν δικαιοδοσία, εφόσον οι αξιώσεις απορρέουν εκ του ιερού Ιουδαϊκού νόμου, ενώ σε κάθε περίπτωση θα βρίσκονται κάτω από την εποπτεία των Πρωτοδικείων της εκάστοτε περιφέρειας. Επιπλέον, θεσπίστηκαν και τα θρησκευτικά δικαστήρια 2^{ου} βαθμού, όπου δικάζουν τις περιπτώσεις των αποφάσεων των *Μπεθ-ντιν*, σαν εφετεία.

Από την νομοθεσία του 1920, καθορίστηκε και η εκλογή του Γενικού Αρχιρραββίνου από τη *Γενική Συνέλευση των εν τω Κράτει Αρχιρραββίνων*. Επιπλέον καθορίστηκε και η υπέρτατη αρχή των Εβραϊκών κοινοτήτων, η *Κοινοτική Συνέλευση*, στην οποία λογοδοτούν τόσο ο Αρχιρραββίνος όσο και το Κοινοτικό Συμβούλιο. Τα μέλη της κοινοτικής συνέλευσης πρέπει να είναι έλληνες πολίτες ανεξαρτήτως φύλλου, εκλεγμένοι από τα μέλη της Κοινότητας με συμπληρωμένο το 21^ο έτος της ηλικίας τους.

Όλες οι αρχές των Εβραϊκών κοινοτήτων, υπόκεινται διοικητικά και δικαιοδοτούν στον εκάστοτε Υπουργό επί των Εκκλησιαστικών.

Ο νόμος περί Ισραηλιτικών Κοινοτήτων, θέσπισε επίσης ορισμένες τιμωρίες για παραβάτες των νόμων, φορολογικές και οικονομικές διατάξεις, ενώ καθόριζε και το θέμα της Σαββατιαίας αργίας, η οποία ισχύει όπως και η αντίστοιχη Κυριακάτικη αργία για τους Ορθόδοξους Χριστιανούς. Δίνεται ωστόσο η δυνατότητα επιλογής, σε όσους Εβραίους προτιμούν την Κυριακάτικη αργία, αρκεί πρώτα να ενημερώσουν την αστυνομική αρχή. Η Σαββατιάτικη αργία ισχύει και για τις διοικητικές αρχές (δηλαδή να σέβονται την αργία των Εβραίων), πλην ωστόσο εξαιρετικά επειγόντων περιπτώσεων.

Νόμος περί ανασυγκρότησης Ισραηλιτικών Κοινοτήτων (7-6-1945)⁴¹

Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος άφησε το στίγμα του στον Ελλαδικό χώρο, ενώ επηρέασε σε σημαντικότατο βαθμό τις Ισραηλίτικες κοινότητες. Η συγκεκριμένη νομοθεσία αφορούσε την επίλυση αυτού του ζητήματος.

Αρχικά καθορίζει ότι, όσες κοινότητες διατήρησαν τον πληθυσμό πάνω από το μισό (του προ του πολέμου), συνεχίζουν να λειτουργούν σύμφωνα με την υπάρχουσα νομοθεσία, ενώ καθόριζε και ορισμένες οικονομικούς και διοικητικούς περιορισμούς.

Όσες από τις κοινότητες διατήρησαν τα μισά μέλη ή και λιγότερα από τα μισά, θεωρούνται μερικώς ανασυγκροτημένες, ενώ για την οργάνωση και τη διοίκηση τους ισχύουν οι διατάξεις που υπάρχουν για τις ανασυγκροτημένες κοινότητες. Οι περιορισμοί θα βρίσκονται σε ισχύ και μετά την ανάδειξη αιρετών οργάνων και «για χρονικό διάστημα ενός έτους από τη λήξη της παλινοστήσεως των εκτοπισθέντων Ισραηλιτών». Εάν όμως ο αριθμός των μελών της κοινότητας υπερβεί το ήμισυ του προ του Γερμανικού Διωγμού, θεωρούνται ως πλήρως ανασυγκροτηθείσες.

⁴¹ ΦΕΚ 143, τεύχος Α', 7/6/1945, σ. 634-635

Οι κοινότητες που δεν συγκεντρώνουν τον αριθμό των οικογενειών που βρίσκονται στο νόμο *περί Ισραηλιτικών κοινοτήτων* θεωρούνται ότι βρίσκονται εν αδρανεία. Για τη διαχείριση των υποθέσεων και των συμφερόντων της Κοινότητας είναι υπεύθυνη μια τριμελής επιτροπή, διορισμένη από τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Εφόσον, οι κοινότητες αυτές αποκτήσουν τον απαιτούμενο αριθμό οικογενειών αναγνωρίζονται ως εν ενεργεία κατά τις διατάξεις του Νόμου.

Στα πλαίσια αυτής της νομοθεσίας περιλαμβάνεται και η ίδρυση του «Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Συντονισμού και Γνωματεύσεως», ως προσωρινού οργάνου. Το συμβούλιο έχει ως αρμοδιότητα την εκπροσώπηση της Ισραηλίτικης Κοινότητας της χώρας έναντι των αρχών. Μέσα στις αρμοδιότητές του ήταν και να συγκεντρώνει τα αποστελλόμενα χρήματα ή άλλα βοηθήματα από το εσωτερικό ή το εξωτερικό, που προορίζονται για το σύνολο των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων της χώρας ή των μελών αυτών. Επιπλέον εισηγείται προς την κυβέρνηση τη διευθέτηση διάφορων προβλημάτων. Αργότερα, το συμβούλιο έγινε μόνιμο και αναγνωρίστηκε ως νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου. Η οργάνωση του συμβουλίου είναι η εξής:

1. Είναι δωδεκαμελές
2. Τα μέλη του είναι Έλληνες Ισραηλίτες πολίτες
3. Διορίζεται και ελέγχεται από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων

Νόμος 1657⁴²

Με τη συγκεκριμένη νομοθεσία το «Κεντρικό Ισραηλίτικο Συμβούλιο Συντονισμού και Γνωματεύσεως» μονιμοποιείται και καθορίζονται λειτουργικά θέματά του. Πλέον, ο Γενικός Αρχιρραββίνος εκλέγεται από το Συνέδριο μετά από πρόταση του συμβουλίου (θα ήταν καλύτερο να είναι Έλληνας υπήκοος).

⁴² ΦΕΚ 20, τεύχος Α', 15/1/1951, σ. 173-174

Η συγκεκριμένη νομοθεσία καθορίζει ότι οι δαπάνες του συμβουλίου θα καλύπτονται από εισφορές που προέρχονται από τις Ισραηλίτικες κοινότητες, οι οποίες θα διαλύοντα αν αριθμού κάτω από 5 οικογένειες. Επιπλέον καθορίζει ότι ο έλεγχος των κοινοτήτων θα γίνεται από το Κεντρικό Συμβούλιο στο οποίο θα περιέχονται και οι περιουσίες των διαλυμένων κοινοτήτων.

Ο νόμος 1657 αναφέρει πως όσες κοινότητες αριθμούν λιγότερα από 100 μέλη, δεν θα εκλέγουν αντιπροσώπους αλλά όλα τα μέλη παίρνουν μέρος στο συμβούλιο. Τέλος, ο νόμος 1657 καθορίζει και μερικά διοικητικά θέματα του Κεντρικού Συμβουλίου.

Νομοθετικό διάταγμα 301⁴³

Το συγκεκριμένο νομοθετικό διάταγμα έγινε κατά όταν βασιλιάς του ελληνικού κράτους ήταν ο Κωνσταντίνος. Αφορούσε αναθεωρήσεις σχετικά με τις κοινότητες που δεν πληρούν τον αριθμό οικογενειών, οι οποίες πλέον μετατρέπονται σε κοινότητες εν αδρανεία (τη μέριμνα για τον ορισμό αυτών των κοινοτήτων αναλαμβάνει το Κεντρικό Συμβούλιο).

Το διάταγμα 301 αναγνωρίζει τις Ισραηλίτικες κοινότητες της Βέροιας, της Καστοριάς, της Αλεξανδρούπολης και της Νέας Ορεστιάδας, ως Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου.

Παρά την ύπαρξη συγκεκριμένου νομοθετικού πλαισίου, για την επίλυση πρακτικών ζητημάτων διαβίωσης, υπήρξαν και σχετικά προβλήματα. Δεν μπορούμε ωστόσο να τα χαρακτηρίσουμε ως παραβίαση θρησκευτικών ελευθεριών. Πάντως στην Έκθεση για τις διεθνείς Θρησκευτικές Ελευθερίες του 2007, αναφέρονται ορισμένα περιστατικά που ίσως μπορούμε να τα χαρακτηρίσουμε ως περιστατικά αντισημιτισμού. Συγκεκριμένα:

«Υπήρξαν αρκετά περιστατικά αντισημιτικών άρθρων ή γελοιογραφιών στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενάντια στο Ρατσισμό και τη Μισαλλοδοξία (ECRI), το Κέντρο Βίζενταλ, η Συμμαχία κατά της Δυσφήμισης, και

⁴³ ΦΕΚ 195, τεύχο Α', 27/9/1969, σ. 1399-1400

το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι άσκησαν κριτική στον ελληνικό τύπο για αντισημιτικά άρθρα και γελοιογραφίες αρκετές φορές μέσα στο 2007. Για παράδειγμα, στις 16 Αυγούστου 2006, η Ελευθεροτυπία, η δεύτερη μεγαλύτερη ημερήσια εφημερίδα, δημοσίευσε μια γελοιογραφία που απεικόνιζε έναν Ισραηλινό στρατιώτη να προσεύχεται με ένα όπλο που πυροβολούσε σβάστικες. Υποψήφιοι του πολιτικού κόμματος Λ.Α.Ο.Σ. έκαναν αντισημιτικές δηλώσεις στη διάρκεια της εκστρατείας για τις δημοτικές εκλογές το φθινόπωρο του 2006. Η εβδομαδιαία εφημερίδα Α1 του κόμματος δημοσίευσε έντονα αντισημιτικά άρθρα κατηγορώντας τους Ισραηλινούς για γενοκτονία κατά του λαού του Λιβάνου. Ένα κύριο άρθρο τον Ιούλιο του 2006 δήλωνε ότι αντισημιτικές αναφορές καθώς και συγκρίσεις με το Ολοκαύτωμα ήταν κοινές στον τύπο στη διάρκεια της σύγκρουσης μεταξύ Ισραήλ και Λιβάνου τον Ιούλιο και Αύγουστο, ενώ μερικά από τα μεγαλύτερα μέσα μαζικής ενημέρωσης προέβαλαν την εικόνα του Ισραήλ ως «ναζιστικού κράτους». Από την άλλη πλευρά, οι μαχητές της Χεζμπολά παρουσιάζονταν συχνά ως «μαχητές της ελευθερίας» και «αντιστασιακές ομάδες».

Υπήρξαν αναφορές για βανδαλισμούς Εβραϊκών μνημείων. Το μνημείο του Ολοκαυτώματος στη Θεσσαλονίκη βεβηλώθηκε στη διάρκεια αντιπολεμικής διαδήλωσης τον Αύγουστο του 2006 και βάνδαλοι κατέστρεψαν τις πινακίδες στην πλατεία Εβραίων Μαρτύρων. Το Μάρτιο του 2007 εμφανίστηκαν σβάστικες σε ένα κοιμητήριο στα Ιωάννινα. Το Φεβρουάριο του 2007 ζωγραφίστηκαν σβάστικες σε μια συναγωγή στη Βέροια που δεν χρησιμοποιείται πλέον, και τον Αύγουστο του 2006 στη Δράμα σε ένα Εβραϊκό μνημείο. Η κυβέρνηση καταδίκασε τους βανδαλισμούς. Η αστυνομία δεν μπόρεσε να βρει τους δράστες.

Αρκετές φορές στη διάρκεια του έτους, εξτρεμιστικές ακροδεξιές ομάδες ζωγράφισαν αντισημιτικά γκράφιτι μαζί με τα σύμβολα και τις ονομασίες των οργανώσεών τους σε πολλές τοποθεσίες, περιλαμβανομένων των εθνικών οδών Αθηνών-Κορίνθου και Αθηνών-Τρίπολης, καθώς και σε άλλα δημόσια κτίσματα. Αντίθετα με προηγούμενα έτη, οι αρχές καθάρισαν τα αντισημιτικά γκράφιτι το 2007. Το Φεβρουάριο του 2006, ο Εισαγγελέας κατέθεσε μήνυση εναντίον της πολιτικής παράταξης «Χρυσή Αυγή» για την καταστροφή της όψης δημόσιας

περιουσίας και την αναγραφή αντισημιτικών γκράφιτι τα τελευταία χρόνια βάσει καταγγελιών μιας ελληνικής ΜΚΟ, του Ελληνικού Παρατηρητηρίου των Συμφωνιών του Ελσίνκι. Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος και το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι υπέβαλαν καταθέσεις. Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος και το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι συνέχισαν να διαμαρτύρονται για αναφορές στην Πασχαλινή παράδοση της καύσης ενός ομοιώματος του Ιούδα σε φυσικό μέγεθος, που αποκαλείται ενίοτε ως «κάψιμο του Εβραίου», από κρατικές υπηρεσίες όπως το Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων, ο Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού και η Αγροτουριστική. Η Εβραϊκή Κοινότητα και το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι ισχυρίστηκαν ότι αυτό το έθιμο διαιωνίζει το μίσος και το φανατισμό εναντίον των Εβραίων. Η Ελληνορθόδοξη Εκκλησία και το Κέντρο Βίζενταλ υπέβαλαν επίσημες γραπτές διαμαρτυρίες για το έθιμο αυτό. Η Εβραϊκή Κοινότητα διαμαρτυρήθηκε επίσης κατά των αντισημιτικών χωρίων της λειτουργίας της Μεγάλης Εβδομάδας. Η Εβραϊκή Κοινότητα ανέφερε ότι βρίσκεται σε διάλογο με την Ορθόδοξη Εκκλησία για την αφαίρεση αυτών των χωρίων.

Δεν υπήρξε πρόοδος στις διαπραγματεύσεις μεταξύ της Εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης και της κυβέρνησης για την ανεύρεση αποδεκτής αποζημίωσης για το κοιμητήριο της κοινότητας, το οποίο απαλλοτριώθηκε χωρίς αποζημίωση μετά την καταστροφή του από τους Ναζί κατά τη διάρκεια του Ολοκαυτώματος το 1944. Το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, ένα δημόσιο ίδρυμα, οικοδομήθηκε αργότερα στο χώρο του κοιμητηρίου. Αμερικανοεβραϊκές ΜΚΟ έχουν εκφράσει ανησυχία ότι η κατασκευή μετρό και άλλων εγκαταστάσεων στην περιοχή μπορεί να διαταράξει το Εβραϊκό κοιμητήριο. Η Εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης δέχεται διαβεβαιώσεις από τις τοπικές αρχές ότι η κατασκευή του έργου δεν θα περάσει τα σύνορα του κοιμητηρίου. Η Εβραϊκή Κοινότητα συνεργάζεται με το Πανεπιστήμιο με στόχο τη δέουσα μνημόνευση της Εβραϊκής κληρονομιάς του χώρου, και για να εξασφαλίσει ότι μελλοντικές οικοδομικές εργασίες στο Πανεπιστήμιο δεν θα διαταράξουν το κοιμητήριο. Οι υπεύθυνοι των σημερινών έργων κατασκευής διατείνονται ότι οι εκσκαφές και η κατασκευή δημόσιων έργων υλοποιούνται υπό τη στενή επίβλεψη αρχαιολόγων και άλλων ειδικών για τη διασφάλιση της προστασίας του χώρου. Η Εβραϊκή κοινότητα ανέφερε ότι δεν

γινόταν σωστή συντήρηση ουσιαστικά σε κανένα δημόσιο Εβραϊκό κοιμητήριο σε όλη τη χώρα (π.χ., κόψιμο του γρασιδιού, επισκευή των φραχτών και πότισμα των φυτών), αν και απαιτείται η συντήρηση βάσει του ελληνικού νόμου.

Η κυβέρνηση συνδιοργάνωσε εκδηλώσεις μνήμης στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη τον Ιανουάριο του 2007 την Ημέρα Μνήμης του Ολοκαυτώματος. Η Πρόεδρος της Βουλής εκφώνησε κεντρική ομιλία σε μια εκδήλωση που διοργάνωσε το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος στην κεντρική συναγωγή των Αθηνών. Σε μια άλλη τελετή στην οποία παρέστη ο Δήμαρχος Αθηνών και αρκετοί υψηλόβαθμοι κυβερνητικοί αξιωματούχοι, το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος έκανε τα αποκαλυπτήρια αναμνηστικής πλακέτας στο άγαλμα του Ορθόδοξου Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού την περίοδο της Κατοχής για να τον τιμήσει για τις προσπάθειές του να διασώσει Εβραίους της Ελλάδας. Το Υπουργείο Παιδείας διένειμε έντυπο υλικό στα σχολεία σχετικά με την ιστορία του Ολοκαυτώματος για να αναγνωσθεί σε όλα τα σχολεία την Ημέρα Μνήμης του Ολοκαυτώματος, και έδωσε πληροφορίες στα σχολεία σχετικά με εκπαιδευτικά σεμινάρια που παρέχει το Εβραϊκό Μουσείο Αθηνών. Ηγετικά μέλη της Εβραϊκής κοινότητας επέκριναν το γεγονός ότι η Αθήνα παραμένει η μόνη Ευρωπαϊκή πόλη που υπήρξε υπό Γερμανική κατοχή και δεν έχει μνημείο για το Ολοκαύτωμα.»

Ενότητα 3η

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε αυτή την ενότητα θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε την κατάσταση που επικρατεί στην πόλη του Βόλου, αναφορικά με τη θέση της Καθολικής και της Ελληνικής Ευαγγελικής Εκκλησίας στην τοπική κοινωνία. Η υλοποίηση αυτού του εγχειρήματος θα στηριχθεί κατά βάση στην προσωπική συνέντευξη – συζήτηση που είχαμε με τον Πάστορα της Ευαγγελικής Εκκλησίας του Βόλου, κ. Μελέτιο Μελετιάδη, καθώς και σε δημοσιεύματα του τοπικού τύπου της Μαγνησίας.

Συγκεκριμένα, η ενότητα αποτελείται από τα εξής μέρη:

1. Σύντομο ιστορικό της Ευαγγελικής Εκκλησίας της Ελλάδος (ΕΕΕ)
2. Συνέντευξη – συζήτηση με τον Πάστορα της Ευαγγελικής Εκκλησίας του Βόλου
3. Δελτίο Τύπου: Επίσκεψη του Νομάρχη Μαγνησίας στους εθελοντές της Ευαγγελικής Εκκλησίας στις Άσπρες Πεταλούδες
4. Τα προβλήματα των Καθολικών του Βόλου

Σε όλη την έκταση της εργασίας μας δώσαμε ιδιαίτερη βαρύτητα στην μελέτη του νομικού πλαισίου που επικρατεί στην Ελλάδα όσον αφορά το Ορθόδοξο Δόγμα και τις δυο πολυπληθέστερες ετερόδοξες θρησκείες, το Ισλάμ και τον Ιουδαϊσμό, αλλά και στο θέμα της Θρησκευτικής αγωγής .

Η αναφορά μας στα υπόλοιπα χριστιανικά δόγματα επιλέξαμε να γίνει με ένα τρόπο πιο άμεσο και «ζωντανό». Επομένως αποφασίσαμε να συλλέξουμε χρήσιμες πληροφορίες από τον τοπικό τύπο, καθώς και να πραγματοποιήσουμε μια συζήτηση – συνέντευξη με τον Πάστορα της Ευαγγελικής Εκκλησίας στο Βόλο, η οποία μας βοήθησε να τις όποιες απορίες μας. Σας παραθέτουμε τα σχετικά κείμενα για να εξάγεται και τα δικά σας συμπεράσματα.

Ελληνική Ευαγγελική Εκκλησία (ΕΕΕ)

(Πηγή Πληροφόρησης: <http://www.aeee.gr/history-gr.asp>)

Ηλεκτρονική διεύθυνση της Α΄ Ελληνικής Ευαγγελικής Εκκλησίας

Σύντομο ιστορικό

Η ιστορία της Ελληνικής Ευαγγελικής Εκκλησίας (ΕΕΕ) δύναται να χωριστεί σε τρεις ενότητες. Η πρώτη περιλαμβάνει την ιστορία της στον ελλαδικό χώρο, η δεύτερη την ιστορία της στη Μικρά Ασία και η Τρίτη την εκκλησία όπως αυτή προέκυψε μετά την Μικρασιατική Καταστροφή και την ένωση των δύο τμημάτων στα σύνορα της Ελλάδας.

Η ίδρυση της ΕΕΕ σηματοδοτείται από την έκδοση της εφημερίδας «Αστήρ της Ανατολής» τον Ιανουάριο του 1858. Ιδρυτής της ήταν ο Καλαποθάκης (1825-1911), ιατρός χειρουργός, που σπούδασε θεολογία και εξέδωσε την εφημερίδα με στόχο την υπεράσπιση της ελευθερίας του τύπου. Ο Καλαποθάκης επηρεάστηκε από τις παραπάνω ζυμώσεις του καιρού του, αλλά το αποφασιστικό σημείο της μεταστροφής του προς τη Διαμαρτύρηση ήταν η δίκη και καταδίκη ενός αμερικανού ιεραποστόλου του Ιωνά Κινγκ, απλώς και μόνο επειδή πίστευε διαφορετικά. Η καταδίκη αυτή ήταν και το σημείο που έκανε τον Καλαποθάκη να επαναστατήσει αφού είδε ότι στη χώρα του δεν υπήρχε ελευθερία της συνειδήσεως.

Το 1868 ίδρυσε την «Εφημερίδα των Παίδων» πρώτο παιδικό εικονογραφημένο έντυπο, που μέχρι το 1893, όποτε έκλεισε, αποτέλεσε τον σημαντικότερο εκφραστή της παιδικής δημοσιογραφίας στην Ελλάδα.

Το 1871 οικοδομήθηκε ο πρώτος ευαγγελικός ναός στην Αθήνα ενώ σύντομα δημιουργήθηκαν εκκλησίες στην Θεσσαλονίκη, τον Πειραιά, τον Βόλο και τα Ιωάννινα.

Το 1883 οι ανωτέρω εκκλησίες δημιούργησαν στο Βόλο την πρώτη Σύνοδο των ευαγγελικών εκκλησιών, που τις συνένωσε σε ένα σώμα.

Το 1897 στον «ατυχή» ονομαζόμενο ελληνοτουρκικό πόλεμο, οι υπεύθυνοι της ΕΕΕ με αρχηγό τον Μ. Καλαποθάκη, μετέβησαν στο μέτωπο της Θεσσαλίας με σκοπό την περίθαλψη των τραυματιών και των προσφύγων. Από τις κακουχίες του πολέμου, ο ποιμένας Αθανάσιος Λογγινίδης αρρώστησε και πέθανε.

Κατά την διάρκεια του ίδιου πολέμου του 1897, αλλά και στον Πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο το 1912, διακρίθηκε για τις υπηρεσίες της προς την πατρίδα η Μαρία Καλαποθάκη, πρώτη ελληνίδα γιατρός, κόρη του Μιχαήλ Σπούδασε στο Παρίσι και αφιέρωσε όλες τις δυνάμεις της οργανώνοντας και διευθύνοντας στρατιωτικά νοσοκομεία, εκπαιδεύοντας αδελφές νοσοκόμες και προωθώντας την υγιεινή στα σχολεία.

Μετά το 1922

Οι ευαγγελικοί πρόσφυγες είτε εντάχθηκαν στις ήδη υπάρχουσες εκκλησίες στην Ελλάδα, είτε δημιούργησαν καινούριες στους τόπους όπου εγκαταστάθηκαν. Το 1924 συνεπήχθη ο Πανελλήνιος Ευαγγελικός Σύνδεσμος που περιέλαβε όλες τις εκκλησίες. Το 1938 ο Σύνδεσμος μετονομάστηκε σε Ελληνική Ευαγγελική Εκκλησία που δια της Συνόδου της, τις συνένωσε σε ένα σώμα.

Κατά τη διάρκεια όλων των αγώνων της Ελλάδας, στη διάρκεια του 20ου αιώνα από τους Βαλκανικούς πολέμους και τη μάχη του Σκρά στον Α' Παγκόσμιο, μέχρι την Κύπρο, οι Έλληνες ευαγγελικοί έδωσαν το παρών και το αίμα τους στην προάσπιση των εθνικών δικαιών.

Ο «Αστήρ της Ανατολής» έκλεισε τον Απρίλιο του 1967 με την επιβολή της λογοκρισίας και ξανάνοιξε μετά από 7 μήνες.

Ποικίλη συνεχίζει να είναι η δραστηριότητα της ΕΕΕ στον πνευματικό, φιλανθρωπικό, εκδοτικό, καλλιτεχνικό, κοινωνικό τομέα.

Η φιλανθρωπική της δραστηριότητα συμπεριλαμβάνει το σωματείο αποτοξινώσεως ναρκομανών «Φιλήμων» στην Αθήνα, τα γηροκομεία «Λωίς» στην Αθήνα και «Καλός Σαμαρείτης» στην Κατερίνη, η δραστηριότητα φιλοξενίας και αποκαταστάσεως προσφύγων «Χέρια Βοηθείας» κ.α. Στις φυσικές ή άλλες καταστροφές η ΕΕΕ προσφέρει πρόθυμα τη βοήθειά της (σεισμοί 1999, Πρόσφυγες από το Κοσσυφοπέδιο).

Η εκδοτική της δραστηριότητα συνεχίζεται με την έκδοση του περιοδικού «Αστήρ της Ανατολής» του αρχαιότερου πλέον ελληνικού εντύπου από το 1858, με εκδόσεις βιβλίων και DVD, καθώς και η παρουσία της εκκλησίας στο διαδίκτυο. Στην καλλιτεχνική δραστηριότητα μπορεί να ενταχθεί η δραστηριότητα των χορωδιών των κατά τόπους εκκλησιών με ευρύτερη αποδοχή, καθώς και η δραστηριότητα της επιτροπής υμνολογίου.

Η κοινωνική της δραστηριότητα γίνεται μέσα από οικολογικά προγράμματα συγκεντρώσεως απορριμμάτων σε συνεργασία με τους κατά τόπους δήμους, από τους δρόμους και τις παραλίες των πόλεων.

Συνέντευξη – Συζήτηση με τον κ. Μελέτιο Μελετιάδη, Πάστορα της Ευαγγελικής Εκκλησίας Βόλου

«Η ευαγγελική εκκλησία Βόλου χτίστηκε το 1870 επί Τουρκοκρατίας, 10 χρόνια μετά τον Ναό του Αγίου Νικολάου και ο πρώτος ναός ήταν ξύλινος. Όταν χτίστηκε ο ναός, βρισκόταν έξω από το κέντρο της πόλης του Βόλου και επομένως έξω από την καθημερινή της ζωή και το κτίριο ήταν ιδιόκτητο. Η Ευαγγελική Εκκλησία Βόλου αριθμεί 30 εγγεγραμμένα (ενεργά – κοινωνά) μέλη, ωστόσο τις Κυριακές ο ναός μαζεύει τουλάχιστον 50 άτομα και η κοινότητα υπολογίζεται ότι αριθμεί 80 – 90 μέλη, που όμως δεν είναι όλα τακτικά.

Όσον αφορά περιστατικά αντιδράσεων, θα έλεγα πάντοτε υπάρχουν. Άλλωστε η Ευαγγελική Εκκλησία είναι ένα σώμα που πρεσβεύει κάτι διαφορετικό και συχνά μη κατανοητό, επομένως είναι λογικό να υπάρχουν αντιδράσεις σχετικά με τις δράσεις μας. Είναι κάτι που δεν το δικαιολογώ, ωστόσο το κατανοώ. Άλλωστε οι αντιδράσεις αυτού του τύπου είναι μη νομικές και επομένως άτυπες και εκφράζουν μια μικρή μερίδα του πληθυσμού του Βόλου που χαρακτηρίζεται από άγνοια ή ακόμα από νοοτροπία.

Ωστόσο δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα με τους γύρω ένοικους, άλλωστε δεν δημιουργούμε προβλήματα και εμείς σαν κοινότητα. Ο ναός μας διαθέτει πράσινο και έχει μια όμορφη αισθητική εικόνα.

Θα πρέπει να αναφέρουμε όμως ότι ο πρώτος ναός (ξύλινο) κάηκε λίγα χρόνια μετά την κατασκευή του. Μαρτυρίες ή αποδείξεις δεν υπάρχουν, υπάρχουν μόνο κάποιες υποψίες ότι επρόκειτο για εσκεμμένη πράξη, ωστόσο όπως ανέφερα αυτά είναι μόνο υποψίες και τίποτα παραπάνω.

Όσον αφορά την αναγνώριση της Ευαγγελικής Εκκλησίας, το κράτος δεν την αναγνωρίζει νομικά, αν και με την απελευθέρωση από την Τουρκοκρατία υπάρχει μια *de facto* αναγνώρισή της που ωστόσο δεν είναι νομική. Το Ελληνικό κράτος δεν απαντάει ούτε στο αίτημα των Ευαγγελικών (2002) ούτε στο αίτημα των Καθολικών. Ο λόγος; Δεν τον γνωρίζω, αρμόδιοι για να απαντήσουν είναι αυτοί που παίρνουν τις αποφάσεις. Πάντως η στάση τους δεν τιμά την έννοια

της δημοκρατίας και επιπλέον δημιουργεί και επιπρόσθετα προβλήματα. Για παράδειγμα δεν μπορούμε να λειτουργήσουμε ένα λογαριασμό τραπεζίης στο όνομα της ΕΕΕ. Θεωρώ πως το κράτος εσκεμμένα δεν παραδέχεται την πραγματικότητα και με τη στάση του προσβάλλει την ιστορία του και τη δημοκρατία. Άλλωστε το ίδιο θέμα απασχολεί και τους Μουσουλμάνους στην Αθήνα.

Το θέμα της αναγνώρισης δεν έχει σχέση με την Ιερά Σύνοδο της Ορθόδοξης Εκκλησίας αλλά με το σύνταγμα και το κράτος. Άλλωστε δεν έχουμε καμιά «αντιπαλότητα» με την Ορθόδοξη Εκκλησία και μάλιστα με την Μητρόπολη Δημητριάδος συνεργαζόμαστε σε αρκετά επίπεδα.

Μπορούμε να αναφέρουμε τα παρακάτω παραδείγματα συνεργασίας μας με την Μητρόπολη Δημητριάδος:

1. Το 2003 διοργανώθηκε με τη συνεργασία της Μητρόπολης Δημητριάδος, της Καθολικής Εκκλησίας Βόλου και της Ευαγγελικής Εκκλησίας του Βόλου, το «Ευρωπαϊκό Χριστιανικό Δίκτυο Περιβάλλοντος», ένα περιβαλλοντικό συνέδριο.
2. Η συνεργασία μας για τη διανομή της νέας Καινής Διαθήκης στα Γυμνάσια και τα Λύκεια του Βόλου.
3. Συνεργασία σε διάφορα προγράμματα για τα παιδιά.

Ωστόσο, διοικητικά δεν υπαγόμαστε στην Ιερά Σύνοδο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ούτε σε κάποια Ευαγγελική Εκκλησία του Εξωτερικού. Η Ευαγγελική Εκκλησία της Ελλάδος (ΕΕΕ) είναι αυτοκέφαλη και αυτοδιοίκητη. Διαθέτει δική της Ιερά Σύνοδο και Εκτελεστική Επιτροπή, τα γραφεία των οποίων βρίσκονται στην Αθήνα. Η Ιερά Σύνοδος της ΕΕΕ συνεδριάζει για τα θέματα που την απασχολούν κάθε 2 χρόνια.

Όσον αφορά τις δραστηριότητές μας, οι συνάξεις μας είναι Κυριακή πρωί και βράδυ, Τετάρτη βράδυ και τις υπόλοιπες ημέρες υπάρχουν διάφορες δραστηριότητες για τα παιδιά και για τους νέους. Επιπλέον ασχολούμαστε με εθελοντικές δραστηριότητες (συλλογή απορριμμάτων από τις παραλίες και από τις εισόδους της πόλης, 13 χρόνια τώρα), προσφέρουμε βοήθεια σε διάφορα

ιδρύματα (όπως τις «Άσπρες Πεταλούδες»), σε διάφορα σχολεία (για τις γιορτές τους κυρίως), ενώ πραγματοποιούμε και κάποια «πανηγύρια» διασκέδασης για παιδιά με πολλά παιχνίδια σε δημόσιους χώρους (εθελοντικά και ελεύθερα).

Θα ήθελα να αναφερθούμε λίγο στο θέμα της «ελευθερίας». Απόλυτη ελευθερία δεν έχει κανείς. Για παράδειγμα, αν οι καμπάνες μιας Ορθόδοξης Εκκλησίας ενοχλούν τους γύρω κατοίκους, τότε η εκκλησία αναγκάζεται να ακολουθήσει κάποιους κανόνες. Αν δεν έχει η Ορθόδοξη Εκκλησία απόλυτη ελευθερία, πως περιμένουμε να έχουμε εμείς. Απόλυτη ελευθερία δηλαδή δεν απολαμβάνουμε. Αυτό όμως συμβαίνει μόνο στις εκδηλώσεις που πραγματοποιούμε εκτός λατρευτικού χώρου. Υπάρχει μια καχυποψία και μια δυσκολία αποδοχής. Για παράδειγμα όταν το 2004 ο δήμος Βόλου μας ζήτησε να προσφέρουμε εθελοντικά τις υπηρεσίες μας για τη συλλογή των απορριμμάτων, λόγω των Ολυμπιακών Αγώνων (η διαδικασία διήρκησε 2 μήνες και κρατήσαμε καθαρή την πόλη σε ακτίνα 5 χιλιομέτρων), δεν ακούσαμε ούτε ένα ευχαριστώ.

Δεν θα μιλήσω για τις θρησκείες γενικά, είμαι χριστιανός και πιστεύω στον Χριστό και στο Σύμβολο της Πίστεως. Σέβομαι όλους τους άλλους, αλλά είμαι ελεύθερος να πιστεύω σε ότι θέλω αρκεί να μην το επιβάλλω σε κανένα. Ο Χριστός αυτό το καταδικάζει. Για χρόνια ο Χριστιανισμός προσπαθούσε να επιβληθεί με αίμα σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι το Ισλάμ.

Τέλος, η Ορθόδοξη Εκκλησία θα πρέπει να παίξει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της χριστιανικής κοσμοθεωρίας. Ο Χριστιανισμός στην ελληνική κοινωνία σταματάει στη θρησκευτική τελετουργία. Η ελληνική κοινωνία καυχιέται ότι είναι Χριστιανική, αλλά δεν είναι, αφού δεν τηρούνται βασικές ιδέες που δίδαξε πρώτος ο Χριστός, όπως «αγάπα τον πλησίον σου, αγαπάτε αλλήλους κ.λπ.». Η Εκκλησία θα πρέπει να έχει ένα ιεραποστολικό έργο και να φροντίζει τους μουσουλμάνους μετανάστες οι οποίοι έρχονται από την Ανατολή και συναντούν την πρώτη χριστιανική χώρα. Αν, λοιπόν, δεν τους συμπεριφερθούμε σωστά μοιραία θα κρατήσουν μια συμπεριφορά αρνητική, η οποία μπορεί να καταλήξει μέχρι και σε ακραίες συμπεριφορές τόσο από τους Έλληνες όσο και από τους ξένους. Όσον αφορά το μάθημα των θρησκευτικών είναι ένα προνόμιο για την ελληνική εκπαίδευση, αλλά θα πρέπει να αλλάξει

Η θέση των θρησκειών στην Ελλάδα από τον Καποδίστρια μέχρι σήμερα

ριζικά η δομή και η ύλη του και διδάσκεται κάτω από διαφορετικές συνθήκες στα ελληνικά σχολεία. Τώρα δεν προσφέρει τίποτα στην ελληνική κοινωνία.»

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας

Δελτίο Τύπου : Επίσκεψη του Νομάρχη Μαγνησίας στους εθελοντές της Ευαγγελικής Εκκλησίας στις Άσπρες Πεταλούδες

Ημερομηνία Ενημέρωσης: Πέμπτη, 17 Ιουλίου 2008

Για 12η συνεχή χρονιά, η Ευαγγελική Εκκλησία Βόλου, υλοποιεί το πρόγραμμα εθελοντικής καθαριότητας της πόλης. Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος, φιλοξενούνται στη Μαγνησία, από τη NAM, τριάντα έφηβοι (εθελοντές), ηλικίας από 13 έως 18 ετών από τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής.

Ο ποιμένας της Ευαγγελικής Εκκλησίας στο Βόλο, κ. Μελέτιος Μελετιάδης, απευθύνθηκε στο Νομάρχη Μαγνησίας, κ. Απόστολο Παπατόλια, τον Ιανουάριο του 2008, με σκοπό να εξασφαλίσει τη φιλοξενία των εφήβων από τις ΗΠΑ. Ο Νομάρχης πρόθυμα δέχτηκε αυτή την ενέργεια και τα παιδιά φιλοξενούνται στην περιοχή μας, από τις 24 Ιουνίου έως τις 19 Ιουλίου, προσφέροντας την εθελοντική τους εργασία.

Κατά τη διάρκεια της μέχρι τώρα παραμονής τους, έχουν καθαρίσει το χώρο κατασκηνώσεων στην Πορταριά, το μονοπάτι των Κενταύρων από την Πορταριά μέχρι τα Χάνια, τη διαδρομή του τρένου από τα Λεχώνια μέχρι τις Μηλιές και την Εθνική Οδό από την Άλλη Μεριά μέχρι την Πορταριά.

Ο Νομάρχης Μαγνησίας, θέλοντας να ευχαριστήσει τους εθελοντές για τη σημαντική τους προσφορά, τους επισκέφτηκε σήμερα στο χώρο εθελοντικής τους εργασίας, στις ΑΣΠΡΕΣ ΠΕΤΑΛΟΥΔΕΣ. Αφού ευχαρίστησε τον Ποιμένα της Ευαγγελικής Εκκλησίας Βόλου, κ. Μελετιάδη, επεσήμανε τη μεγάλη προσφορά του εθελοντισμού στην προστασία του περιβάλλοντος, έδωσε δώρα, με θέματα της περιοχής, στους νεαρούς εθελοντές και τους προσκάλεσε να επισκεφτούν, την επόμενη χρονιά, κάποιο από τα νησιά των Β. Σποράδων.

Τα προβλήματα των Καθολικών του Βόλου

Επιμέλεια: Γλυκερία Υδραίου

31/8/2008

Πηγή Πληροφόρησης: Ταχυδρόμος του Βόλου

Το αίτημα της αναγνώρισης της νομικής υπόστασης της Καθολικής Εκκλησίας από την ελληνική πολιτεία εκφράζουν από κοινού τα μέλη της Καθολικής Ενορίας του Βόλου, η οποία συμπληρώνει έναν και πλέον αιώνα ζωής. Η Καθολική Ενορία του Βόλου που ιδρύθηκε το 1869 και σήμερα αριθμεί περί τα 2000 μέλη, αποτελεί κομβικό σημείο των Καθολικών ανά την Θεσσαλία οι οποίοι στο σύνολό τους υπολογίζεται ότι υπερβαίνουν τις 3000. Η ιστορική ενορία του Βόλου η οποία έχει συνδεθεί αναπόσπαστα με τα ονόματα επιφανών προσωπικοτήτων, όπως του εθνομάρτυρα Δον Δαλεζίου, του Εβαρίστο Ντε Κίρικο, πατέρα του Τζιόρτζιο Ντε Κίρικο και πολλών ακόμη, έχει αναπτύξει ποικίλες δραστηριότητες στο πεδίο της διακονίας και της κοινωνικής εν γένει προσφοράς. Ο εφημέριος του Ιερού Ναού Αμιάντου Συλλήψεως Βόλου, π. Παύλο Περάτσο, υπογραμμίζει ότι « επί 60 χρόνια το κυρίαρχο αίτημά όλων των Καθολικών που ζουν στην Ελλάδα είναι η αναγνώριση της νομικής υπόστασης της Καθολικής Εκκλησίας, η οποία είναι, αντίθετα, αναγνωρισμένη, σε όλη την υπόλοιπη Ευρώπη». Τα προβλήματα που απορρέουν από αυτό το γεγονός «σε τοπικό επίπεδο δεν είναι τόσο μεγάλα, εξηγεί ο εφημέριος της Καθολικής Εκκλησίας Βόλου. Το σημαντικότερο όμως, σε πανελλήνιο επίπεδο, όπως ανέφερε εξάλλου σε πρόσφατη συνέντευξή του ο Επίσκοπος Τήνου, είναι όταν ζητείται βοήθεια για την διάσωση των ιστορικών μνημείων που υπάρχουν στην Ελλάδα. Δηλαδή, εξηγεί, η Καθολική Εκκλησία στην Ελλάδα δεν έχει καμιά βοήθεια από το κράτος. Ως ενορία, επισημαίνει, στηριζόμαστε κατά συνέπεια στις συνδρομές των πιστών και την βοήθεια της Καθολικής Εκκλησίας της Ελλάδος».

Οι σχέσεις με την τοπική Εκκλησία και την τοπική εν γένει κοινωνία «είναι άριστες επισημαίνει ο π. Παύλο Περάτσο. Προσωπικά έχω φιλικές σχέσεις με πολλούς πατέρες της Ορθόδοξης Εκκλησίας ενώ παράλληλα στην εκδήλωση που

πραγματοποιήσαμε για τον Δον Δαλέζιο, ο Σεβασμιότατος Μητροπολίτης Δημητριάδος κ. Ιγνάτιος παρέστη και μίλησε για τον εθνομάρτυρα Δον Δαλέζιο». Τα τελευταία χρόνια ειδικότερα «έχει αλλάξει πάρα πολύ η νοοτροπία και σε μεγάλο βαθμό έχει εξαλειφθεί η άγνοια που υπήρχε, σημειώνει ο ίδιος. Ειδικά στα σχολεία τα παιδιά μαθαίνουν περισσότερα διότι οι δάσκαλοι, οι Θεολόγοι που μιλάνε για την θρησκεία, έχουν υψηλό επίπεδο, γεγονός που ισχύει και για τους ιερείς της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Έχει αλλάξει η νοοτροπία, επαναλαμβάνει, δεν υπάρχει άγνοια και ειδικά μερικοί Μητροπολίτες όπως είναι ο Μητροπολίτης Δημητριάδος κ. Ιγνάτιος, αλλά και ο προηγούμενος, ο Μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Κυρός Χριστόδουλος, είναι εμπνευσμένες προσωπικότητες και πιστεύω ότι και η μόρφωση που δίνουν στον κλήρο, είναι ανάλογη και εντελώς διαφορετική σε σχέση με το παρελθόν».

Ο εθνομάρτυρας Δον Δαλέζιος

Η Καθολική Ενορία του Βόλου, η οποία υπάγεται στο Αποστολικό Βικαριάτο της Θεσσαλονίκης, δημιουργήθηκε το 1869 και περιλαμβάνει, όπως προαναφέρθηκε, όλη την Θεσσαλία. Το 1903 οικοδομήθηκε ο πρώτος Ναός της Αμιάντου Συλλήψεως ο οποίος καταστράφηκε με τους σεισμούς του 1955. Ο σημερινός Ναός ανοικοδομήθηκε με πολλές προσπάθειες που διήρκεσαν αρκετά χρόνια, ενώ αναπόσπαστο κομμάτι της «προσφοράς αγάπης της Καθολικής Εκκλησίας» όπως επισημαίνει ο π. Παύλο Περάτσο «είναι το σχολείο «Άγιος Ιωσήφ» των Αδελφών του Αγ. Ιωσήφ της Εμφανίσεως που λειτουργεί από το 1904 στο Βόλο». Θεμελιώδη σημασία κατέχει η φυσιογνωμία και προσφορά του Δον Δαλεζίου «για τον οποίο υπάρχει άγνοια και πολλοί, κυρίως από τον χώρο της πολιτικής, δεν γνωρίζουν ότι υπήρξε εθνομάρτυρας, ότι πέθανε γι' αυτή την πόλη και την ελευθερία της, στην περίοδο της Τουρκοκρατίας» τονίζει ο εφημέριος της Καθολικής Ενορίας.

Ο Δον Δαλέζιος, ο οποίος διετέλεσε εφημέριος της Καθολικής Ενορίας Βόλου, γεννήθηκε στα 1884 και δολοφονήθηκε στα 1898, μετά το πέρας της δοξολογίας που τέλεσε για την διάσωση του βασιλιά Γεωργίου Α κατά την εναντίον του

δολοφονική απόπειρα στο Φάληρο. Όπως αναφέρουν μαρτυρίες της εποχής στον λόγο που εκφώνησε, παρουσία 2000 βολιωτών που είχαν κατακλύσει τον χώρο γύρω από το τότε μικρό Καθολικό παρεκκλήσιο, εξέφρασε την επιθυμία να διωχτούν οι Τούρκοι από την πατρίδα, γεγονός που όπως όλα δείχνουν προκάλεσε την μίση των δολοφόνων του, οι οποίοι αφαίρεσαν την ζωή του το ίδιο βράδυ της 18ης προς 19 Μαρτίου του 1898. Όπως αναφέρει μάλιστα ο Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης «η κηδεία του Ι. Δαλεζίου έγινε μετά μεγίστης επισημότητας εν τω Ορθοδόξω Μητροπολιτικῷ Ναῶ χοροστατούντος του μητροπολίτου Δημητριάδος και παρισταμένων όλων των εν Βόλω και περιχώροις ιερέων». Στο πλαίσιο της συμπλήρωσης εκατό χρόνων από την δολοφονία του Δον Δαλεζίου ανεγέρθηκε η προτομή του εθνομάρτυρα, σε περίοπτη θέση, στον περίβολο της Καθολικής Εκκλησίας.

Κοινωνική προσφορά

Οι ποικίλες δραστηριότητες που αναπτύσσει η Καθολική Ενορία του Βόλου καλύπτουν όλους τους τομείς της θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής. «Εκτός από τις λειτουργίες, τις τελετές, το Κατηχητικό, προσπαθούμε να στηρίζουμε με όσα μέσα διαθέτουμε, όποιον αναξιοπαθούντα αποταθεί σε μας για βοήθεια. Προσπαθούμε να βοηθήσουμε οικονομικά αλλά και ψυχολογικά τις οικογένειες που ζητούν την βοήθειά μας, χωρίς να ρωτάμε ποτέ ποιά είναι η θρησκεία τους» υπογραμμίζει ο π. Παύλο. Παράλληλα, στις προτεραιότητες που τίθενται κατέχει σημαντική θέση «η ολοκλήρωση της ανέγερσης της Καθολικής Εκκλησίας στην Λάρισα έως τον ερχόμενο Ιανουάριο» ενώ κυρίαρχο αίτημα παραμένει «ο καθορισμός της νομικής προσωπικότητας της Καθολικής Εκκλησίας από την πολιτεία». «Το σημαντικότερο αίτημα που εκφράζουμε αυτή την στιγμή είναι να σταματήσει η άγνοια που υπάρχει για την Καθολική Εκκλησία», επισημαίνει ο π. Παύλο Περάτσο και προσθέτει, «μπορεί να συμβάλει καθοριστικά ως προς αυτό η πολιτεία μέσα από την εκπαίδευση που δίνει στα σχολεία». «Προσωπικά πιστεύω, συνεχίζει, ότι η κουλτούρα ενός λαού προέρχεται από την θρησκεία του. Το θέμα είναι να βοηθήσουμε να καταλάβουν όλα τα παιδιά ότι πρέπει να

σεβόμαστε τους πάντες και να έχουν σεβασμό για όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτως θρησκείας».

Το ερώτημα που διατυπώνει στο σημείο αυτό ο π. Παύλο Περάτσο είναι «όλοι σκέφτονται το 2013 που έχουμε τους Μεσογειακούς Αγώνες. Πριν από λίγα χρόνια είχαμε την Ολυμπιάδα στο Βόλο αλλά όλα αυτά δημιουργούν ένα ερώτημα. Γιατί η Καθολική Εκκλησία δεν εμφανιζόταν ποτέ και πουθενά εκείνες τις στιγμές όταν μάλιστα ξέρουμε πολύ καλά ότι οι περισσότεροι αθλητές που έρχονται από όλο τον κόσμο είναι Καθολικοί; Γιατί δεν σκεφτήκαν ποτέ στα προγράμματα που όλοι συμμετείχαν εκείνη την εποχή, να συμπεριλάβουν την Καθολική Εκκλησία; Εάν μάλιστα αναλογιστούμε ότι οι 350000 Καθολικοί που ζουν στην Ελλάδα γίνονται εκατομμύρια στην διάρκεια του καλοκαιριού και όλο αυτό το βάρος πέφτει μόνο σε μια εκκλησία που είναι η Καθολική Εκκλησία της Ελλάδος που δεν αναγνωρίζεται και δεν μπορεί να ζητήσει τίποτα και καμιά βοήθεια από τι ελληνικό κράτος, αντιλαμβάνεστε την σημασία όσων ανέφερα» καταλήγει.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αγαπητοί/ές αναγνώστες/τριες,

Με την εργασία αυτή προσπαθήσαμε να σκιαγραφήσουμε με όσο το δυνατόν αντικειμενικό και ερευνητικό τρόπο τη θέση των θρησκειών στο ελληνικό κράτος, καθώς και τη καθημερινή αντιμετώπισή τους από την ελληνική κοινωνία και την πολιτική ηγεσία.

Το ζήτημα των θρησκειών που συνυπάρχουν στα όρια του ελληνικού κράτους, είναι πολυδύναμο και αμφιλεγόμενο. Η θέση μας είναι ότι οποιαδήποτε νύξη στο συγκεκριμένο ζήτημα, πρέπει να γίνεται με σοβαρή και πολυεπίπεδη έρευνα τόσο του ίδιου του ζητήματος, όσο κυρίως και των παραγόντων που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωσή του.

Η επιπόλαιη ενασχόληση με το συγκεκριμένο ζήτημα, εγκυμονεί κινδύνους και παρερμηνείες, οι οποίες ενδεχομένως να έχουν ως αποτέλεσμα ακραίες κοινωνικές συμπεριφορές και αντιδράσεις. Στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές και κατ' επέκταση πολυθρησκευτικές κοινωνίες, η έλλειψη επαρκούς γνώσης τόσο περί θρησκευτικών δικαιωμάτων όσο και ελευθεριών, μπορεί να προκαλέσει ποικίλες αντιδράσεις που μπορούν να οδηγήσουν σε θρησκευτικό φανατισμό. Αρκεί να αναλογιστούμε τις συνέπειες του θρησκευτικού φανατισμού στην ανθρωπότητα κατά το πέρασμα του χρόνου και μπορούμε να αντιληφθούμε τις επιπτώσεις μιας θρησκευτικής «αντιδικίας» στη σύγχρονη εποχή, όπου η ισορροπία των κοινωνιών κρέμεται πραγματικά από μια κλωστή.

Όπως αναφέραμε και στον πρόλογο, ο λόγος που επιλέξαμε να πραγματευτούμε το συγκεκριμένο ζήτημα, είναι ο προβληματισμός μας για τη στάση την οποία πρέπει να κρατάμε σαν μελλοντικοί εκπαιδευτικοί. Όπως ήδη αναφέραμε, ζούμε πλέον σε κοινωνίες με έντονο το στοιχείο της διαφορετικότητας. Ο σεβασμός της θρησκευτικής επιλογής και διαφορετικότητας είναι ένα στοιχείο για το οποίο θα προσπαθήσουμε να ευαισθητοποιήσουμε τους μαθητές και τη σχολική κοινότητα γενικότερα.

Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις των μαθητών θα πρέπει να είναι σύμμαχοι του εκπαιδευτικού και όχι εμπόδια, για την ομαλή λειτουργία του σχολείου. Αυτό ωστόσο προϋποθέτει την ύπαρξη σχετικών με το θέμα γνώσεων, από την πλευρά του δασκάλου αλλά και τη σωστή αξιολόγηση των θρησκευτικών ζητημάτων που θα συναντά στις σύγχρονες κοινωνίες. Πάντα ωστόσο υποβόσκει και ο κίνδυνος της παρερμηνείας των γεγονότων, τόσο λόγω της έλλειψης γνώσεων όσο και της ελλιπούς έρευνας επί του θέματος.

Κατά τη διδασκαλία των θρησκευτικών, αλλά και των υπολοίπων μαθημάτων ο δάσκαλος θα πρέπει να είναι προσεκτικός, ώστε να μην προσβάλει σε θρησκευτικά ζητήματα τους μαθητές του, ενώ θα πρέπει να τους παρακινεί να ερευνούν πάντοτε πέρα από τα καθιερωμένα (να εξετάζουν δηλαδή και την αντίθετη άποψη), καθώς μόνο έτσι μπορούν να σεβαστούν τις διαφορετικές από τις δικές απόψεις.

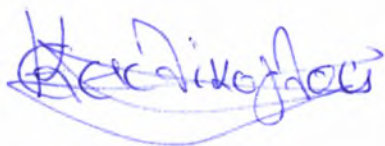
Το ελληνικό σχολείο δεν έχει τα κατάλληλα εφόδια ώστε να κατευθύνει τους μαθητές στο σεβασμό της διαφορετικότητας (θρησκευτικής και όχι μόνο). Μεγάλος ανασταλτικός παράγοντας είναι και το οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο «ποτίζει» τη συνείδηση των παιδιών με αισθήματα κάθε μορφής ρατσισμού, άλλοτε σε μικρότερο και άλλοτε σε μεγαλύτερο βαθμό. Επομένως υπογραμμίζουμε τη δυσκολία του ρόλου που καλείται να διαδραματίσει ο σύγχρονος δάσκαλος, καθώς θα πρέπει να «ανατραπούν» οι όποιες ρατσιστικές αντιλήψεις των μαθητών που τροφοδοτούνται από το οικογενειακό περιβάλλον.

Τέλος θα πρέπει να τονίσουμε τη σημαντικότητα του ρόλου της πολιτείας στο συγκεκριμένο ζήτημα. Η πολιτεία θα πρέπει να σταθεί αρωγός στην προσπάθεια του δασκάλου για επίτευξη των άνωθεν στόχων. Επιπλέον θα πρέπει να μεριμνήσει για την διασφάλιση των θρησκευτικών ελευθεριών και δικαιωμάτων όλων των πολιτών της, με στόχο την ομαλή κοινωνικοποίησή τους.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την εκπόνηση αυτής της εργασίας θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά, τους καθηγητές μας κ. Καριώτογλου Αλέξανδρο και κ. Πυργιωτάκη Γεώργιο για τη σημαντική βοήθεια και τις συμβουλές που μας προσέφεραν στην πορεία αυτής της προσπάθειας, τον καθηγητή μας κ. Σμυρναίο Αντώνιο για τη συνεισφορά του στην προσέγγιση του ζητήματος των Προτεσταντικών σχολείων και τον κ. Μελετιάδη Μελέτιο, πάστορα της Ευαγγελικής Εκκλησίας του Βόλου που δέχθηκε να συζητήσει μαζί μας και να μας ενημερώσει για την κατάσταση της Ελληνικής Ευαγγελικής Εκκλησίας, γενικότερα στον ελληνικό χώρο και ειδικότερα στην περιοχή του Βόλου.

Είναι βέβαιο πως χωρίς τη βοήθειά τους δεν θα είχαμε τη δυνατότητα να αναδείξουμε σε αυτό το βαθμό τα ζητήματα που πραγματευτήκαμε και σε καμιά περίπτωση η εργασία δεν θα είχε αυτή τη μορφή.

Κεκλίκογλου Ευθύμης

Παπαδήμας Λάμπρος

Φοιτητές του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Θεσσαλίας

Βόλος 2009

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βερέμης Θ.**, (2000), *Οι Έλληνες Εβραίοι*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα
- Γεωργίου Β.**, (1996), *Η σκιά της Άγκυρας πάνω στην ελληνική Θράκη (Η ιστορική και πολιτική πραγματικότητα)*, Εκδόσεις Ε. Ρήγα, 4^η Έκδοση, Αθήνα
- Έκθεση για τις Διεθνείς Θρησκευτικές Ελευθερίες 2007**, εκδόθηκε από το Γραφείο Δημοκρατίας, Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Εργασίας
- Ζαμπέτα Ε.**, (2003), *Σχολείο και Θρησκεία*, Εκδόσεις Θεμέλιο
- Ζεγκίνης Ε.Χ.**, (1996), *Ο Μπεκτασισμός στη δυτική Θράκη. Συμβολή στην ιστορία της διαδόσεως του Μουσουλμανισμού στον ελλαδικό χώρο*, β' έκδ. Θεσσαλονίκη
- Κτιστάκης Γ.**, (2006), *Ιερός νόμος του Ισλάμ και μουσουλμάνοι έλληνες πολίτες (μεταξύ κοινοτισμού και φιλελευθερισμού)*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα Θεσσαλονίκη
- Παπαστάθης Χ.**, (2003), *Εκκλησιαστικό Δίκαιο (Τεύχος πρώτο)*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη
- Περσελής Ε.**, (1997), *Εξουσία και Θρησκευτική Αγωγή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα
- Πυργιωτάκης Γ.**, *Προβλήματα στην Ιστορία της Εκπαίδευσης των δασκάλων τα πρώτα 50 χρόνια μετά την απελευθέρωση (1828 - 1878)*
- Σμυρναίος Α.**, (2006), *Στα ίχνη της ουτοπίας : το "Φιλελληνικόν Παιδαγωγείον" Σύρου και η προτεσταντική ομογενοποίηση της οικουμένης κατά τον 19ο αιώνα*, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα
- Σολταρίδης Σ.**, (1990), *Η Δ. Θράκη και οι Μουσουλμάνοι, Τι ακριβώς συμβαίνει;*, Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα
- Στεφανίδης Μ. – Ροδόπουλος Α.**, (2002), *Τα τεμένη της Θράκης: εισαγωγή στην αισθητική του Ισλάμ*, Αθήνα: Μίλητος

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

- «*Εν Διδυμοτείχω*», Μηνιαία εφημερίδα του Δ. Διδυμοτείχου, Αριθμός Φύλλου 43, (Μάρτιος 2009)
- «*Τα νέα*», Εφημερίδα, (Δευτέρα 25 Μαΐου 2009)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000091963